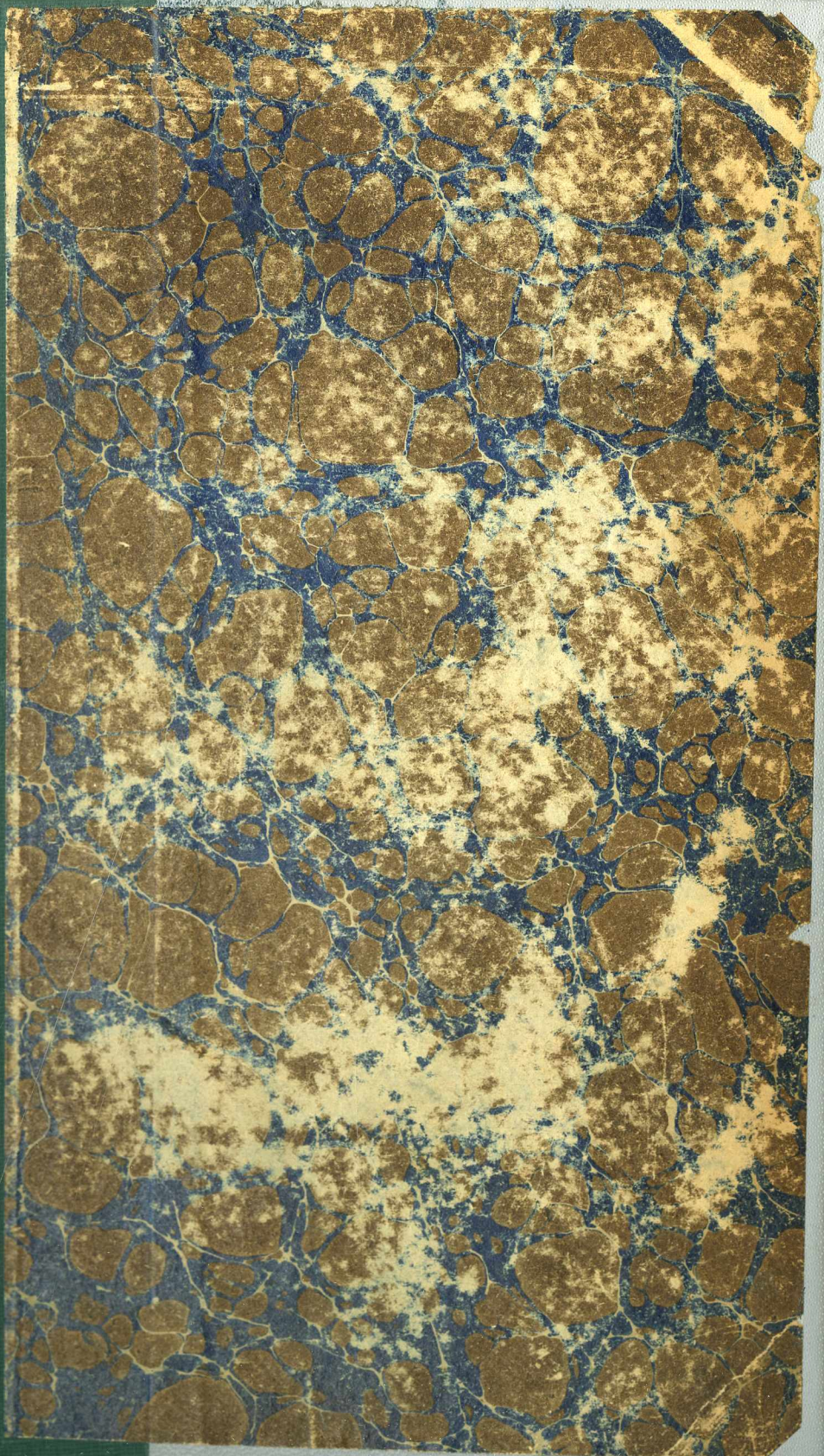

Politikai
röpiratok.

129.

129

36

1137

A

NÉMET CULTURA
BEFOLYÁSA
MAGYARORSZÁGRA.
TÁRSADALMI TANULMÁNY

IRTA

BÁRCZI IVÁN.

MÁSODIK, BŐVITETT ÉS ÁTDOLGOZOTT KIADÁS.

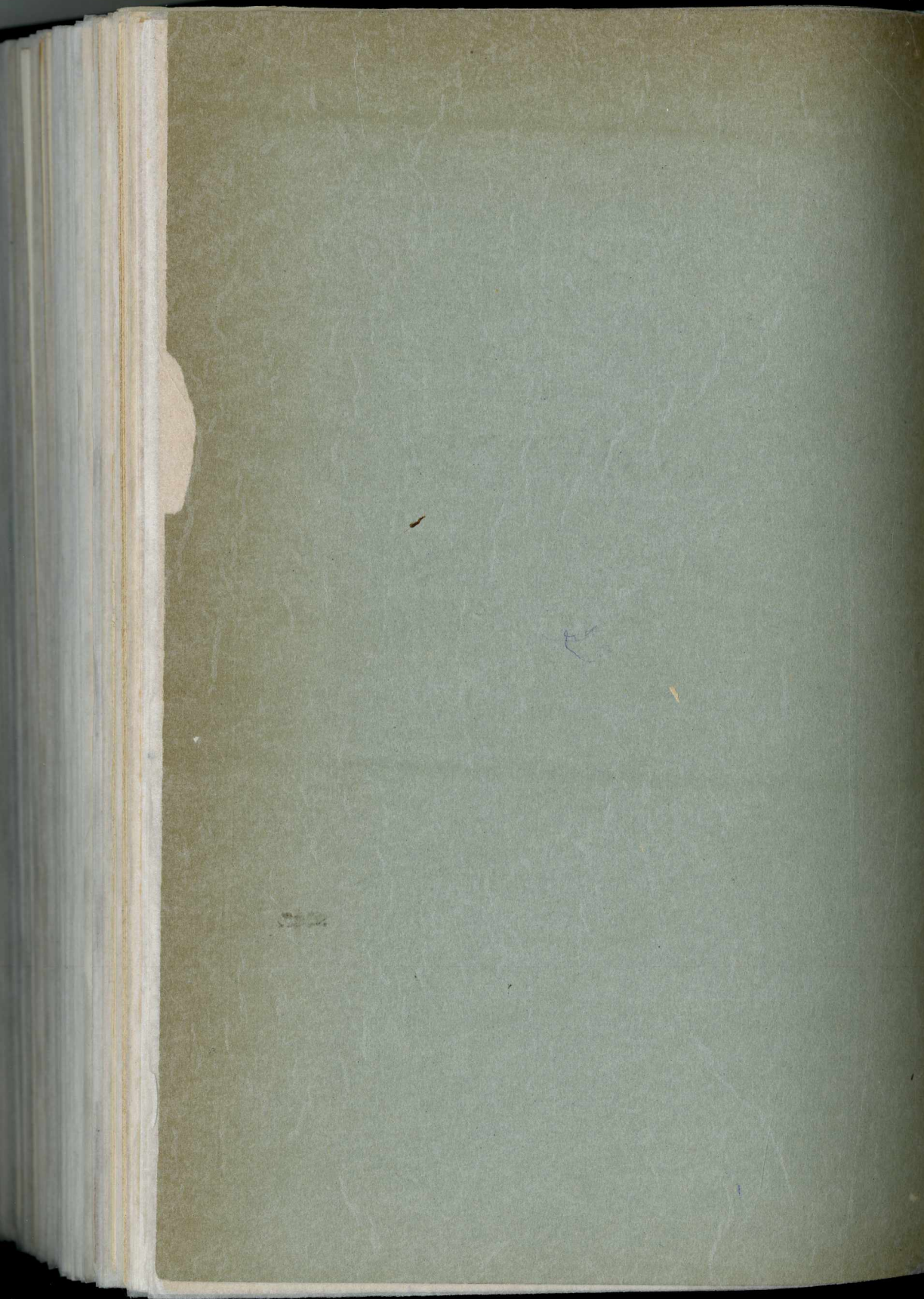
11.

BUDAPEST.

GRIMM GUSZTÁV.

1880.

Ára 1 frt.

A
NÉMET CULTURA
BEFOLYÁSA
MAGYARORSZÁGRA.
TÁRSADALMI TANULMÁNY

IRTA

BÁRCZI IVÁN.

MÁSODIK BŐVITETT ÉS ÁTDOLGOZOTT KIADÁS.

SOPRON.

REICHARD & LITFASS KÖNYVNYOMDÁJA.

1880.

Libris 00565473

Il faut beaucoup de philosophie, pour savoir observer
un fois ce-que l'on voit tous-le-jours.

J. J. Rousseau.

DE BALLAGI GEZA.

Előszó.

Jelen munka első kiadása különnyomat gyanánt néhány hónappal ezelőtt jelent meg, s miután azt csakis szűkebb körű ismerőseim és jóakaróim számára készítettem, a könyvpiacra nem is került. A sajtó biztató bírálata, több oldalról érkezett tudakozódások és a kiadó urak felhívására elhatároztam magamat az első kiadás újbóli közrebocsátására.

Az átdolgozást és bővítést távolról sem eszközölhettem azon mértékben, melyben ez kívánatos lett volna. Az erre fönnhagyott, már magában véve is rövid időt, hivatalos teendőim halmaza még inkább megszorította és így ismételnem kell ez alkalommal, a mit az első kiadásban is hangsúlyoztam, hogy e munka tervezet inkább, mint befejezett mű, mert hogy utóbbivá váljék nem szűken jutott üres órák időtöltését, hanem emberöltő munkásságának célját kellene képeznie.

Ha mégis közrebocsátom, ebben csak az vezérel, hogy a figyelmet a tárgy felé irányozzam. Azonkívül nagyon idején levőnek látom a nemzetet figyelmeztetni ama veszélyekre, melyek a német cultura kíséretében egyre fenyegetőbb jelleggel közelednek felénk. Meleg óhajom, hogy

a mily előszeretetet keltett fel a tárgy bennem, olyat ébresszen e művecske szélesebb körben, s ha ennek révén nálamnál hívatottabbak a tárgyat oly szakavatottsággal és terjedelemmel kifejtik, minőt az actualis fontosságánál fogva megérdemel, céloamat teljesen elértem.

Budapest, 1879. november hó 1-én.

Bárczi Iván.

Bevezetés.

I.

Legnehezebb feladatot vállal magára az, ki korának társadalmi jelenségeit megfigyelése tárgyává teszi. Beláthatlan tér, okok és okozatok sűrű váltakozása, összeszővődése, kuszálódása tárul fel előtte mindenfelől, s a midőn egyetlen kérdésre feleletet talált, egyetlen jelenséget szétbontott elemeire, már is előtte áll tiz más feladat, mely megoldását ép oly sürgetőleg követeli, mint az az egy.

Társadalmi kérdések sine ira et studio való vizsgálásánál a lelkiismeretesség, az önmegtágadás mindég a legkeményebb próbára vannak állítva s ez az oka annak, hogy társadalmi tárgyakkal foglalkozó művek ellen töméntelen mindig a kifogás. Ujabb időben egyenesen bizalmatlanság nyilvánul ily munkák iránt. Cégérük többnyire más és több, mint tartalmuk. Azt ígérik, hogy az állapotokat úgy adják elő, amint azok vannak, s e helyett az író azokat úgy vázolja, amint maga látja, felfogja s megítéli.

Volt egy idő, nem is régen, midőn a statistikában keresték a felfogás subjectivitásának ellenszerét. A statistika alkalmazásának első kezdete biztató volt, folytatása elkeseredett vitákat szült, vége, illetőleg túlhajtása képtelenségekre vezetett. Ma már belenyugszik mindenki abba, hogy a társadalomnak sok, úgyszólván legtöbb jelenségét lehetetlen a rideg számoknak mindent elsimító formáiba szorítani. A holt, a

nyugvó és állandó statisztikai átlagok ismerete egészen más mint az örökké mozgó, folyton változó, élő és lüktető társadalom ismerete. S így újból vissza kell térnünk a régi irányba, meg kell lesnünk s megfigyelnünk a társadalomnak apró iránylatait és tüneteit, csoportosítanunk kell azokat valamely fölvetett vezéreszme körül, s habár az ekként elért eredmény mindig csak halvány képe a való állapotoknak, mégis ez az egyetlen út, mely azok ismeretét közvetíti.

A művelt Nyugat irodalmában a társadalmi kérdések vitatása számottevő tényező. A hol az állam és a társadalom viszonylagos fejlődése és szerepcseréje nagyobb fokú zsörtölődések nélkül megy végbe, ott e fejlődés révén a társadalmi kérdések is mindinkább előtérbe nyomulnak s természetes okoknál fogva érdeklődést és fogékonyságot ébresztenek minden körben. A gyakorlati élet emberei ép úgy mint azok, kik az elmélet terén érvényesítik nézeteiket egyre gyarapodó fényes neveket mutatnak fel a társadalmi nagy problémák megoldásának feladata körül. S a siker vagy mi még többet mond törekvésük szembetűnő hasznossága tőlük el nem vitatható. A közállapotoknak a politikába beleszökönnyösödött felfogása mindinkább kifelé bontakozik, az állam mindenhatóságába vetett régi bizalom alapjaiban megrendült, s a társadalmi törvények mindent uraló hatalmának ismerete és elismerése mindinkább közbirtok tárgyává válik.

Magyarország ezen fejlődés sodrától elmaradt. Örökké kivételes állapotaink, azon köztudat, hogy politikailag gyengék, önállótlanak vagyunk, megszsibbasztja a társadalmi erőket is s így a lét bizonyos ideiglenességének érzetét növeli nagygyá, mely a társadalom erősödését bénítja, de nem segíti elő.

II.

Több éve már annak, hogy a jelenkori magyar társadalomról irt legutolsó munka megjelent. Azóta a társadalmi kérdések ismét háttérbe szorultak s különböző átalakulások, rohamos egymásutánban lezajlott politikai események kimerítették s egyszersmind ki is fárasztották a közérdeklődést. Megcsalatott várakozások, alkotmányosságunkba vetett hitünk

megrendülése közönyt szültek mindenfelé: közönyt, politikai közönyt a társadalmi érdekek iránt. Mint a sivatag útvesztő homokja fölött ellebbenő nedvtelen száraz szél, olyan a légkör, mely bennünket jelenleg körülvesz. A hol nincs érdeklődés politikai kérdések iránt, ott még kevésbé érdekelnek a társadalmi kérdések. S ez az oka annak a semmit mondó, kelletlenül döcögő közéletnek, mely ma uralkodik Magyarországon.

Van-e nemzet Európában, melynek a politizálásra irányuló hajlamot oly gyakran és oly mázsás argumentumok kíséretében szemére lobbantották volna, mint a magyarnak, s van-e csattanósabb példa arra, mint merül a közélet minden ága tespedésbe, ha a politikai érdeklődés megcsappan, mint a jelenkori Magyarország? — Hiba, nagy hiba az, ha a politizálás elemészti az erők javát. De hiba csak akkor, ha ezen politizálás meddő és fölösleges. Azt pedig tán senki vagy csak nagyon kevesen fogják állíthatni, hogy Magyarországnak évszázadok óta lett volna csak egyetlen pillanata, melyben államélete teljesen consolidáltnak lett volna mondható. Amíg pedig ily pillanat el nem érkezik, addig a politikával törődés annyi mint önmagával törődés, s ha nem erény, mindenestre előny, vagy a mi még többet fejez ki, létfenntartási szükségesség.

Most nem politizálunk, közönybe merül az egész nemzet; vajjon mennyivel jobb a helyzet? Anyagi s erkölcsi érdekeink csak úgy el vannak hanyagolva, mint voltak ezelőtt, legalább a nemzet zöme mi fogékonyságot sem tanúsít azok iránt. Ezelőtt bizonyos politikai vezéreszmékben egyesültünk s ez egyesülésben rejlett hatalmunk. Ma a politikai vezéreszmék letűnő félben vannak, társadalmiak pedig nem váltották fel azokat s ez oka annak, hogy a magyar társadalom elemeire szétesve, ma gyöngébb, tehetetlenebb, mint valaha volt.

Ne állítsa senki, hogy ezen állapot átmeneti stádiumot képez. A míg állami életünk meg nem állapotodott, valameddig a politikai élet csak azt elégti ki, a ki igények és aspirációk nélkül készséggel beadja derekát a mindent elsimító, váltig a középúton haladó transzactióknak, addig a politikai közönytől jót várni nem lehet.

A Magyarországon jelenleg uralkodó politikai indolentiát, okait illetőleg igen sokféleképen magyarázták. De nem emlékszem, hogy azt valaki avval indokolta volna, hogy Magyarországon a politikai állapotok ma oly felségesen állanak, hogy teljesen fölösleges azokkal törődni.

S valóban, ha minden magyarázat megengedhető is, ez az egy nevetséges lenne.

S a milyen nevetséges lenne ez, ép olyan naiv ama másik nézet, hogy ennek a közönynek sajátképen okai megmagyarázhatlanok.

Csakhogy míg az előbbent még a kik tán hisznek benne is elhallgatják, addig utóbbit hangoztatják elégszer, elegenden. S a magyar embernek az a legfelségesebb érzése, ha hazafias búban elmerülhet s ha azt, hogy nem tesz semmit azzal indokolhatja, hogy tenni úgy sem lehet.

III.

„A tulajdon védelme“ jogi szempontból, a lehető legridegebb maxima, politikailag és társadalmilag véve ellenben a tengely, mely körül a történelem forog. A tulajdon védelme a társadalmi mozgás nyugvó pontját, ama nagy közös célt képezi, mely az apró politikai események, célzatok és fondorlatok fölé megingathatlanul emelkedik. A legtökéletesebb állam, a legfejlettebb társadalom az, melyben a tulajdon védelme legvégső consequentiájáig érvényesülhet.

Magyarországban a tulajdon védelmének érzete a helyett, hogy erősödött volna, meglazult. A politikai események diskutálása a municipiumok termeiben nagy gyermekek számára rendezett és megtűrt játékká lett, melyben most már csak kevesen hajlandók nevetséges szerepet vinni; az önkormányzat hová hamarább képtelenségekre vezet, mert meghagyják neki azt a mi rossz s elveszik tőle azt, a mi jó, s a réginek reformálása helyett állítanak helyébe kétes jellegű, tökéletlen s befejezetlen újításokat, s ezt nevezik átmenetnek; a polgár tulajdonát nem érzi, nem érezheti biztonságban az állammal szemben, mely elvehet abból annyit, a mennyit akar s nem

annyit a mennyire joga van; hegyibe pedig a corruptió ár-
mányos szálai keresztül-kasúl szövődnek az egész társadalmon,
az uzsora s a szédelgés a legjobban elzárt ládához is kulcsot
kerít s a lét bizonytalansága, az oltalom gyengeségének ér-
zete elhat minden körbe.

Ily társadalomban a tulajdon védelmének eszméje nem
verhet gyökeret.

A polgár nem vallhatja magáénak a politikai érdekeket,
melyeknek intézésénél szavát s véleményét se egyenkint, se
összeségben nem hallgatják meg s még elveszik tőle a priori
a jogot is, hogy nézeteket nyilváníthasson. A csonka önkor-
mányzat körében a magát érvényesíteni kívánó vélemény tá-
molyog mint a támasz nélküli folyondár; a kincstárral való
összeütközéseiben közigazgatási bíróság hiányában a polgár-
nak türnie kell, mint bíraskodik és dönt vagyona és tulajdona
fölött azon közeg, mely peres fél gyanánt áll vele szemben
s a corruptióval, az uzsorával s a szédelgéssel szemben tehe-
tetlenül kénytelen vesztegelni.

Nem-e természetes, ha lassanként mindezen érdekek kö-
zönyöskké válnak az emberre nézve s a fatalismussal csak
a létfenntartás küzködik?

Nem-e természetes, ha e közönyösség az actualis szük-
ségletektől a közjogi érzületre is átterjed.

S végül nem-e természetes, ha a közjogi érzület lazulá-
sával meggyengül és alábbhagy a nemzet resistentiája ama
sokféle befolyásokkal szemben, melyekkel Magyarországbán
a nemzeti jelleg önállósága megküzdeni kénytelen?

S itt ismét a tulajdon védelmének eszméjénél vagyunk.
Sikertelen lévén a védelem a körül, a mi nem védhető, nem
védjük azt sem, a mit védeni lehetne, sőt kellene is.

S így áthat a politikai közöny a társadalmi térre is s
ezért kell, hogy a társadalom reformját a politikai reform,
helyesebben a politikai állapotok oly constellatiói megelőzzék,
melyeknek maradandósága célszerűségükben, fejlődéskepés-
ségük a jobb utáni törekvésben áll, s melyek maradandósá-
gukban fejlődéskepések s fejlődéskepességük mellett mara-
dandók.

IV.

Közéletünk meddősége éles ellentétet képez azon számos és fontos társadalmi s politikai feladatokkal szemben, melyek teljesítésöket sürgetően követelik. Még nagyobb az ellentét, ha tekintjük azon exponált helyzetet, melyben nyelvünkkel s nemzetiségünkkel teljesen ellentétes befolyások áradata közepett nemzeti szellemünket fenntartani és védeni feladatunk.

A meddőség okait, a közöny eredetét fentebben röviden említettem. Közérdekeink védelmének folyton gyengülő érzete, ez az, a mi megdöbentő mérvekben elhat mindenfelé. A régi csökönyösséget a simúltni tudás bizonyos neme váltotta föl, s az opponálás, az önállóság utáni törekvés helyett megtanultunk számolni az adott helyzettel; ma sokat, nagyon sokat a világi álláspontjából tekintünk, amit még nem sokkal ezelőtt egészen más szemmel néztünk. Ez mind arra vall, hogy a magyar politikai és társadalmi élet igen rövid idő alatt roppant átalakuláson ment keresztül.

Már a jelenlegi politikai elégtelenség s nagymérvű közöny legalább is meglepő kivált oly népnél, melyben a politikai s illetve democraticus érzelem oly erősen van kifejlődve, mint a magyarnál.

Még sajtóságosabb a resignált belenyugvás, a bevégzett tények csendes elfogadása a liberalismus azon incapacitása, melyből a „*feuerspeiendes Land*“ sok, igen nagy politikai jámborság hírében álló duodecmonarchiának leckét adhatna.

De bizonyára legmeglepőbb latitudo-ünk és türelmességünk a német cultura iránt, mely tizenkét esztendő óta a magyar társadalmi életnek nagyon is számottevő faktorává emelkedett.

Azért olyan egészen más ez a mi társadalmunk, mint volt a 12 év előtti. A resistentiában rejlő erő szétmállott, a nemzeti vezéreszmék helyébe cosmopolita szellem lépett, a zárt sorokból apró portyázó csapatok alakultak, melyek se tervet, se vezért nem ismernek.

Sajtóságos, hogy e szembeszökő változásokat csak úgy félvállról nézik. A hírlapok, irodalmunk ezen viszonylag oly

jelentékeny factorai, ha vezércikkeikben rá is térnek időtől-tésből és változatosság kedvéért e tárgyra, többnyire a politikai pártállás szempontjából foglalkoznak avval s ebben nem igen van köszönet, mert Magyarországon a politikai pártalkulások is parlamentárisak inkább, mint nemzetiék, a decourumból s nem a lényegből veszik eredetüket, s önmaguk kedvéért állanak fönn inkább, mint a nemzeti érdekek kedvéért.

Az irodalomnak azon contingense pedig, mely túlmegy a hirlapok keretén, üres, sivár s ha hoz is elő néha e szakba vágó terméket, többnyire elmosódott, határozatlan, mindenféle kielégíteni igyekvő s egy irányban sem kielégítő nézetek azok, melyek ez uton kifejeztetnek. Irodalmunk, politikai életünk e tekintetben hű képét tüntetik fel közéletünknek, mely utóbbi a nyílt és határozott nézetek kifejlődéséhez szükséges energiát nélkülözvén, mindennek legkönnyebb megoldását: a transactionkat kedveli.

Ha a végzet könyvében az van megírva, hogy mint némelyek állítják Magyarország állami s nemzeti lételének napjai meg vannak számlálva, úgy a nemzeti halált a kialakult álláspontok politikája fogja előidézni. A transactionok előlik a nemzetben az öntudatot s nemzeti öntudat híján a nemzet pusztaság, semmi egyéb.

Nyíltan vallott, az akaratot határozottan kifejező nézetek szükségesek nekünk. Szükségünk van ilyenekre a politika s ép úgy vagy még inkább a társadalom terén. Mert az akarat mindég erősebbé, az erélytelenség egyre gyengébbé tesz bennünket. Ha a létfenntartási küzdelemben ellenségünk oldalbordáját nem merjük bezúzni, betörik a saját fejünket. Félre tehát a transactionokkal, mert előbb-utóbb ezek ölik meg Magyarországot.

Azért nem súly-, nem tartalom nélküli, de mindenekelőtt nem fölösleges a felszólalás, mely a jelenkori társadalom számára önállóságot s határozottságot követel, vagyis azt a mozzanatot, melyet abban jelenleg mindenk fölötte nélkülözünk kell.

* * *

Láncolatossággal összefüggésben, bár csak rövid vázlatban adtam elő jelenkori társadalmunk uralkodó irányait. A tulajdon társadalmi eszméjének gyengülését, a közös nemzeti érdek

egyesítő kapcsának lazulását, közönyt és mivel sem törődést nyertünk végeredmény gyanánt. Végeredmény gyanánt? Nem. Az okok és okozatok folytonos hatása mért állapotodnék meg itt; hiszen a hatás mely folytonos, hoz elő folytonos eredményeket is. S ezekből fog állani jövőnk. Hasznára lesz-e jövőnknek a folytonos sima engedékenység s mindenbe való passiv belenyugvás, azt csak a jóstehetség mondhatja meg; de hogy engedékenység és belenyugvás révén a nemzeti szellem nem erősödik, arról már mi kortársak is mondhatunk véle-
ményt, mert ezen folyamat eredményei nem tartoznak többé egészen a jövőhöz, constatálhatjuk azokat legalább részben a múltban s a jelenben is. Az erre irányuló kísérlet célja e tanulmányoknak.

I. Fejezet.

Magyarország viszonya a cultura irányában.

I.

Hazánk tizenkét esztendő óta haladását a cultura terén szerfelett egyszerű s kényelmes módon szokás előadni. Nagyszabásu statistikai táblázatok, némi chablonszerű magyarázat, felületes összehasonlítás a multbeli adatokkal, egy kis biztatás a jövőre nézve, s azután az olvasóra s az érdeklődőre bizatik, hogy szerezzon magának tiszta képet Magyarország közművelési viszonyairól, úgy a hogy erre képes.

S mért ne lenne erre képes? Elmondják neki; volt az egyetemen ennyi; meg ennyi tanszék, most van több mint háromszor annyi, elmondják, hogy az iskolák, a tanárok, a tanulók száma mennyire szaporodott: elbeszélnek szépen concipált dolgokat uj, kevésbé uj, és legkevésbé uj tantervekről, vizsgarendekről, constatálják, hogy vannak még hiányok, de utalván a jövőre, a jelenre és a multban felmerült, felmerülő és esetleg felmerülhető nehézségekre a legjobbnak reményében, re bene gesta odateszik a véget jelentő pontot.

S az olvasó, ki a táblázatokon s számhalmazon végig botorkált, önkénytelenül kérdi a végén: hát az irány, a szellem?

Bizony erre a kérdésre a statistikai táblázatok és magyarázataik nem adnak fölvilágosítást, aminthogy Magyarország ujabbkori közművelődési haladásában és politikájában az irányt, és a szellemet hiába keressük.

Közművelődési politikánk, melynek pedig az lenne a hi-

vatása, hogy a társadalomnak e részbeni nevelője legyen, mindig feladatainak csak felszínén evickél s kerüli az azokba való bemélyedést, kergeti a látszatot s elhanyagolja a lényet, chablonszerű technikai babra-munkára pazorol pénzt és időt, a helyett, hogy a nemzet élethivatásának és szellemének megfelelő szigoruan következetes rendszerességgel a társadalom fejlődésének utját és irányát kijelölné. Gondtalan lascivitas túlzott engedékenység a közművelődés nemzeti momentuma körül, tervszerűségnek teljes hiánya a szervezet progressiv tökéletesítésében, ezek jellemzik közoktatási politikánkat s indokolják, ha attól a tervszerű politikai céltudatosságot, az egységes szellemet eltagadjuk.

Pedig 12 esztendő óta a legtöbbet s a leghasznosabbat a közoktatásügy terén míveltük; az igaz, hogy e téren szintannyi a mulasztás is, s ezeket mi sem jellemzi találóbban, mint az, hogy az állam nyelvének a népiskolákban való kötelező oktatását csak államiségünk tizenkettedik évében volt bátorságunk behozni, míg szomszédunk, a kis Romania, az európai hatalmas areopággal is mer dacolni, ha nemzeti érdekekről van szó.

Nálunk a nemzeti érdek más szempont alá esik. Az „Augsb. Allg. Zeitung“ s Löhernek néhány képtelen kacsája, egyik-másik nemzetiségi agitator fenyegetése s azoknak nagyképüsködése, kiknek bölcsesége gyengeségükben és határozatlanságukban áll, megszübbasztják az államhatalmat s veszteglésre birják ott is, hol a veszteglés megszűnik hasznos és eszélyes lenni.

Csoda-e, ha az államhatalomnak ide-oda ingadozó határozatlan magatartása hovatovább átragad a társadalomra is, s ha a nemzeti erély helyébe a cosmopolita békeszeretet és engedékenység lép? Nem fogja-e bárki természetesnek találni, ha a társadalom a nemzeti irány erélyes fenntartásával hovatovább alább hagy, midőn tapasztalja, hogy az államhatalom e tekintetben félénk és tartózkodó? Mert a mi a társadalom által gyakorolva izgágaságra, erőszakoskodásra szolgálthat alkalmat, az az államhatalom kezében okosan fékezhető és céltudatosan irányozható politikává leszen.

Ez a politika az, a miben váltig szűkölködtünk. Folyománya ennek közművelődésünk bizonyos cosmopolitai, a nemzeti momentum irányában igen kevésbé féltékeny irányzata lett

s az eredmény röviden abban foglalható össze, hogy: az utolsó 12 évben erősödtünk a culturában, de nem erősödött, sőt tetemesen hanyatlott Magyarországon a nemzeti szellem.

A cultura és a nemzeti szellem természetük szerint ellentétet nem képeznek, sőt ellenkezőleg egyiknek a másikra folyton szüksége van s a mint a nemzeti szellem cultura nélkül fanatismussá válik, ép úgy a cultura nemzeti szellem nélkül üres szó, melynek se értelme, se súlya nincs.

Különösen Magyarországon a cultura és a nemzeti szellem közt mindenha sajtáságos viszonyosság állott fönn és oly kölcsönhatás, mely e fogalmaknak egymástól való elválasztásával közvetlenül ellenkezik.

A jelenkorban e kölcsönhatást és viszonyosságot egyre kevesebb figyelemre méltatják. Külföldi chablonok utánzása, kellően meg nem fontolt törekvés a külföld előtt fényes eredményekkel tüntetni, s mindenek fölött a már fentebben kifejtett túlzott tolerancia hovatovább gyengítik a cultura nemzeti elemét. Pedig ezen elem nélkül a legjobban tervezett törekvés is kárba vesz, s a mit verejtékkel megalkotunk, annak más veendi hasznát.

II.

A cultura és a nemzeti szellem egymásközi viszonya nem olyan kézzel fogható és világos, hogy közelebbi kifejtésre ne szorulna. Különböző felfogásokhoz képest a két fogalom közi viszonyosság egyenesen tagadásba is vétetett. A nélkül, hogy hosszadalmas definitiókba merülnénk, állapotjunk meg egy pillanatra a kifejezések fogalom meghatározásánál, szükséges ez annál inkább, mert a XIX. század bővelkedik oly szavakban, melyek dacára annak, hogy mindenki száján forognak, a leghomályosabb értelemmel bírnak, a legkülönbözőbb fogalmakat takarják; különös sorsa ez a mi annyi ellenmondást rejtő századunknak, hogy míg egyfelől legfőbb törekvése a fogalmak tisztázására irányul, addig másfelől e törekvése közben több tisztázatlan fogalmat talál fel s halmoz egymásra, mint a mennyit tisztáznia valaha sikerülend.

Ily tisztázatlan fogalmat rejtő szó ez: cultura, a nyelvszokás e szóba különféle értelmet helyezvén, ennek révén e

szóra nézve különböző fogalmak támadtak, s ezek közt a főfogalmat az egyik ebben, a másik amabban találta fel, de mindnyájan egyben soha.

Cultura alatt én a legtágabb, legáltalánosabb értelemben véve e szót értem: a társaságban élő emberek szellemének fölényét a természeti erők fölöött, amennyiben e fölény közértékűeknek elismert vívmányokban nyilvánul.

Midőn a társaságban élő emberekről beszélünk, a társaságot soha sem képzeljük határ nélkülinek, hanem önként a társas élet egyes meglevő képleteire gondolunk, melyeknek meg vannak konkrét határaik; ily határolt társasági alakulatok egyfelől a család, a törzs, a nemzetiség, másfelől a nemzet és az állam. Ezen alakulatok egyike másika tartós fennmaradásra már rendeltetése szerint sincs alkotva. Ide tartoznak a család s a nemzetiség. A nemzetiség ismét, ha nemzetté nem válhatik, nélkülözi az eredetiség elemét, mely a cultura szolgálatában ugyszólván nélkülözhetlen. Sőt maga az állam — bár rendeltetése örökkévalóságot céloz — egyedül csak mint állam, inkább forma, mint lényeg, inkább keret, mint tartalom s egész működése szerint oly annyira köttetik meg a productiv jelenre terjedendő gondoskodás által, hogy a jelenre inproductiv visszahatásu jövő, tul megy eszmekörén. Pedig könnyen concedálható, hogy vajmi kevés azon cultur eszme, mely mindjárt napvilágra jutása pillanatában productiv lett volna.

S ekként fennmarad azon képlet, melyet könnyü kitálatni: a nemzet. Mi a nemzet? Politikai nemzetiség. Mi a politikai nemzetiség? Eredet, nyelv, szokás és szellemben egyező oly embertársaság, mely fennállását nem csupán ezen egyező sajátságok erejében tartja fenn, hanem a mely fennállási szándokát önálló államalkotás által külsőleg is kifejezésre juttatni tudja is akarja is.

S ezért állítható, hogy a cultura ápolására és fejlesztésére az összes társasági alakulatok közt legalkalmasabb, mert legtartósabb a nemzet. A nemzetnek erre alkalmas volta pedig azon szabadságban áll, hogy a nemzetiség, mely nemzetté tudta magát felküzdeni a benne rejlő erőket arra használhatja, a mit neki öntudata követésre méltó célnak sugall;

hogy módjában áll hibái és vétkei fölött önállóan ítélni, s midőn azok javításán fáradozni akar, senki a munkának útjába nem állhat; hogy a benne lakozó géniust szabadon s korlátozás nélkül követheti, s hogy ereje s hatalmában áll mindent félretolni, mi e génius kifejlését csak távolról is gátolhatja. S ily körülmények között nincs nemzeti génius, mely inproductiv maradt volna. Tekintsük a régi batávok, a normannok, tekintsük a középkori Portugallt, Németalföldet, a Hanza-városokat, vessünk egy pillantást a mai Angliára, vagy Belgiumra, s kezdve az egyiptomi vagy az ó-mexikói culturától napjainkig, azt látjuk, hogy a cultureszmék fejlődésének forrása, éltető eleme, az a mit tág értelemben nemzeti momentumnak mondhatnánk.

S ezekben rejlik a cultura s a nemzeti szellem közti viszonyosság a maga gyakorlati horderejében, mert e viszonyosság míg egyfelől a nemzetet sajátágaiban, jellegző mivoltában erősíti s önállósítja, — addig másfelől összekapcsolja azt az egész embercsaláddal egyazon hivatásban, mely hivatás ösmeretlen ugyan előttünk, de az ember fáradozásaira méltatlan nem lehet, midőn ahhoz a legöntudatosabb, legnemesebb, legmagasztosabb szellemi munkálkodás fűződik.

III.

Ezek általánosságok, melyek hazánk viszonyaira nézve csak általános érvényük mértéke szerint alkalmazhatók. De ezek mellett vannak még Magyarországnak különleges érdekei is, melyek azt követelik, nyomatékosan és elodázhatlanul követelik, hogy a magyar földön meghonosított cultura a nemzeti jelleget egy pillanatra se nélkülözze.

A nemzeti jelleg épségben való fennmaradása azonos a nemzet fennmaradásával, mert a magyar mint nemzet addig fog létezni, míg magyar marad. Ha és amíg megőrzi nemzeti sajátságait, habár talán csak tragikai, de hős marad mindvégig a világ színpadán, ellenben ezeket ellökve magától, még ha idegen cultura minden csecsebecsét magára halmozza is, nyomorult statistánál soha sem lesz egyéb.

Nemzeti legyen Magyarország minden törekvése, mert történetéből tanuljuk, hogy a legmeddőbb, a legtunyább időket az ország akkor élte, midőn idegen eszmék áradata csa-

pott össze a nemzet feje fölött, midőn nemzeti szelleme el-lankadt, s a nemzeti elem megrontására törekvő hatalom érvényesült az országban. Evvel ellentétben az erősebb nemzeti szellem föléledése időszakában a nemzetet e század elején, s részben a multnak végén, tömörebb alkotások végett összedelőzködni látjuk, s midőn e szellem fellángolt, midőn fellángolása tetőpontját érte el, akkor történt, hogy a magyar nemzet remek alkotások s nagyszerű reformok által jog és közélet terén — mintegy varázsütésre a culturképes nemzetek sorába lépett. Valóban, a míg Magyarországon a nemzeti szellem pangott, addig a nemzeti élet csak a politikán, a politika egyes rendek előjogain fordult meg; a mint azonban e szellem előtört, legott a közjó eszméje, a cultura igényei, a művelődés tényei kezdtek érvényesülni, mert Magyarországon a cultureszmék önálló fejlődésének első és mulhatatlan előfeltétele az erős nemzeti szellem.

De a nemzeti szellem által sugaltassék Magyarországnak minden törekvése azért is, mert nélkül nemzeti létünk jogosultsága elvész, s világtörténeti missiónk örökké elérhetlen maradand. S Magyarország világtörténeti missiójában illetve e missió teljesítésében rejlik nemzetünk lételének jogosultsága.

S itt oly ponthoz jutottunk el, melynél divatdologgá vált nálunk szint nem vallani. Miután a politikai és egyéb aspirációktól végtelenül távol állok, nincs okom kétértelmű kitéréshez folyamodnom, s azért itt lehetetlen meg nem állapodnom.

A kik hivatva vannak arra, hogy megjósolják előre hazánk jövőjét, a nemzetiségi kérdésből szoktak kiindulni. Ha barátjaink a jósök, akkor a nemzetiségek irányabani magatartásunkat nagyon gyöngének, ha ellenségeink túlságosan kiméletlennek mondják s rendszerint ez alapon vonják le következtetéseiket a jövőt illetőleg.

S igazuk is van. A nemzetiségi kérdés ugyan nem bír manap égetően acut jelleggel, de azért az csak a napirendről van levéve, megoldva nincs. Nemzetközi befolyások folytán a nemzetiségek legbékésebb együttléte máról-holnapra a legbőszebb összetűzéssé változhatik s a szunnyadó oroszlán felébredve marcangoló vaddá válik.

Ezen ma alvó, de holnap már esetleg felkorbácsolt nem-

zetiségi kérdés fölött uralkodik ma a magyar faj hegemoniája Magyarországon. Ez a hegemonia könnyen kimondható, egyszerű szócska, de mennyi duzzogás, áskálódás, elnyomott harag s kitörésre mindig kész gyűlölet lakozik abban!

Van nekünk ennek fölkelésére jogunk? Van nekünk jogunk arra, hogy akár nyíltan, akár alattomban nemzeti nyelvünk terjesztésén, szellemünk erősítésén működünk, a többi nemzetiségek nyelve és szelleme rovására, mely hiszen azoknak ép oly becses és drága mint nekünk a miénk? — Van nekünk jogunk arra, hogy akadályt állítsunk más nemzetiségek tömörülése s politikai érvényesítése elé, hogy elnyomjuk azok nemzeti szellemének kifejlődését, a közművelődés szolgálatában való közreműködését?

Ha azért tesszük, egyedül s csakis azért, mert nemzetnek akarunk megmaradni, mindezekre jogunk nincs és nem lehet. Meddőségre kárhoztatni a jót és nem állítani jobbat helyébe, — igazolatlan, jogosulatlan eljárás, s az önzés ocsmány és kárhoztatandó marad még akkor is, ha aztszomszédjai, vagy hatalma alatt álló nemzetiségek fölött egy nemzet gyakorolja is.

De a magyar faj fölényét nem ezért érvényesíti, hanem világtörténeti missiója érdekében. Ne ámítsuk magunkat. Se számarányunk, sem absolut intelligenciánk és eddig szerzett műveltségünk, sem történeti traditióink, még kevésbé az alkotmányosság uralma s legkevésbé hadi erőnk nem óv meg a nemzetiségek aspirációi ellen. Europai érdek, világtörténeti rendeltetés ez engedte megérnünk a magyar birodalom ezredéves évfordulójának előestéjét.

S e világtörténeti rendeltetéshez hűnek kell maradnunk, ha a jövőre számot tartunk. Eddig e hivatásnak passiv részét teljesítettük, feltartóztattuk a szláv szabadságölő áradatot s az európai egyensúlynak folyton egyik legerősebb bástyája voltunk. Innen-onnan elközelget most már feladatunk activ részének teljesítése is, mely abban áll, hogy a culturát a művelt Nyugat és a civilisálatlan Kelet között közvetítsük.

Ezért kell Magyarországnak fönnmaradnia s ezért kell magyarnak maradnia. Világuralom nem vár reánk többé s nem is vágyunk arra, de mint a cultura szerény keleti pionnierjeiben lehet bennünk annyi öntudat, hogy a németesedés előőrseivé le ne alacsonyodjunk soha.

De nevetséges tévedés volna azt hinni, hogy ennek az országnak, ennek a népnek valami lényeges művelődéstörténelmi szerepe lehetne az esetben, ha nemzeti szellemét előlik. Amely percben ez történik, Magyarország a Kárpátoktól az Adriáig a culturára nézve elveszett, kietlen pusztasággá, életetlen sivataggá, egyetlen cadaverre változott; új élet keletkezhetik a szétbomlott atomokból, de azon élő test, melyből a parányok származtak, — soha.

Valóban soha!

Nem pusztá véletlen az, hogy e darab földnek, melyet őseink ezer esztendővel ezelőtt foglaltak el, oly jelentékeny világtörténelmi szerep jutott. A földnek geologiai és geographiai alakulata ép úgy mint ethnographiai viszonyai átmenetet képezvén Nyugat és Kelet közt, e különböző viszonyok egyező hatásának eredménye Magyarország culturmissiója.

Nagyon természetes, hogy a mint e viszonyok harmoniája megbomlik, a mint Magyarország virányait lakó nép megszűnik magyar lenni, vagy a magyar nemzetiség elveszti nemzeti jellegét, egyszersmind a culturmissió is, mint a harmonia eredménye, tönkre megy. A világtörténelmi szerep tökéletlen betöltése vagy betöltetlen maradása pedig mindég megboszúlja magát.

Ezért kell Magyarországbán a közművelődés nemzetközi feladatai miatt nemzeti szellemnek uralkodnia.

IV.

De a nemzeti szellem mellett a culturának is kell ápolatnia, s ez a feladat második fele. Az ellentálláshoz, melyet kifejtenünk kell, erősödéssre van szükségünk; a culturát, melyet közvetíteni hivatásunk, előbb magunknak kell elsajátítanunk.

Állapodjunk meg e két fontos feladat elsejénél, nemzeti erősödésünknél. Ne keressen senki ezen eszme fölvetésénél holmi politikai epheméridát, világboldogító ötletet vagy akár csak dialectikai fordulatot is. A legszigorúbb, legkönyörtelebbség végzettség kölcsonöz itt súlyt és tartalmat a szavaknak, mert a nemzeti erősödést elodázhatlanul a létérti küzdés követeli.

Létérti küzdés!

A mióta Darwin, ennek eszméjét Lamarck feltevései-

vel egybefűzve új panorámát nyitott meg az emberi gondolkodás előtt, e kifejezés mindenkinek ajkán megfordul. Felkapták könnyű vérű tudósok ép úgy mint negélyes, ingyen élő pessimisták; a lét nehéz problemáin gondolkodó szellemek, ép úgy mint felületességből táplálkozó gyatra divathajszolók; neki estek természettudósok, történészek, moralisták; a létérti küzdés táborokra szakította a tudós világot; ellene hadjáratot, kiméletlen, pusztító hadjáratot indított az egyház: befurakodott ez eszme az iskolapor ép úgy mint a parquette világába, dörögtek ellene tudományos gyülekezetekben csakugy, mint az egyházi szószékről. Egyfelől éig magasztalták, másfelől porig sujtották, magasztalták értéken tul, szídták anélkül, hogy őzt megérdemelte volna.

A létérti küzdés nem egyedül concepció, segédszere bonyolult problémák magyarázatának, elméleti fogalom, minek azt többek között a tudós *Gratiolet* is minősítette; a létérti küzdés tény, s mint ilyen szövedéke a legridegebb következetességnek, a legkiméletlenebb valóságnak; igazság az egy szóval, s ismereteink s képzeteink eléggé megérték arra nézve, hogy ez igazság felismerése elől többé nem zárkozhatunk el. A létérti küzdés nem nyitott fel előttünk egy új világot, csak a létezőt mutatta be új világításban. S ha ezen új világításban sokat látunk a mi korábban homályos mysthikus volt előttünk, — lehetetlen visszasovárognunk a homályba, hacsak e homályban kedvünk nem telik, vagy hozzá érdekünk nem fűződik.

A létérti küzdésnek a természet, az egész világegyetem, tüneményekben soha ki nem fogyó színtere. Az erő s az anyag, a holt s az élő természet, a szerves és szervetlen lények ezernyi formái s képletei között e küzdés állandó, állandó mint az anyag alakcseréje, mely benne és általa megy végbe. A létérti küzdés s mindaz, a mi avval összefügg kulcsa, folyamata, tartalma s ismét oka az életnek a változások s a mozgás ama ezerféle módozatainak, melyeket életnek mondunk, s melyeknek célja Goethe szerint tán az, „dass die Natur sich selbst ergründe.“

Népek, hatalmas büszke világuraló népek keletkeztek s enyésztek, virágoztak s hanyatlottak, aszerint, a mint a létérti küzdésben győztek vagy legyőzettek. Hatalmas műveik om-ladványai, csonka ornamentumok, félig elmállott téglák s

kövek megőrizték szellemi alkotásaik emlékét, s ez élettelen tárgyak magukon hordják a szellem ama csodálatra méltó bélyegét, melyet élőlényekben az elcsenevészedett maradékokban s utódokban hiába keresünk. Az ó nilusvölgyi culturát felváltotta a görög, ezt magába fogadta a római, s az átfinomított római világon győzedelmeskedett a barbár german. A nyers erő ölte meg a degeneratiónak indult szellemet, mert így igényelte ezt a létérti küzdés következetessége. Mert e folyamat nem ismer irgalmat s könyörületességet, tényezői között a képzelt értéknek nincsen helye, a mit fuvalma megérint, arról lehullanak a fictiók cicomás lepléi, s előáll egész meztelenségében a valódi érték, azon érték, melyet ama tényező az emberinem létezésének célja szempontjából képvisel.

Nincs nép, mely a létérti küzdés elől kitérhetne. Néha e küzdés csak rövid időre concentrálódik, néha azonban századokon huzódik végig s utóbbi esetben észrevehetővé csak akkor válik, midőn már feszélyező krizist szült. Vannak népek, melyekre e küzdés veszélyei egyszerre reájok törnek, s ismét másoknál a pusztító működés csendes behálózó, de nem kevésbé következetes.

Valjon mért kimélné bennünket a létérti küzdés a maga nehéz megpróbáltatásaival a jövőben, mikor egész nemzeti multunk sem áll egyébből mint e küzdelem szakadatlan folyamatából? A multban győztük a küzdést; győztük országunk természeti kincseivel, népünk vitézségével és szabadságszeretetével, kormányzóink hazafias, bölcs alkotásaival, néha mindezekkel, néha csak egyik-másik tényezővel.

Ez volt a multban.

Másként van a jelenben, s még másként lesz a jövőben. A természeti kincsek értéktelenek, a vitézség s szabadságszeretet erőtlenné s a leghazafiasb, legbölcsebb kormányzat is mondva - csinálttá válnak, ha azokkal a cultura nem párosul.

Lételünk erősítése, céljaink elérése okából culturára van szükségünk.

De ezenkívül szükségünk van reá önmagáért, mint foglalatára minden emberi nagyságnak. Szükségünk van reá, hogy részeseivé legyünk azon évezredes kincseknek, melyeket az örökkéélő és ható emberi szellem a közmívelődés hatalmas, világaluraló vivmányaiban az egymásra következő nemzedékek számára folyton gyarapodó közbirtok gyanánt letéteményezett.

V.

Hosszasan időztünk a nemzeti cultura s a jelenlegi Magyarország közti viszonynál, de talán nem indokolatlanul. Nem hízelgek magamnak avval, hogy sok ujat mondtam volna, hiszen ez e mű célja szempontjából tökéletesen közömbös; s azután oly időket élünk jelenleg, hogy a nemzeti traditiók a jövőbeli kilátások rövid recitálása, ha nem használ, bizonyára ártalommal nem jár. De azért is volt szükséges a fentiekre reflectálni, mivel e nélkül e művecske létjogosultsága elveszne vagy legalább is elmosódnék.

Mert szilárd alapra van következtetésem számára szükségem, miután nem cirkalmazom véleményemet, hanem nyíltan elmondom azt. Másfelől midőn a német cultura befolyását Magyarországra, nagy jelenségeiben ép úgy, mint apró tüneteiben rosszalom és korholom, az olvasó ebben sem személyes animositást, sem nemzetiségi előítéletet ne keressen, hanem azt a mit valóban találhat: az összes befolyó viszonyok tárgyilagos számbavételével megérlelődött szilárd meggyőződést.

Ezért kellett az alapfogalmakat hosszasabban tárgyalnunk, s kölcsönös egymásra hatásuknál minden lényegest elmondanunk. A ki arra vállalkozik, hogy valamely, különben bármi igénytelen irodalmi műben egy alapeszme minden következtetéseit levonja, annak elsőbben tisztában kell lennie ez alapeszmével magával, s hogy megértessék, az olvasó judiciumát a következtetésekkel szemben hasonló helyzetbe kell juttatnia.

A kiinduló pontot képező alapeszme röviden abban áll, hogy Magyarországbán oly cultura, mely a nemzeti jelleget részben vagy egészben nélkülözi, mely a nemzeti szellem rontására terjeszkedik, vagy annak megrontását bármikor, bármikép előidézhetné, értéknélküli, haszontalan, káros és meddő s annak ápolása és terjesztése sem Magyarország nemzeti, sem a közművelődés nemzetközi érdekei szempontjából nem indokolható.

Ezen alapeszmével össze fogjuk mérni a Magyarországbán mindinkább tért foglaló német culturát. Fejtegetésünk tárgyává teendjük e cultura jelenségeit Magyarország közvi-

szonyaiban, jellemezni fogjuk ezen culturának bennrejlő értékét s csak mindezek után összehasonlítandjuk a konkrét következtetéseket az alapul felvett s fentebben részletesen kifejtett eszmével.

VI.

Bárki is fölveheti a kérdést, hogy mi értetendő sajátképen „német cultura“ alatt. Hiszen a cultura általában nemzetközi fogalom, eredményei és törvényei mindenha túlmennek valamely nemzet szűkebb körzetén, s csupán művelése, ápolása az, a mi nemzeti kerethez van kötve.

Ha az emberi művelődésnek általános érvényű vívmányai, ha csak ezek tisztán és hamisítlanul terjednének hazánkban, örvendetesebb jelenséget nem lehetne constatálni. De fájdalom nem úgy van. Böven lesz alkalmunk kifejtteni, hogy Magyarországon a cultura cégére alatt a német cultura terjeszkedik, hogy e culturát nem a közművelődés iránti előszeretetből, hanem azért pártfogoljuk, mert természeti viszonyaink, társadalmunk lanyhasága általában s a magyar faj közönysége különösen a legtolakodóbbnak a legtöbb sikert biztosítják. Akkor terjedne nálunk a közértékű vívmányt képviselő közművelődés, ha a német csatornákon át hozzánk eljutóból csak azt tartanók meg, a mi abban valóban értékes és becses, s elfordulnánk a salaktól s az üledéktől. De Magyarországon ma minden jó, a mi német forrásból jó, még ha onnan a legszennyesebb habarék is folydogál felénk.

Nos hát könnyű már most felelni azon kérdésre, mit értünk német cultura alatt ellentétben a culturával általában, mint nemzetközi fogalommal. Értjük a culturának a német felfogás és szellem mezébe öltöztetett eredményeit, értjük annak jó és rossz oldalait, egészséges és fattyú hajtásait, egy szóval a cultura időszakai egészszét, a mint az német földön fejlődött, érvényesült, fennáll, s hozzánk átszivárog.

VII.

Ha valaki az előzőkből azon következtetést akarné kiolvasni, hogy azok phillippikát akarnak képezni a történetírásban közszólamná vált „idegen befolyás“ ellen, ezt a félreértés miatt szerfelett sajnálnom kellene. Soha sem volt Magyaror-

szágban érezhetőbb a szükség idegen cultura eredményeinek átültetése iránt, mint most, midőn a lét és nem lét fölött határozni hivatott válságoknak nézünk elébe. Miben is keresne e maroknyi nemzet támaszt, ha nem a művelődésben. A harci bátorság erőssé tesz a harcban, de a cultura ezenkívül a békében is; s Magyarországnak erősnek kell lennie békében s harcban egyaránt.

Körütekintő ember különben sem fogja tagadásba vehetni, hogy idegen cultura áthasonlítására mindenképen utalva vagyunk. Egyfelől nemzetünk feladata azt igényli tőlünk, hogy mint a cultura közvetítői, azt előbb magunk is teljes mértékben megszerezzük, másfelől exponált helyzetünk parancsolja, hogy a művelődésben keressük a támaszt, az erősödést, melyre lételünk megvédése céljából szükségünk van.

Már ezen általános tekintetek is életfeladattá teszik reánk nézve, hogy az emberi szellem általános érvényű s értékű vívmányait, valamely oly nemzet csatornáján át, mely azokat irodalmában s institutióiban birja, Magyarországon közbirtok tárgyává tegyük.

Hozzájárul ezekhez még azon körülmény is, hogy századok akaratlan mulasztásait évtizedek alatt kell behoznunk, s így sem időnk, sem módunk nincs abban, hogy teljesen önálló facon szerint kifejlesztett culturát állapítsunk meg, még akkor sem, ha e maroknyi népben annak minden feltételei megválnának.

Végül nyelvünk sajátlagossága, mely egyfelől nemzetiségünk talizmánja, másfelől Európa egy művelt népével sem közös, — már keleti hivatásunk szempontjából is idegen cultura áthasonlításra szorít. Valóban ha nemcsak Németország, hanem a művelt Nyugat nemzetközi culturáramlatával szorosabb összeköttetésben állottunk volna, Hetényi, Berzeviczy, Bólya s mások ma egészen más méltatásban részesülnének; nem történt volna meg a mult évben meghalt Preysz Móricson, hogy az általa feltalált pasteurizálást Pasteur után keresztelték el, ki pedig a borjavítás e nemét és módszerét csak évekkel Preysz után találta fel ismét, meghódítván a felfedezés részére az egész művelt világot.

Valóban nem sok érvelésre szoruló következtetés az, hogy idegen cultura átplántálása Magyarországba életkérdést ké-

pező feladat, mely elől kitérnünk nem szabad, s mely elől a nemzet a midőn önrendelkezési joga volt, nem is tért ki soha.

De a világért sem következik ebből az, hogy a mi céljainkra minden idegen cultura jó, s egy sem veszélyes. Erőt végtére mindegyikből meríthetünk, de még mindég kérdés, nem járnak-e evvel hátrányok karöltve, melyek ez előnyt megsemmisítik.

Soha nem szabad felejtenünk, hogy az idegen cultura átültetése hazánkba soha nem önmagában álló cél, hanem mindig csak utóbbinak eszköze. Idegen culturát áthasonlítani nem azt teszi, hogy egyszersmind annak keretét — nemzeti irányát — is átvegyük. Ha és mikor ez történnék, a hátrány nagyobb lenne az előnyénél. Ebből az következik, hogy céljainknak legmegfelelőbb azon cultura lesz, mely nemzeti szellemünkkel legjobban megfér.

A hazánkban enfant gâté módjára dédelgetett német cultura eme feltételeknek legkevésbé felel meg.

Eltételezve attól, hogy a német cultura sem a tudomány, sem a politika, sem a gazdaság, sem pedig a társadalmi mozzanatokban nem képviseli azon megközelíthetetlen fölényt, melyet tisztelői, minden áron s majdnem arrogantiával reá kenni igyekeznek, mondom eltekintve mindezekről, e culturával keleti hivatásunkat illetőleg semmit sem érünk el, s azonkívül a német nemzet culturája az, mely nemzeti szellemünk legnagyobb ellensége.

Mindezeknek tüzetesb megvilágosítását tartalmazzák a következő fejezetek. Ohajtom, hogy azok ne animositást, hanem azon higgadt és tárgyilagos felfogást ébresszék az olvasóban, melyre elnyomva a jövő iránti aggodalmait, az író törekedett.

II. Fejezet.

A német cultura befolyásának jelenségei Magyarországban.

I.

E művecske feladatainak egyikét az képezi, hogy kimuttassék, ha nem is tüzetesen és behatóan, mert arra ily szűk körre szorított tárgyalásban gondolni sem lehet, de legalább általános körvonalai szerint a német cultura érvényesülése a mi hazánk közállapotaiban.

Domináló a hely, melyet nálunk a német cultura elfoglal. Tudományos és társadalmi életünk, törvényhozásunk és közigazgatásunk jobbára a német minták befolyása alatt állnak. Sőt annyira mentünk, hogy a tanügy keretében a német nyelv középiskoláinkban kötelező tantárgy volt s az, ám-bár már szelidebb alakban még ma is, míg a magyar nyelv kötelező oktatásának kimondására csak államiságunk tizenkettedik esztendejében volt módunk és bátorságunk.

Őszintén szólva a német cultura ezen térfoglalásától hazánkban, magában véve nem félnék. A nemzet végtére majd agyondédelgetett német ideáljai révén fogja megtudni, mily selejtesek, szükségleteinek, nemzeti szellemének mily kevésbé megfelelők ezek, s ezen tapasztalás útján szerzett meggyőződésből kifolyólag keresni s megtalálni fogja azt, a mi jobb. Azt is számba kell vennünk, hogy a magyar nyelv, a magyar szellem lassan bár s még a némettel zagyván össze-

tekerődzve, tért kezd foglalni. Ez ugyan csak a természetes helyzet kifolyása s ebben a társadalom activ szerveinek semmi érdeme nincs, s bárha sok, nagyon sok magyarszámba megy, a mi nem egyéb magyar mezbe bujtatott németsegnél, azért ezt is el kell ismernünk. Szóval a sok kedvezőtlen jelenséggel szemben van elég biztató, az aggodalmakat legalább a jövőre nézve eloszlató jelenség is.

Csak egy mozzanat van, mely sajátságos, felfoghatatlan előttem s ez: népünk indolentiája a németesség és németesedés térfoglalása iránt. A társadalom e részbeni közönyét magyarázni, s menteni törekedtem a hogy lehetett. De a magyar faj e részbeni közönyét sem mentegezni sem magyarázni nem lehet. Esztendőig tartózkodhatik valaki a fővárosban, de soha rendreutasítást nem fog hallani még a legtörzsökösebb magyar részéről sem, midőn a kereskedő, pincér s mások németül beszélnek vele, ellenkezőleg számtalanszor tapasztalni, hogy a németben gyengélkedő, egyébként tiszta vizű hazafiak németül kezdik a converzátiót ott is, hol nagyon jól tudták, hogy erre szükség nincs. S dacára, hogy a sajtó mindjárt lármát csap, ha a germanisálás valamely jelenségét fedezi fel, dacára, hogy e felszólalás jogosultságát minden magyar elismeri, célját magáévá teszi, dacára, hogy föllovalva, mindnyájan azon meggyőződésre gerjedünk, hogy a német befolyást így amugy ellensúlyozni mulhatlanul szükséges, de azért magunkra hagyatva, nem biztató, nem tuszkolva, ugyanazon germanizálásnak ha nem is apostolaivá, de öntudatlan eszközeivé szegődünk.

Az öntudat a haladóismeretnek folyománya, s így remélhető, hogy idők multával a mi magyar társadalmunkból is lassankint lehámlik ez a multjából rajta száradt tolerantiája a németesedés iránt. Tüzetesb bizonyítás nélkül is kettő azonban constálható: egyrészt e tolerántia ártalmas akadályozó volta a magyar nyelv és a magyar szellem hatékony terjesztésére, másrészt pedig annak lehetősége, hogy e culturális gerjanyag kiirtására — ne adja Isten — nem lesz már időnk

Feladatunk e fejezet során — mint már említém — a német cultura Magyarországbani érvényesülésének ismertetése. Hálás, bár parlagon heverő tárgy, kellemetlen, de tán nem eredménytelen feladat ez. Sajnálunk kell mindnyájunknak,

hogy avatott, a kellő tapasztalatok fölött rendelkező író nem akadt még, a ki a németesedés jelenségeit összefüggő képből mutatná be a nemzetnek. De a sajnálatnál megállapodnunk se nem szükséges se nem helyes. Nincs ember, kinek oly tere s köre nem volna, melyben valamely nemzeti ügyben hasznosat tehet, s ekként mi mindnyájan letéteményesei vagyunk egy azon feladatnak, t. i. napfényre hozni s irtani az akadályokat, melyek a nemzeti nyelvünk s szellemünk elvetett magjából lassan előbuvó csirákat konkolyként elfojtással, s az azoknak szánt táperő elvonásával fenyegetik.

II.

Egy irányban sem oly szembetűnő a culturának befolyása, mint tudományunkban. Tudományos irodalmunk kicsi s ezt nem becsüljük s pártoljuk a hogy megérdemli, ellenben tudományos aspirációink nagyok, az apparatus, melylyel nálunk tudományos könyveket írnak annál jelentékenyebb, mennél kevesebb a könyvekben megirt gondolatok eredetisége, s eredeti gondolatokat tartalmazó könyv nálunk kevés van. A tudományos apparatus szükségessége a német rengeteg irodalom felé terelte a figyelmet s így történik, hogy kezdve a legelemibb iskolán egész az egyetemig s még azon túl is, német s csakis német forrásokból merítik a tudományt.

Hozzávetőleg fogalmat alkothatunk magunknak a német tudományos irodalom pártolásának mérveiről hazánkban, ha tekintjük, mennyire van az közkönyvtárainkban képviselve. A kir. természettudományi társulat könyvtárában, az 1877-ben kiadott címjegyzék szerint van 4528 mű; ezek közül német 2463 vagyis 54,4%, tehát felénél több; magyar 781 = 17,5% francia 409, angol 314 vagyis e kettő együttvéve körülbelül ép annyi mint a magyar mű. Az egyetemi könyvtár kézikönyvtáráról 1876-ban kiadott címjegyzékhez nincs ugyan statistika mellékelve, de a catalogus felületes átfogatása is arról győz meg, hogy itt az arány körülbelül szintén ugyanaz. Így p. az M betűben találhatik felsorolva 292 munka; ezek közül német 150 = 51,4%, magyar 101 = 31,2 N. betűben van 81 munka; ezek közül német 40 = 49,4%, magyar 28 = 34,6%.

A két betű alatt van összesen 373 mű, közöttük német 190 = 50,2%, magyar 129 = 32,9%. A két betű alatt elősorolt művek aránya tehát majdnem egyforma, s igen jellemző, hogy a német művek száma itt is, mint fentebben túlmegy az 50 százalékon s a latin angol és francia művekre összesen alig jut 17%. — E két könyvtár a legújabb igényekhez mértén van berendezve s a tényleg mutatkozó szükséglethez képest szaporítottatik. Ugyan azon arányokra, de tán még szomorítóbbakra akadnánk, ha az ide járó s itt megjelenő hirlappéldányokról léteznék statistika. Annak dacára, hogy ez országnak politikai nemzetisége a magyar, annak dacára, hogy ez a legszámosabb s aránylag eléggé fejlett hirlapirodalommal rendelkezik — mégis a Magyarországon megjelenő s külföldről ide szállított német hirlapok s folyóiratok példányai mellett törpe szám az, mely a magyar lapok példányaiból előáll.

Ismétlem ez utóbbi feltevés combináció, de olyan, melyről a kellő statistikai adatok hiányában is senki a valószínűséget megtagadni nem fogja. Ha pedig nem teszi, be kell ismernie, hogy a német irodalmi termékek ezen mérték fölötti pártolása legszembetűnőbb jele a német cultura domináló uralmának Magyarországon.

Tapasztalásból tudom, hogy ily adatok elősorolása Magyarországon nem igen bír bizonyító erővel. Az ily tényekre való hivatkozással rendszerint szembe állítják a hozszadalmas indokolást, hogy ez innen, amaz meg onnan ered. Pedig teljességgel nem erről, hanem arról van a szó, helyese a létező állapot, s nem lenne-e üdvösebb, ha másként volna.

Egyébiránt a német befolyás kizárólagosságát tudományos törekvéseinkben, aligha fogja valaki tagadhatni. Oly szembetűnő az, hogy az, a hazától távol időző ősz baraccionei remeté szemei előtt sem maradhatott rejtve. Pedig öt 30 esztendei időköz, sok sok mértföld s egy új társadalmi s politikai korszak állapotai választják el országunktól s annak jelenlegi szellemétől. S annak dacára egyik múlt évi szép és tanulságos levelében, a genie biztosságával rámutat a németek utánzásának mániájára, eredményeire, s következményeire Magyarországon.

Valóban Kossuth nem csalódott.

Oly annyira függünk a németek tudományos productumaitól, hogy ha azok véletlenül emlékükkal együtt egyszerre megsemmisülnének, legnagyobb tudósaink, legbölcsebb tanáraink közül igen sok oly tehetetlen s tanulatlan maradna, mint a legbámészabb nebuló.

Iskolakönyveinktől kezdve az egyetemi oktatásnál használandó kézikönyvekig mindegyiken rajta van a német eredet, a német sugalmazás nyoma. Világot mozgó eszméket előhozott nem — német geniek e könyvekben chablonszerű rövidséggel letárgyalatnak, míg a németek obscurus íróinak és férfainak is hasábok szenteltetnek. A fejlődő elme érthetetlen, agyafurt, metaphysikai speculációkon, fogalmakon s definitiókon kénytelen végig botorkálni, melyek minden egészséges észjárást, minden lelkesedést s divinációt kiráznak belőle, csak azért, mert a német mintákban ugyanez tudományosan, imponálóan szintén meg van írva. Jobb ügyhöz méltó buzgósággal és pontossággal másoltatnak le a németek által használt rendszerek a tudományos anyag tárgyalásánál, a minék eredménye mi is lehetne egyéb annál, hogy míg okszerű rendszer mellett az anyag könnyebben válik felfoghatóvá, e tulhajtott rendszeresítés még a különben egyszerű s világos fogalmakat is összezavarja. Német culturán élődő s magyarul író írók, németül gondolkodó s magyarul előadó tanárok nem a nemzet művelődésének ügyét, hanem saját érdeküket, kényelmüket s tán sok esetben hivatlanságukat szolgálják. És kik irodalom alatt mindig német irodalmat, tudomány alatt mindig csak német tudományt értenek vagy gondolnak, azok nem tudósok s aligha lesznek azokká valaha, s ez az oka annak, hogy hazánkban annyi irodalmár mellett mégis oly kevés a tudós.

Egyébiránt a tudomány nemzetközi iránylatokat követ, s nem olyasmi, amit egyesek uralni, vezetni képesek lennének. Szükségletei fejlődése során önmagából fakadnak, s azok kielégítése elé valamely irányban nem lehet akadályokat gördíteni, legyen bár a szándék még oly jó és conceptiója szerint még oly hasznos. E téren a tények bizonyos végzettséggel következnek be; mi azokat constatálhatjuk, de közvetlenül felelőségre senkit nem vonhatunk.

III.

Ellenben vannak az államnak utak és módok fennhagyva, melyeket felhasználni köteles lett volna, hogy a német cultura befolyását ellensúlyozza, vagy a mi avval legalább a fennforgó körülmények között egyértelmű, hogy a magyar nyelvet s szellemet terjeszsze.

Az államhatalom ezen kötelességét egész a legujabb idő-kig elmulasztotta.

Az 1868. XLIV. t. c.-re vonatkozólag a vélemények igen eltérők. Némelyek azt igen nagy politikai bölcsességnek, mások s tán többen igen nagy politikai gyengéségnek tartják. Annyi bizonyos, hogy a nemzetiségek egyenjogosításának ezen tulhajtott tolerantiával való foganatosítása nem hozta meg a várt eredményeket. Ellenségeink, alattomos, fondorkodó ellenségeink ők mindannyian s tán még sem volt egészen helyes okoskodás a nemzetiségeknek kezükre adni a módot, hogy már vérükben levő ellenségeskedésüket még továbbra vigyék. Azt is elgondolhatták volna a törvényhozók, hogy a nemzetiségi principium érvényesülésének korszakában, Magyarországhoz hasonló polyglott államot egyedül csak a nemzetiségek irányábani liberalismus nem képes hosszabb időre összetartani. Nem képzelhető liberalismus, mely a nemzetiségeket teljesen kielégíhetné, minden nemzetiséggel együtt jár az aspiratio nemzetté lenni, s ha a tényleges politikai nemzetiség liberalismusa mindent megad is, ezt az egyet soha, semmi körülmények közt békés uton nem adja, nem adhatja meg.

Élénken illusztrálja nemzetiségi politikánk ezen irányzat-nélküli engedményekből álló jellegét Horvátország irányábani viszonyunk. Magyarázhatják s indokolhatják e viszonyt akár hogy, azt nem tudná senki bebizonyítani, hogy az egészséges politikai elveken, célszerű és indokolt pénzügyi felfogáson sarkall. Mert ily viszonyt józan és öntudatos nemzet nem segít megállapítani. Az pedig nagyon szégyenletes magyarázat lenne, hogy oly kicsi, oly hitvány, oly erőtlén és miveletlen ország, mint Horvátország a nagy és hatalmas Magyarországra multját felforgató, jelenét észszerűtlen irányokba terelő kényszerűt tudott volna gyakorolni. Egyedül indikált magyarázata e sajátságos, majdnem nevetséges állapotnak a

magyar nemzet túlzott mulasztásokká elfajzó türelmessége az idegen nemzetiségek irányában.

Mindezeket számba véve igazat kell adnunk a magyar nyelv tanításának kötelezettségéről szóló törvényjavaslat minis-
teri indokolásának, melyben egyenesen mulasztásnak minősítetik, hogy az 1868. XXXVIII. t. c. nem intézkedett a magyar nyelv kötelező oktatásáról a népiskolákban, mert a nemzetiségi kérdés gyökeres megoldásának ez az igazi corollariuma, minden egyéb erőszakoskodáson, diplomatiái fogásokon, ideig-óráig megtűrt palliativ megállapodásokon fordul meg, mulandóságon, melyet az erők alákötése tart fenn, a dressura művén, melyet a természeti erők kifakadása izre-porrá zúz, hogy még az emléke sem marad fenn.

De a magyar nyelv terjedése nemcsak ezen kérdés megoldására fog jótékony hatást gyakorolni, hanem egész közmívelődésünk jellemét fogja majdan megváltoztatni. A következők áldásos hatása mélyen be fog nyulni politikai és társadalmi életünkbe. Kulcsot fog nyújtani azon kincstárhoz, melyben történelmünk tradíciói, nemzetünk szelleme s egy szebb jövőnek kulturális eszközei letéteményezve vannak. S akkor, ha a társadalom magyarrá leszen, s a magyar társadalom kulturális céljainak magaslatára emelkedve, a most még hiányzó öntudatra ébred, — akkor a német műveltség cultusa is száműzetni fog e hon virányairól s a magyar felfogás mérlegében minden külföldi vívmány és törekvés annyit fog érni és nyomni, a mennyit ér és nyom annak nemzetközi értéke.

Ez időponttól ma még igen távol állunk. Nemcsak, hogy a német cultura, ellentállhatlan áradatban zúdul felénk azon téren, melyen azt megakadályozni politikai intézkedésekkel ugy sem lehet, hanem oktatásügyi rendszerünk maga részéről is elkövet mindent, hogy a német culturát mennél inkább támogassa.

Már az 1868. XXXVIII. t. c. 75. §-a a német nyelvet az esetben kötelező tantárgynak rendeli a polgári iskolában, ha az oktatási nyelv a magyar. Hasonlóképen a közép-tanodákban is a német kötelező tantárgy. Miért? A fent idézett minis-teri indokolás azt mondja „az élet szükségletei szempontjából.“

Magyarországnak vagy nincs kulturális hivatása a Kelet felé, vagy van. Ha nincs, akkor azt hiszem, hogy egyáltalában nincs s ez esetben igazán csak akadályai lennének a keleti népek művelődésének; ha pedig van, akkor mi célja a német nyelv döntő preferálásának? Lehet tán a német nyelv közvetítése mellett diplomáciai, kereskedelmi vagy egyéb kulturális összeköttetést létesíteni a keleti népekkel, midőn azok anyanyelvükön kívül csak franciául tudnak? Tán a német kulturával össze lehet házasítani azokat, kik francia befolyás alatt ismerkedtek meg a művelődéssel, tanultak gondolkodni és eszmélni? Azt gondolom nem. Ha az események sodra törekvéseinket határozottan Kelet felé terelendi, azon fogjuk magunkat észrevenni, hogy nem értjük meg egymást. Egyfelől német, másfelől francia emleken növekedett társadalom fog egymással szemben állni, s könnyebben sikerülend keresztényt és mohammedánt, mint e kettőt egy kalap alá vonni.

De „az élet gyakorlati szükségletei szempontjából“ kell németül tudnunk. Megtörténhetnék, hogy a pestvidéki törvénytörvényes elnöke vagyunk, s a vádlott azt mondja kurtán és fitymálva: „ich bitte deutsch;“ quod nunc, ha a középtanodában nem tanultunk németül? Vagy szolgabíró vagyunk szász földön s a szász atyafi fittyet hány magyar végzéseinknek? Azután körül vagyunk véve német parasztsággal, ide szakadt iparosokkal és némi zsidókkal. Reánk nézve az élet gyakorlati szükséglete németül tudni, hogy érintkezessünk ezekkel, mert reájuk szorulunk, — ellenben reájuk nézve nem az élet gyakorlati szükséglete, hogy magyarul tanuljanak, mert ők nem szorulnak reánk

Ez a négy szó: „az élet gyakorlati szükségletei“ mutatja, mennyire van oktatásügyi rendszerünkben minden nemzeti vezéreszme mellőzve. Ha fenntartjuk a német nyelvet, mint kötelező tantárgyat, akkor okot és módot nyújtunk arra, hogy az még szilárdabban megvesse itt a lábát. A legegyszerűbb észjárás ráterel arra, hogy valameddig a német azt tapasztalja, hogy a magyar nyelv tudása nélkül is „az élet gyakorlati szükségletei“ szempontjából a német nyelv tanulására rákényszerítettek igen jól megértik, addig ugyan minek tanulna magyarul? Magyarul akkor fog tanulni, ha a német nyelvvel többé nem boldogul. Ha pedig paedagogiai szempontok-

ból a német nyelvnek okvetlenül kötelezőnek kell lennie, ne legyenek e mellett egyéb idegen nyelvek, ne legyen különösen a magyar nyelv a hamupipőke szerepére kárhozotva. Mert nagyon szégyenletes, ha a középiskolákból kikerült fiatal kedély a német classikusok iránti rajongása mellett érzéketlenné válik a magyar, tájékozatlan marad a többi idegen nemzetbeli remekírók iránt, mint ezt fájdalom, elég gyakran kell tapasztalnunk.

Nem; az élet olyan gyakorlati szükséglete nem forog fenn, mely indokoltnak tüntetné fel, hogy a középtanodában kötelező tantárgyként taníttassék a német nyelv. Indolentia, a gyökeres, de észszerű ujtásoktól való irtózás, s mindenek előtt oktatási rendszerünk azon tulajdonsága, hogy abban nemzeti vezéreszme, öntudatosan megállapított s foganatosított nemzeti célok helyett külföldi chablonok utánzására törekedünk, ezek tartják felszinen a német nyelv kötelező tanítását. Az iskola céljai összeesnek az élet céljaival, de utóbbiaknál nem szabad egyedül a jelent mérvadónak ösmerni, hanem ép akkora figyelemmel kell lennünk a jövőre is, s ez úgy hiszem beválik kritikának a multra, programnak a jövőre nézve.

IV.

Az iskolán kívül van Magyarországnak egy nagyszerű germanisáló intézménye, melyet ezen minőségére nézve tökéletesebb, tehát károsabb alakban képzelni teljes lehetetlenség. S ez a közös hadsereg. Szabad ország nem látott, öntudatos nemzet nem alkotott s nem türt meg ilyet, a mióta a történelem készül.

Ez intézmény fennállása törvényben gyökeredzik s a törvény tiszteletet kíván. E köteles tisztelettel azonban nem ellenkezik, ha törvény alkotásának culturális hatásait megbeszélés tárgyává tesszük.

A hadsereg feladatát első sorban a haza határainak védelme képezi, de a hadsereg ezen kívül a közművelődésnek is fontos eszköze. Fegyelmetartása, melyet a polgári életben keresztülvihetetlennek, a közszabadsággal ellenkezőnek kell tartanunk, itt az intézmény céljánál fogva szükségszerűséget

képez, s e fegyelemtartás közművelődési célokra is felhasználva valóban nevezetes művelődési eszköz gyanánt tünteti fel a hadsereget. Az érett kor legszebb éveit keretében töltetnek el, a tanulás, mely mechanikus a gyermeknél, öntudattossá válik a hadköteles egyénnél. Ám ez évek német légkörben telnek el, s a tanulás jó része merő germánisálásból áll. Nem csoda, ha e környezetben, ily befolyások alatt, hol napirenden van, s leplezetlenül nyilvánul a gyűlölet minden iránt, a mi magyar, megrendül az erős, megpuhul az ingadozó s eltántorítottatik a gyöngge.

Idegen légkör veszi körül a honfiakat a közös hadseregben. A fegyelem, a hatalmaskodás, a dressura már magában véve nyomasztók, nálunk sulyuk még az által növeltetik, hogy idegenek azok, kikre e discretionális hatalomkörök bíznak. A legnehezebb polgári kötelesség teljesítésében a magyar embert csak kötelességérzete támogatja. Lelkesedésről nem lehet szó, mert a közös hadseregben a hazának nem jut hely. A közös hadsereg hazája olyan, mely üres szó, értelem és suly nélkül, olyan, melyben a kik használják, a legkevésbé hisznek.

Hozzájárul még ehhez az is, hogy a tisztikar, a hadsereg cultur-elemének tulajdonképeni képviselője, eredetre, nyelvre, nemzetiségre s érzületre nézve, a legridegebb ellentétben áll velünk szemben. Gyakran féktelen gyűlölet tölti el őket azon nemzet ellen, melynek fiai felett ők majdnem korlátlan hatalommal rendelkeznek.

Ily hadsereg nem lehet több az egész kerek világon!

Ily intézmény germanisáló hatását nem kell tovább magyaráznom. Segélyével behálóztatik az egész ország a németesedés formális rendszerével, mely elhat faluba, városba egyaránt, befurakodik a legmagyarabb vidékbe, be az előkelők salonjába, s a szegény viskójába s mindenütt elszórja ugyanazon idegen szellem miasmáit.

S az ország s a magyarság nagyhangú apostolai loyális némasággal nézik ezen invasiót. Néha napján szólnak hozzá a hirlapok közül egyik-másik, megforgatják a tárgyat, elpizmognak vele egy két sovány cikkben, azután ismét senki nem törődik a veszélyvel s lassanként maga az ország is

közönyössé válik iránta, a germánisálás nagy hasznára, a magyarosodás nagy kárára.

Igaz, van honvédségünk is, mely hivatva van ellensúlyozni a közös hadsereg germanisáló hatását. Az ország tudja, hogy a honvédség intézménye mily kevésbé alkalmas e feladatra. Keretében a német elem még nem kevesebb a magyarnál, rendszere, s a mi avval vele jár kevéssel egyéb magyar kaptára huzott osztrák alkotásnál. Sok helyen csak a vezényszó magyar, a többiben pedig nincs köszönet. Egyébiránt a honvédség, ha még oly magyar lenne, nem tudná ellensúlyozni a borzasztó germánisáló hatást, mit a közös hadsereg gyakorol, mint ezt Thaly Kálmán közelebb tüzetesen kifejtette; s Thaly ismeri a honvédséget.

Gyakran hangoztatják a nézetet s legutóbb a beszercebányai nagy tudományú püspöktől hallottuk, hogy a közös hadsereg tisztikarában azért oly csekély a magyar elem, mert a fiatal nemzedék inkább rossz fiskális, rossz professor vagy rossz orvoská képezi ki magát, semhogy jó katona akarna lenni. Jó katonát képezni a hadsereg természetszerű feladata s bizonyos, hogy a jó katona carriéret is fog csinálni. Kérdés, vajjon lehet-e e mellett jó magyar is? Miután a közös hadsereg szelleme néha kevesebbet, máskor többet, de mindég egyebet jelent, mint a politikai nemzetiség szelleme, ebben a magyar érzelem veszélyeztetését látom, mert ezen érzelem olyasmi, a mivel alkudni tán még sem lehet. Azonkívül Dr. Thallóczy tisztelt barátom igen tüzetesen kimutatta, hogy a hadseregben a magyar embernek a történet tanúsága szerint is, már évtizedek óta választania kellett egyfelől a fényes carriére, másfelől magyar érzelmeinek megőrzése között. Sajnos igen sokan találkoztak, kik tősgyökeres magyar nevük mellett, eltagadták vagy elhallgatták, hogy magyarul beszélnek; kivetkőztek nemzetiségükből, hogy valahogy boldoguljanak. S ezen oldalát a tárgynak Ipolyi püspök tán nem is igen tudta volna kedvezőbb színben feltüntetni.

Ám ha már most választanunk kell, ugy hiszem könnyebb lesz belenyugodni abba, ha az új nemzedék közül némelyek rossz fiskálisok, rossz professorok, vagy rossz orvosokká lesznek, mint ha akár mily jó katona létükre rossz magyarokká válnak.

A dolog ezen állásából folyólag pedig örvendetesnek kell még mondanunk, hogy a fiatal nemzedék távol tartja magát, amennyire lehet a közös hadseregtől s inkább más pályákon botorkál akármily nehézkesen, semhogy beállana részese gyanánt a kialakult dualistikus patriotismusnak. Tapasztálás szerint a kiknek alkalmuk volt a közös hadseregben hadkötelezettségük idejét leszolgálni, azok evvel nagyon beérték s döntő befolyása van erre azon idegenszerű, magyar ellenes szellemnek, mely a közös hadseregben uralkodik.

V.

Nem kisebb jelentőségű germanisáló tényező a német hirlapirodalom Magyarországon. Óriásiak a mérvek, melyekben a német hirlapirodalom hazánkban el van terjedve s melyekben még mindég tovább terjeszkedik. Tőke, nagy közönség, politikai s culturális befolyás evvel együtt járnak; természetesen a magyar hirlapok rovására, miért is e szempontból ránk nézve komoly feladat a tárgy ezen oldalával foglalkozni.

Ha igazságosak akarunk lenni, két fontos érvet concedálnunk kell a német hirlapok mellett szólót. A német hirlapok során ismerkedik meg a külföld hazánk viszonyaival, s hogy e részben a tájékoztatlanság, mondhatnók tudatlanság Magyarország közállapotait illetőleg oszladozni kezd, hogy a kereskedelmi conjuncturáknak, culturális törekvéseink méltatásának, államhiteli igényeinek kielégítésének utjai legalább egyengetetteknek mondhatók, az a német hirlapok eltagadhatatlan érdeme. Sokszor, nagyon sokszor szem elől tévesztik ugyan, hogy a mit irnak, a külföld is olvassa, sokszor üzleti szempontok mellett háttérbe szorul a nemesebb hivatás, de ez az időszaki irodalom többé kevésbé általános foglalkozása.

A német hirlapok jogosultságát az is támogatja, hogy általuk sok nem magyarajkú lakosa Magyarországnak, ha nem is a magyar nemzetiség, de legalább a magyar állameszme számára meghódítatik, mert azt be kell ismernünk, hogy a számottevő német hirlapok, bármily eltérők is politikai céljaik s egyéb irányaik egymásközt, abban mégis megannyian egyeznek, hogy a magyar állameszme hű szószólói. S ez is olyan ér-

dem, melyet csak szükkeblűség tagadhatna el. A magyar állameszme irányában való rokonszenv kicsi dolog is, nagy is, egészen a felfogáshoz képest. Kicsi, mert magában véve a megtűréstől a rajongásig sok fokozatot fejez ki, és sokszor csak nemzetiségi önzésnek palástolására szolgál; nagy pedig azért, mert a rokonszenv révén gyakran a magyar nyelv, nemzetiség és szellem is terjed. Ezért minden körülmények közt meg kell becsülnünk a kicsit, melyből idővel nagy is válhatik.

De evvel — úgy hiszem — ki is meritettük mindazt, a mi a német hírlapirodalmat célszerűnek s üdvösnek feltűnteti hazánk közállapotai között s következik rovása azon sok árthatmas befolyásnak, melyet ép a német hírlapirodalom során tapasztalhatunk.

Mindenek előtt constatálnom kell azon tényt, hogy a német hírlapok, hogy ha nem nagyobb, de legalább is akkora mértékben vannak elterjedve hazánkban, mint a magyarok. A hová magyar lap jár, jár oda német is, de sok felé jár német lap, hová a magyar el nem jut soha. Ez a száraz, eltagadhatatlan tény, melynek okai és következményei vannak.

Az okok többfélék. Ilyenek a magyar intelligencia s a meg nem állapodott nemzetiségűek sajátságos előszeretete minden szellemi s kulturális termék iránt, ha német; a német hírlapirodalomnak a magyartól eltérő szelleme; a rendelkezésére álló nagyobb tőkék; összeköttetései által lehetővé vált s a külföld felé gravitáló céljaik által indokolt cosmopolitikai színezete; a kereskedők és zsidók támogatása stb.

Mennyivel imponálóbbak a nagyobb német hírlapok, mint a hasonjelentőségű és belértékű magyarok, azt a mindennapi életben lépten-nyomon tapasztalhatjuk. Ismerek eseteket, midőn német lapokban megjelent cikkeket agyonmagasztaltak, míg ugyanazokat, midőn négy héttel előbb magyar lapokban jelentek meg, el sem olvasták. Előkelő s igen jó hazafiságú családokban a magyar lap tisztességéből, a német előszeretetből tartatik és olvastatik. Ezt a sajátságos előszeretetet pedig nehéz lenne a német és magyar lapok értéke közötti különbözetből magyarázni; benne van ez előszeretet vérünkben, tolerantiánk megtüri, az idők folyása nagyra növeli, ez az egész.

A német hírlapirodalom szelleme azokívül eltérő a ma-

gyartól. A magyar hirlap még a legapróbb is, bizonyos méltóságot őriz meg, melyre a legtöbb német hirlap többnyire igen keveset ad. A magyar hirlapok tudnak különbséget tenni apró pletykák, gyilkossági hírek, senszátiós hitványságok, s közérdekű ügyek között, kurtán végeznek az előbbiekkel, méltányolják többé-kevésbé érdemük szerint az utóbbiakat; a német hirlapok ellenben nem törődnek a részarányossággal, bennük a pletyka fölébe kerekedik az országos fontosságú ügynek, nyomában járnak a közönség apró szenvedélyeinek, szítják azokat ott, hol korlátozásukon kellene fáradniok, a hirlapíró nemes hivatása eltörpül az üzlet mellett; szemükben a legnyomorultabb rablógyilkosnak több joga van a publicitásra, mint a legérdemesebb tanítónak vagy hivatalnoknak, kit önzetlen önfeláldozása bénított vagy ölt meg, szóval a német hirlapok szidják és kendőzik, korholják és palástolják a társadalom hibáit nem azok erkölcsi természete, hanem a szerint, a mint az egyik vagy a másik az üzletnek kedvez; de minden körülmények közt tudnak a közönségnek kedvezni, kitalálják az izlését, puritán erkölcsösségtől áradoznak, s szemtelen cynismussal végeznek az ügyekkel egészen a közönség szája ize szerint. S a közönség? Megveszi, és olvassa a lapot, s hiába mégis ez a fő . . .

Ennek kifolyásaként természetesen nagy tőkék fölött rendelkeznek a német lapok. Nincs jobb üzlet a hirlapnál, ha azt üzletszerűen fogjuk fel, s nincs ennél roszabb üzlet, ha lelkiismeretesen s erkölcsi feladat követelményeinek megfelelően járunk el benne. A német hirlapoknál az üzlet a főszempont, minden egyéb cégér és semmi más. S midőn már a concepció pusztá látszatosságra van alapítva, a dolog ebben nem marad, hanem a látszatosság hovatovább irodalmi szédelgessé nővi ki magát. Az ilyen hirlapi humbugok sorozata kimeríthetetlen, claviaturájukat a német lapok ismertették meg velünk. A „jól értesültség“ a „saját külön tudósítók,“ a hirlapi heccek s több efféle: mind ezen genre-be tartoznak. Igaz ily libátiók pénzbe kerülnek, de azután meg is hozzák gyümölcsöket: foglalkoztatják az olvasót, imponálnak neki, „érdekessé“ teszik a lapot s a vége megint csak az, hogy az üzlet „megy.“

Irodalmunk, mint népünk, kicsiny, köre szűk s hamar meg van járva minden irányban. A német irodalom, mint a

német nép, nagy, termékeinek száma óriási, nimbusa világra szóló. A magyar lapoknak be kell érniök evvel a kis irodalommal, s e kis népnek hasonlóképen kicsiny érdekkörével; a német lapok ráadásul még az egész nagy német irodalomban is vájkálhatnak s tényleg vájkálnak is. S ebben áll a nagy különbség magyar és német hirlap tere közt. A német lap könnyen mond ujat, mert sokban válogathat, a magyar hamar kimerül s gyakran ismétlésekbe esik. A közönség pedig, mely lehetőleg ujat s érdekeset akar olvasni természetesen előnyt fog adni a változatos s universalis német, mint a szűk határok közt mozgó magyar hirlapnak.

Megbízható s erős támaszai a német hirlapoknak a kereskedők és zsidók. Megannyira vissza fogunk még térni, hiszen ugy a kereskedők mint a zsidók unicumok Magyarországon. A német hirlapok pártolásában legalább következettek; társadalmi s üzleti nyelvük a német lévén, nagy fonáság volna tőlük azt kivánni, hogy magyar lapokat támogassanak. A német hirlapok különben annyira tudnak ugy a kereskedőknek, mint a zsidóknak kedvükben járni, hogy kárba veszett igyekezet volna, ha magyar lapok is ilyesmire törekednének.

Ezek hozzávetőleg az okok, melyek a német hirlapok elterjedését előidézik, látni való fentebbiekből, hogy ezen okok szinte egymásból, mindnyája pedig a németségnek (itt már nem mondhatom, német culturának) hazánkban való kivételes állapotából folynak. Társadalmi szempontból, mely szempont pedig a hirlapirodalom belértékének megállapításánál, mint ezt James Grant kitűnő munkájában: „The Newspaper press, its origin, progress and present position,“ s kivülr Andrews, Girardin-Fernaud s mások kifejtik, minden körülmények közt a döntő, ezen okok kifogástalanoknak épen nem tekinthetők, sőt azoknak nagy része a sajtó erkölcsi feladataival s társadalmi céljaival merőben ellenkező. De itt nem erről, hanem csakis a német hirlapoknak a németesedés terjesztésében való szerepléséről lehet szó; e részben pedig tulnyomóan a német hirlapirodalom nagy elterjedésének következményei veendőek tekintetbe.

Napjainkban, midőn a napi sajtó a szellemi szükségletek legnagyobb részének kielégítésére szolgál, e következmények

komolyan veendő. Ur és szolga, iparos és földmivelő, hivattott és hivatatlan egyaránt olvas hirlapot, s ennek révén szerrez műveltséget, ha nincs, — öregbíti azt, ha van, szaporítja nézeteit, formál magának eszméket, érdeklődést tanusít a közügyek iránt, részesévé válik a politikai és társadalmi mozgalmaknak, társadalmi személyiségének öntudatára ébred, egyezőval tanul gondolkozni önmagáról s az őt körülvevő világról.

Növekszik a hirlapirodalom hatásának ezen nagy fontossága Magyarországon főleg az által, hogy mostoha és tökéletesen egészségtelen irodalmi viszonyaink folytán a szegényebb néposztály formálisan rá van kényszerítve hirlap olvasásra. Népszerű olvasmányok nálunk aránylag ritkák, szerkesztésükre nem fordítatik a szükséges gond, hozzáférhetésük nem eléggé könnyű. Az állam csak addig törődik az alsóbb néposztályokkal, míg azok iskoláit látogatják, innen kikerülve, a gondoskodásnak vége szakad s mindegy akár halad a nép művelődésében, akár nem, akár ferde, akár helyes irányban, avval senki nem törődik többé. Élénkebb forgalmi, gazdasági s mozgalmasb politikai viszonyaink közepett pedig mindenki több-kevesebb vonzalmat érez felvilágosító olvasmányok iránt s miután ezeket legolcsóbban s legközvetlenebben a hirlapokban találja fel, nem csoda, ha minden egyebet mellőzve, ezekhez nyul legelébb. De a művelt ember is szivesebben olvassa a könnyű irányu, változatos tartalmu hirlapokat, mint a rendszeres irodalmi munkákat, melyek az érdekesség rovására tanulságosak, s inkább alaposak, mint mulattatók. Azonkívül a magyar irodalom sovány s egyoldalú volta mellett különben sem elégíti ki a művelt rendek irodalmi igényeit s így hirlapokhoz folyamodik boldog-boldogtalan, szegény és gazdag, együgyű és intelligens ember egyaránt.

A műveltség magas fokán álló országokban emeltek már panaszt a hirlapirodalom hatásainak káros volta ellen. Kifejtetett, hogy a hirlapirodalom a rendszeres irodalmi művek rovására terjeszkedik, hogy rászoktatja az embereket a felületes gondolkodásra és tudásra, hogy hizelegvén az olvasó közönség apró szenvedélyeinek s feltűnést kereső hajlamainak, — ferde izlést, helytelen erkölcsi elveket honosít meg; s valóban elfogulatlanul tekintve a hirlapirodalom hatását, művelődési tekintetben mindezeket alig lehetséges kétségbe

vonni. Ha már most a műveltség magas fokán álló országokban is a hirlapirodalom ily káros hatást képes kifejteni, mennyivel inkább kell tartanunk ilyentől Magyarországon, hol sem a műveltség vagy az arra való hajlam nem eléggé általános, sem pedig az irodalom nem fejlett annyira, hogy a hirlapirodalom e káros hatásai ez által ellensúlyoztatnának. S így mindenképen concedálnunk kell, hogy kivált Magyarországon a hirlapirodalom első rangu művelődési eszközt képez, annnyival inkább, mivel népünkben ugy a hirlapolvasásra, mint a hirlapalapításra irányuló hajlam szinte tulságosan van kifejlődve.

Ha immár tekintetbe vesszük, hogy a hirlapok tetemes része német példányokban kerül olvasó közönségünk kezébe, könnyü lesz kivonni azon következtetést, hogy ez által a németiség ha nem terjesztetik, de minden bizonynyal conserváltatik, vagy a mi evvel egyértelmü: a magyarosodás terfoglalása jelentékenyen akadályoztatik. S vajjon mi az a magasabb cél, mely ezt indokolná? Talán a külföld tartja fenn német hirlapjainkat? Talán indokolja a német lapok számát és elterjedését a magyarul nem tudó németajkuak létszáma Magyarországon? Épen nem. Nálunk a német hirlapokat a magyar intelligens középosztálybeli közönség tartja fenn, fenntartja minden helyes és kigondolható ok nélkül, mert magában véve a német nyelv semmi olyat nem nyujt a hirlapirodalomban, mit a magyar nem nyujtana, vagy nem nyujthatna, ha az olvasó közönség érdeklődését, pártolását s pénzét tulnyomóan a német hirlapokra nem forditaná egyes egyedül csak azért, mert azok németek. Így történik azután, hogy mig a magyar hirlapok csak sok nehézség leküzdése után tudnak ugy a hogy tért foglalni, addig a német hirlapok ha még oly hitványak, selejtesek és haszontalanok is, tenyésznek mint eső után a gomba s ritkán maradnak a kellő pártolás hijján, közvetlen s egyenes kárára a művelődésnek, melynek ügye ugy a haladó germanisálásnak, mint a „Sensationsnachrichten“ dobraverésének számot tevő kárát vallja.

Azt is a német hirlapoknak köszönjük, hogy egyes jó nevü publicistáink, kik — az igaz megkérdezésük nélkül — magyaroknak születtek, bizonyos ambitiót helyeznek abba, hogy német lapokba németül írhatnak. Az, hogy számos ma-

gyar publicistánk, ha tud, mindég kész németül is írni, nem tekinthető hibának, melyért valakit megköveznek, de e készség legalább is nem képez hazafias erényt. Más országokban ily dolgok fölött a közvélemény szigorú ítéletet tart; nálunk ilyenén senki sem akad fönn. A német nyelv Magyarországon rég kivívta magának az egyenjogúságot a magyarral, sőt követelőleg léphet fel ott is, hol a magyar a hamupöke szerény szerepére van utalva. Szó nélkül hallgatnunk kellene, ha csak egy szikrája is megérlelődhetnék ama meggyőződésnek, hogy a német nyelv e térfoglalását superioritásának köszöni a magyar fölött, kulturális értéke tekintetében; de midőn azt tapasztaljuk, hogy csak a magyar elem hihetetlen, határtalan indolentiája a németesedés irányában oka e visszás, s a művelődés szempontjából kárhóztatandó állapotnak, — akkor lehetetlen hallgatni s rá nem utalni azon nevetéséges, lealázó helyzetre, melybe a nemzet legbecsesebb kincsé: nyelve és szelleme szemben a hazátlan, ide szakadt, német iránylattal, csupán vétkes gondatlanságból sodortatik.

VII.

Valóban vétkes gondatlanságnak kell neveznünk a toleranciát, mely honosította a német nyelvet a magyar tudományban, az oktatási rendszerben, a közös hadseregben, a hírlapirodalomban s a társadalmi és közélet ezerféle apró, de nem kevésbé jellegző jelenségeiben.

Aprók ez utóbbi jelenségek, egyenként tán nem tesznek számot, de összeségükben annál inkább vallják a germanismus fölényét hazánkban. Róluk e helyen megemlékezni annál szükségesebb, mert ezen kisebbszerű vonásokból alakul meg háttere azon képnek, melynek vázlatát a jelen fejezetben adni vállalkoztam.

Az ily aprónak mondható, de valójában nagy kihatású jelenség a túlzott engedékenység, mely a közhivataloknál a német nyelv iránt uralkodik. Nemcsak hogy a bíróságokat kivéve, majd minden hivatalnál német beadványokat is szó nélkül elfogadnak, de vannak esetek, midőn holmi nyugalmazott cs. kir. őbesterek kedvéért német végzést is hoznak, sőt ministeri rendeletek ellenére német levelezést folytatnak. Va-

lóságos szégyen reánk nézve a horvát hivatalnokok e tekintetbeni magatartása, kik elnézés nélkül minden nem horvát nyelvű beadványt visszautasítanak s kiknek erős nemzetiségi érzülete a magyar miniszterelnököt arra kényszeríti, hogy a horvát nyelvű iktatványok lefordítása végett egész fordító apparátust fenntartsion.

Többek közt szintén feltűnő, s Magyarországon kívül tán az egész világon elő nem forduló jelenség, hogy nálunk bizonyos foglalkozási köröknek meg van azon mindenki által hal-kan elismert privilegiumok, hogy németül s csakis németül beszélhessenek akárki fiával. Ilyenek a pincérek, a bérkocsisok, a kereskedők s mások. Vajjon hol a világon fordul az elő, hogy a fizető és vevő ember tartozik ilyenekben az eladóhoz simulni és nem megfordítva? Hazánkat a német pincérek egész raja özönli el s az ország legrejtettebb zugában is élének anélkül, hogy egy kukkot tudnának magyarul. Talán a magyar ember kapacitása nem terjed odáig, hogy pincér lehessen, s ha már e cikkben importra szorulunk, nem jogosult kívánság lenne-e a társadalom részéről, hogy ily bevándorolt népség tanulja meg legalább az ország nyelvét; vagy tán már annyira sülyedt ez a szegény haza, hogy a cultura terjesztése német pincérekre szorul?

VIII.

Érdekes a kereskedők által nálunk üzött német cultus. A kereskedő osztály sehol sem oly követelő s oly lármás, mint Magyarországon. Mindég ezernyi panaszaik, igényeik s kívánalmaik vannak a kereskedőknek állam és társadalom irányában s a szemrehányások nem ritkán formális fenyegetésekké válnak. S a közvélemény mindezeket szó nélkül hallgatja s türi, mert divatdologgá lett nálunk a kereskedők irányában a legkiméletesebb tolerantiával viseltetni, pedig a kereskedelmi osztály e tolerantiát épen nem hálálja meg. A kereskedő soha egy kukkal sem tesz többet, mint amennyit egyéni érdeke és haszna kíván, sőt nálunk megköveteli s érvényesíti, hogy a vevő azon nyelven közeledjék az eladóhoz, mely utóbbinak tetszik. Indokolják ezt a nemzetközi összeköttetések által, melyek a kereskedés természetében rejlenek

s magyar nyelven nem tarthatók fenn. Ezen indokolásnak nincs értelme, mert a német nyelv nem a kereskedelem nemzetközi nyelve s ha az is volna, a belföldi forgalomban jogsultsága egyáltalában nem lehet. Svédországnak gyufái, Hollandiának sajtjai, Portugalliának borai: svéd, holland s lusitán nyelvű jelvényekkel kerülnek a kereskedésbe; ellenben a magyar gyufák, a magyar borok csakis német jelvényt nyelnek a piacon megjelenni; pedig a svéd, a holland, a lusitán nyelvet nem sokkal jobban értik a continensen, mint a magyart. Csakhogy amott kereskedőnek vagy gyáriparosnak lenni, nem azt jelenti, hogy az illető egyszersmind nemzeti érzületéből is kivetkőzzék, — ellenben nálunk kereskedőnek és gyáriparosnak a nemzettel szemben csak igényeik vannak; kötelességeik nincsenek . . .

Az is a magyarországi kereskedők viselt dolgai közé tartozik, hogy örökké a németek felé hajló egyoldalúságok mellett, sok selejtes, keveset érő dolgot és cikket tukmálnak rá a közönségre, igen gyakran a hazai készítmények közvetlen kirekesztésével. Legio ily eseteknek száma, melyek felsorolásával az olvasó figyelmét hamar kimeríteném. Ez okból csak egyet említek meg: a zeneműkereskedést. A mióta a zongorák hazánkban oly annyira elterjedtek, hogy a zongorajátékban jártasság — joggal-e vagy anélkül nem vitatom — a műveltség kiegészítő elemének tekintetik, azóta a zeneművek iránti szükséglet is egyre nagyobb arányokat ölt. Azt hinné az ember, hogy a zene ugyancsak nemzetközi iránylatu műág lévén, az ebbeli szükséglet kielégítésében a kifejlett zeneműirodalommal bíró Francia- Olasz- és Németország legalább is egyenlő arányokban participálnak. Merő tévedés. A legprimitív zongoraiskolától kezdve a legnehezebb etude-ökig majdnem minden német szerzemény, német kiadvány. Kimondhatatlanul rosszul eshetik minden gondolkodó embernek, hogy a salonokban egy-egy szellemes francia, vagy dallamos olasz szerzeményre legalább is tiz agyafurt, holdkóros német compositiót talál. Nem a közönség hajlamai s izlése okai e szármalmas visszásságnak, mert ez esetben a közönség izlése valóban a legnagyobb sajnálatra méltó lenne, hanem zeneműkereskedőink nemzetietlen, germanisáló gondolkodásmódja, mely mellett jeles zeneszerzőink kiadót hiába keresnek, míg

a német értéktelen szerzemények özöne árasztja el az országot az izlés és zsebünk rovására.

Végre-valahára kezd a sajtó is ezen ügygyel behatóbban s a mi legtöbbet ér erélyesen szint vallva foglalkozni. Jelen munka első kiadásának megjelenése után a „Fővárosi Lapok“ ezeket írta:

„Az iparosok egyrésze, mely magyar levegőt szí s magyar kenyéren táplálkozik, maig sem vitte még odáig, hogy szükség ne legyen német előadások tartására. Vajjon létezik-e valahol ország, kicsi vagy nagy, hol a nemzet megtűné azt, hogy a kereskedők és iparosok, kik az ő pénzéből élnek, az ország anyanyelvét el ne sajátítsák s beszédükben folyvást idegenek maradjanak. — Menjen csak valaki Bukarestbe és Belgrádba, látni fog-e ott egyebet, mint oláh vagy szerb felíratot s hall-e a boltokban, műhelyekben — ha a román vagy szerb vevő s megrendelő ott van — mást, mint oláh vagy szerb szót. Ott meglehet jól elpáhólnák azt, a ki folytonos idegenajkusággal fejezné ki tiszteletlenségét az ország anyanyelve iránt. Mivel nálunk nem lehet ily csufos erőszaktól félni, ennélfogva a boltos és kézmives urak egy részének — úgy lát-szik — esze ágában sincs a magyar szóval csak annyi ismeretséget is kötni, hogy a magyar színi előadásokat megértsék. Hisz minek is, mikor ez a birkatürelmű nép maga szolgál neki német szóval és extra színi előadásokkal, hogy a magyar nyelv megtanulásának szükségét ne érezze! Vajjon azok az iparosok, a kik szintén fennen hangoztatják a honi ipar különös felkarolását a magyar kormány és magyar közönség által, mit érdemelnek akkor, midőn a magyar kormány és magyar közönség nyelvét sem tartják érdemesnek megtanulni? Igen is, az kellene, hogy pártoljuk melegen a magyar iparosokat s ha már a honi gyáripár oltalmára nem alakíthatunk új védegyeletet, legalább társadalmi uton kellene országos szövetkezetet alakítani azzal a kötelezettséggel, hogy magyar ember és magyar nő ne vegyen oly boltban s ne dolgoztasson oly műhelyben, hol az iparos urak nem beszélnek anyanyelvünket s a „kör“-ükben extra német mulatságra szorúlnak. — Tudjuk, mit szoktak erre mondani, hogy szívbem ezek is magyarok! Régi üres frázis, melylyel csak a közönyt, a kötelességmulasztást szokták palástolni. — Csodáljuk, hogy az ipar-

ros Ráth Károly képviselő elnöklete alatt viruló „kör“ maig is oly példákat mutat fel, melyek ország-világ előtt azt bizonyítják, hogy ha meg is fogyott, de korántsem veszett még ki a pesti oldalon sem ama csökönyös nyárspolgárok fajtája, melyről Petőfi 1849 tavaszán: a zsidóüldözés napjaiban, méltó haraggal írja, hogy „mikor bejöttetek, olyanok voltatok, mint az I, most olyanok vagytok, mint az O s még sem törődtek a magyar nemzet legszentebb érdekeivel.“

S itt csak néhány megjegyzést óhajtok közbevetni azon mód nélküli türelmességre vonatkozólag, melyet Magyarországon idegen kereskedelmi vállalatok iránt tanúsítanak. A házalás, ideiglenes üzletek nyitása nálunk csekély formalitásokat leszámítva mindenkinek meg van engedve, s dacára annak, hogy a házalás a nagy regiekadások alatt nyögő kereskedőt megrontja, az ideiglenes üzletek pedig a csalásnak és szédelgésnek netovábbjai, még csak ezen vállalatoknak busás megadóztatásáról sincsen gondoskodva. Hasonló roszszaladó tolerantiát kell constatálnunk a biztosítási vállalatokkal szemben. Ezek tőkét alig hoznak be az országba, ellenben óriási nyereségeket visznek ki innen. A német közigazdák egyik utóbbi (eisenachi) congressusában az határozott, hogy a biztosítási üzlet, tekintve az avval járó roppant nyereségeket egészen kivétessek a magán vállalatok sorából s az államra bizassék. S nálunk ezen óriási előnyök fejében az illető vállalat tartozik — mindössze valamely ingóság tulajdonjogát kimutatni. Mindenféle ágról-szakadt kalandorok és szédelgők számára ma nyitva áll Magyarország s különösen újabb időben mind sűrűbben ellátogatnak hozzánk a vállalkozó németek, selejtes készítményeik kapcsán terjesztvén itt a „német culturá“-t.

IX.

A németesedés egy további támasza Magyarországon aristokratiánk. A főrendi osztály minálunk a legsajátságosabb ellentéteket egyesíti magában. Egyfelől hő, tuláradó hazaszeretetről tanuskodó, s a nemzeti lételre nagy befolyást gyakorló cselekedetek, másfelől a legutálatosabb elpártolás a hontól s traditiótól jellemzik nálunk az aristokratiát és pe-

dig úgy a politika mint a közművelődés terén. Ezen ellentétes szereplés tüzetes méltánylása a történelem feladata s így ide nem tartozhatik.

A multat illetőleg éppen most szellőztetik a hírlapok a hazai arisztokratia ezen kétféle szereplését a szabadságharc ideje alatt, s Kossuth-nak egyik legutóbb megjelent genialis levele telve van a legérdekesebb erre vonatkozó adatokkal. A mi a jelenkort illeti, előttünk kortársak előtt ez a nehezen indokolható kettős szereplés elmosódik, mint a sebesen forgó kerék küllői, s így az arisztokratia érdemei s hibáiról nem volna helyén ez alkalommal se általánosságban, se részletesen szólni. Csak a németesítés szempontjából legyen szabad néhány szembeötlőbb mozzanat kiemelése.

Eltagadhatlan sajtószerevése arisztokrátiánknak az, hogy rendi önállósággal nem bír. Szó sincs róla, hogy magát a gentrytól ridegen el nem különítene, hogy a teret, melyet magáénak hisz és vall, minden oldalról körül nem bástyázná, mint ez általában minden arisztokratikus alkotmányossal s institutiókkal bíró országokban előfordul. A különbség közöttünk s más országok között e tekintetben abban áll, hogy míg másutt az arisztokratia a maga álláspontja s felfogása szerint erős nemzeti karakterrel bír, habár külön életet él, addig a mi arisztokrátiánk a maga körülbástyázott terével nem tudja mit tevő legyen. A mi arisztokrátiánk e tekintetben valódi fausse positiont foglal el. Egyfelől vetélkedni kíván — s busásan teheti is — más nálunk haladottabb nemzetek főrendi osztályaival mindazon nagy uri passiókban, melyeket csak haladott országokban föllelhető s közbirtokká vált comfort lehetségesít — de másfelől nincs elég erélye, áldozatkészsége s hazafisága, hogy magának honi földön azon viszonyokat teremtsen, melyek önálló, de mégis nemzeti jelleggel bíró rendi életéhez szükségesek. Így történik azután, hogy a főrendi osztálynak tulnyomó része lassanként elszokik a hazától, nyelve és institutióitól s szinte akaratlanul idegen országok társadalmi életének válik csatlósává. Csatlósforma állapotnak nevezem a magyar mágnásét külföldön, mert ott igazán se országa, se hazája. Az otthonnal csak a jószág-igazgató számadásai kötik őt össze, a külföldön pedig nem tekintetik honosnak. A mit kivisz, az jó pénz, mely egy sze-

gény országban maradvá áldás volna, a külföldre kicipelve polyva, melyet a szél elfúj; a mit pedig visszahoz, többnyire nyugalomra vágyó aszkóros tagok, összezuzott roncsolt kedély, s idegen cultura szokásai. A visszatért majd mindég idegen az országra s a népre nézve, mely hazáját képezi; mi sem akadályozza abban, hogy az idegen országok megszokott culturája irányában való előszeretetét tetszése szerint kövesse. A helyett, hogy itt az országban törekednék a külföldön tapasztalt állapotok létesítésére, körülveszi magát s családját idegen légkörben nevelkedett külföldi egyénekkal, világfi akkor is, midőn hazafinak kellene lennie, elannyira, hogy a méltóságos csemeték, kik — ha valamelyik elődüknek a magyarkirály beneficiumot nem ad — ma talán szurtos lurkók volnának, gyakran még nyelvét sem tudják ama nemzetnek, melynek mindenüket köszönik.

De tudnak németül, okvetlenül franciául s tán angolul is. De a német az elmaradhatlan s házi nyelvet képez. Ennek természetszerű folyamánya az, hogy ily kétéltű főurak a német irodalmat pártolják, a német utánczó, s egy szóval ugy maguk, mint környezetük is egyre jobban távolodik el a hazai nyelvtől, irodalomtól s egyéb intézményektől. Ujabb időben javulás mutatkozik e téren, de a hazai aristokrátiának még sok érdemet kellend szereznie az ország körül, hogy ezt a szennyfoltot kitörölje.

X.

Az aristokrátiánál erősebb támaszai a németségnek Magyarországbán a zsidók. Őszintén szólva egyáltalában nem értem azt a tulzott tolerántiát, mely divatban van Magyarországbán a zsidók irányában. Sajtónk s közvéleményünk nézetei nyilvánításában bizonyára nem mondható kiméletesnek. Ha valamely visszaélés, vagy az uralkodó áramlattal ellenkező dolog merül fel akárhol, akárki által elkövetve, sajtó és közvélemény nem késnek az ügy megrostálásával, s habár az egész csak felületesen történik, jól bementott kemény szavakon többnyire nem mulik. Ellenben a zsidókat illető ügyekben bizonyos hallgatag elfogadott tartózkodás uralkodik. Sok

dolog minden ember eszében megfordúl, a mi a sajtóban — csodálatos módon — nem fordul meg. Gyakran csak elpalástolt célzások, félig elnyomott duzzogás az egész, a mit a sajtó még mer tenni, midőn zsidók forognak kérdésben. Ennél tovább soha sem megy. Soha nem vonja ki az axiómák vagy a cronkrét esetek consequentiáit s ez igen gyakran olyan benyomást tesz, mintha neheztelését, észrevételeit magába fojtaná. Ugyan ki kényszeríti erre? A divat? — Hiszen azt maga a sajtó csinálta. — Az opportunitás? Annak nem szolgálunk, ha hallgatva duzzogunk, vagy duzzogva hallgatunk. Oly időket élünk jelenleg, midőn egymásközt a félreértéseket megtünnünk nem szabad. A tétovázás a nézetekben leginkább gyengíti a társadalmi erőket, a nyílt szó s leplezetlen nézetnyilvánítás leginkább erősíti azokat. Ez okból minden tartózkodás nélkül — bár ellentétben az uralkodó hangulattal, akarok a zsidókról szólani.

Nem egyszer vetették már szemére a magyar zsidóságnak, hogy a németiséget pártolja s inkább német, mint magyar. A zsidók közül némelyek ezt általában roszt néven vették, utalván ama nagy mérvű haladásra, melyet nálunk az utóbbi időben a magyarosodás tett. Ezt talán senki sem fogja kétségbe vonni, de ezen öröndetes tény nem változtat semmit azon állításon, hogy a zsidóság nálunk mégis német. Őszinte, nyílt felszólalás ez irányban Dr. Osváth Albert ily című tartalmas rövid cikke: „Népleirási adatok a fővárosról egészségügyi tekintetben,“ mely „Budapest és környéke, természetrajzi, orvosi és közművelődési tekintetben“ című becses gyűlmunkában jelent meg. Dr. Osváth találóan jellemzi a fővárosi nemzetiségi viszonyokat s el nem tagadható tényekkel illusztrálja a fővárosi zsidóság szemérmét és határt nem ismerő németeskedését. Nem is élnénk Magyarországon, ha nem találkozott volna organum, mint a „Pester medicinisch-chirurgische Presse,“ mely Dr. Osváth cikkét azért, mert a nemzeti momentumot erélyesen hangsúlyozza s a terézvárosi zsidó-araeopág előtt süveget nem emel, közönséges „hepp-hepp-agitatio“-nak mondja.

Elismerem, hogy mi magyarok tán nem vagyunk arra alkalmasak, hogy bírálatot mondjunk a fölött vajjon inkább német, vagy magyar-e a zsidóság Magyarországon, hiszen mi a zsi-

dót mindég cifra német nevü, német zsidós jargonban beszélő egyénnek ismertük. De itt van egy finn író Jalava (Almberg), ki „Unkariu maa ja kansa“ (Magyarország népe és földje) címü munkájában azt mondja: „a zsidók Magyarorszában magyaroknak vallják ugyan magukat, tény azonban, hogy a magyar zsidókat inkább a németekhez lehet sorozni, mert németül gyakorlottabban beszélnek, mint magyarul s családjaikban is uralkodó a német nyelv.“ Nem a régi idők hagyományai, hanem a jelenben észlelt jelenségekből, hozzá még egészen pártatlan s éles elméjü figyelő által formált ítélet van itt előttünk, melynek eltagadhatlan bizonyító erőt kell tulajdonítanunk.

Mentegették ezen állapotokat mindenféleképen. Utaltak, mint mindég és mindenhol a zsidók multjára. A kik ezt teszik, a zsidók érdekében helyesebben cselekednek, ha a zsidók multjára Magyarországon nem hivatkoznak. A magyarországi zsidók rosszul hálálták meg a tolerántiát, melylyel a magyar faj irányukban oly időkben is viseltetett, midőn az egész világ üldözte őket. Dr. Kohn Sámuel rabbi ritka nyíltsággal igen jellemző adatokat derített ki erre vonatkozólag Buda ostroma idejéből. Általában azt lehet állítani, hogy a zsidók egész 1867-ig soha őszintén s odaadóan magyarok nem voltak. Nyelvünket csak úgy sajátították el, mint a román, vagy a tót, t. i. ha oly vidékre kerültek, hol erre szükségük volt. Bensőbb vonzalom, hazafias meggyőződés őket ebben nem vezérelte, pedig csak ez jogosítaná fel őket a németiség vádját akkora apprehenzióval visszautasítani, mint a minővel tenni szeretik. Igazuk van tehát azoknak, kik azt hiszik, hogy a zsidókat nálunk 1867 tette magyarokká. Most már csak az a kérdés, ha 1867-ből — ne adj Isten — 1849 lenne, mi lenne akkor a magyarokká vált zsidók-ból?...

Válaszoljon kiki e kérdésre, a hogy meggyőződése engedi. Az országra nézve csak örvendetes, zsidóinkra pedig becsülésre méltó leend, ha e kérdésre a válasz hazafias szellemen fog hangzani. Ma azonban még aggodalmaink vannak s azok elhallgatását a közérdek nem kívánja. Ezen aggodalmak pedig nem alaptalanok, mert a zsidók multjukban semmit, a jelenben pedig keveset tesznek azok eloszlására.

Valóban a zsidók ma még tulnyomóan németek. Ők tartják fel a zsidózúgiskolákat, hová a magyar nyelv nem hatol, ők ragaszkodnak isteni tiszteletükben a német nyelvhez, még tősgyökeres magyar vidéken is, ők tartják fenn a német színházakat, német hírlapokat, sängereiokat, ők imádói a német irodalomnak a magyar irodalom rovására, családjuk körében, társadalmi életükben pedig egyedül és kizárólag a német nyelv uralkodik. Ha mindez nem állapítja meg a németiség minőségét, akkor valóban nehéz lenne kitalálni, hogy azt hol és miben keressük.

Biztatják a zsidók magukat, biztatnak minket is, hogy a most nevelkedő új nemzedék magyarabb lesz. Adja Isten, hogy úgy legyen s hogy az új zsidó nemzedék a magyar nyelv elsajátításával jusson birtokába ama kincsnek, melyet apái, minden gazdagságuk mellett sem hagyhattak rá, s e kincs a magyar hazafiság! . .

XI.

Sok, sok jelenség ötlük még szemünkbe, mely arra vall, hogy Magyarországon a német cultura salakjával s üledékével együtt ritka szivóssággal s ijesztő mérvekben foglal tért. Egyfelől a magyar faj tolerantiája megtüri azt, másfelől helyzetünk hozta divatba, hogy a németet utánozzuk. Az előbbeni categoriába sorozzuk, hogy a német sängereiok a művészet ezen bordélyházai senki által fel nem tartóztatva terjedhetnek; hogy p. a Margitsziget bérlője rőfnyi falragaszokat tárhat a főváros közönsége elé, melyeken a magyar szöveg egy arasz, a német egy lepedő; hogy az angol kisasszonyok belvárosi templomukban Austriából hozatott német lelkészszel predikáltathatnak sat. sat. hiszen ennek a rovásnak nincsen is vége. Birkatürelemmel viseljük el mind ezeket. Néha-néha ököltre szoritjuk markunkat, egy-egy szitkot morzsolunk el fogaink között; ez az egész. Hogy magyar kormányunk, magyar hatóságaink, magyar sajtónk van, szinte eszünkbe sem jut.

A mire engedékenységünk nem visz rá, arra rávisz utánzási vágyunk, mely egyes egyedül Németország felé fordul. Vakon majmoljuk a németet, jóban-roszban, mint akár a parancsolat.

Törvényhozásunk leginkább nyög a német chablonok sulya alatt. Egy hazánkfia az „Augsb. Allg. Zeit.”-ban kitörő lelkesedéssel elmondja, mennyire lessük-várjuk mi magyarok a német törvényhozás minden nagyobb művét, hogy azt minél teljesebb mérvben viszonyainkra alkalmazzuk. Dőre uszályhordozás! mely nem átallja a magyar nemzet törvényhozó testét ily nevetséges színben feltüntetni a világ előtt, ezt mondaná bárki; pedig ama cikkirónak meglehetősen igaza van állításában, hiszen másként hogyan lehetnének törvényeink oly általánosan elismert remekművek. . . .

Ugyancsak a német befolyásnak estek áldozatul a mi régi jó magyar municipiumaink is. Az ifjanc politikusok uralkodó iskolájának közigazgatási ideálját a magyar megye sohasem képezte. Stein és Bluntschli rendszereinek mély bölcsességü igéi kedveért sutba döntötték a régi tradíciókat s mert a fa, támasz híján görbén nőtt, soha körül nem nyesve fattyuhajtásokat bocsátott: nosza tövestől ki kell irtani, s helyébe idegen zona alatt tenyésző, kétes sikerrel kecsegtető exotikus dugványt beültetni. Irhatnak Bluntschli, Stein és mások tizszer oly vastag és tizannyi könyvet, azért az angol önkormányzat megmarad önkormányzatnak, mert Angolországban, talán nem is indokolatlanul, többnek tartják azt, a mit a nemzet demokratikus érzülete súlyos küzdelmek árán évszázadokon át tartó fejlődés révén megérlelt, — a német szobatudósnak pipa szó mellett az író-asztal mögül világgá bocsátott közigazgatástudományi evolúciójánál.

Nálunk másképp gondolkoznak. Nálunk nem is politikus az, a ki a közigazgatás rosszaságáról nem fabulál, szájalomra méltó ideálistának tartatik az, a ki a régi megyének az ősi szellemben való reformálását hangsúlyozza. Ujjoncok az államférfiui mesterségben könnyebbnek tartják új közigazgatási rendszer életbeléptetését, mint a régi megyének reformálását. A közigazgatási bizottság originális intézménye mutatja, mily jövő vár Magyarországon a német közigazgatási tudomány vívmányaira.

XII.

Csak főbb vonásokban adtam az előzőkben képét a német világnak Magyarországon. — Német világ Magyarországon!

— Van ebben a puszta szóban valami igen lealacsonyító s elcsüggesztő reánk magyarokra nézve, különösen akkor, ha ennek a német világnak kissé jobban szeme közé nézünk. Nem keresek én a magyar nemzet német vonzalmaiban irányzatot. Hiszen erre senki sem gondol, sőt ellenkezőleg: szidjuk a németet, mint a bokrot, s elhítetjük magunkkal, hogy rettenetesen gyűlöljük. De azért mintha csak a szél fujná elibénk, a német befolyás itt terem, s a mikor itt van egyszer, akkor nem verjük ki, hanem ősi vendégszeretetünkkel elhalmozzuk. S a német? Ha betelt a zsiros magyar falatokkal, s végig nyújtózkodik a puha nyugágyon, mit számára megvetettünk, nemcsak nem haragszik, hanem maga is mosolyogva hallgatja, hogy huzatunk magunknak irtózatos hazafias lelkesedésünkben a németre szitkot szóró mindenféle cifra nótákat.

S épen ez az, a mit a német szellem irányábani jelenlegi viszonyunkat jellemzi. Nincs ebben a németellenes költészetben élet, szellem, közvetlenség; nem egyéb az mondva csinált nyers szitkozódásnál. Mily másként veszi ki magát ezen Rákóczy-korabeli velős, találó s igaz pár vers, mely közvetlenül a kedélyből fakad, s a kor gondolkodásmódját hüen kifejezi:

Ne higj magyar a németnek
Bár mennyire hitegetnek;
Ad is olyan nagy levelet
Mint a kerek köpenyeged,
Pecsétet is olyat rája,
Mint a holdnak karimája:
Ninesen abban semmi virtus
Verje meg a Jézus Krisztus sat.

Ha azt hinném, hogy ilyen nótákkal, vagy a német irányában való ilyen ellenszenv szítása által a német befolyás ellensúlyoztatnék hazánkban, akkor igen hálás feladat lenne ez alkalommal kimutatni, mily kicsinylő lenézéssel beszél a német írók legtöbbször arról az országról, mely a német szellem második hazájává lett. Ámde evvel a bajon segítve nincs. Nem gyűlölet a német cultura ellen az, a mire nekünk szükségünk lenne, hanem megbecsülésére önmagunknak, s helyzetünk higgadt számbavételére. Irthatjuk a német befolyást tüzzel-vassal idebenn; ezzel tartozunk magunknak, s tisztelettel viseltethetünk a német nemzet iránt, ezzel tartozunk neki. A

kettő nem ellenkezik egymással, sőt mindegyik magában véve a méltányosság követelménye. Ellenben nem a méltányosság követelménye, ha mi egyfelől dédelgetjük, pártfogoljuk a németet majdnem minden téren érdeme fölött, amaz meg szid, korhol minket hasonlóképen minden téren anélkül, hogy ezt megérdemelnők. Előbbeniről tanuságot tesz a fentebben adott rövid vázlat a német világról Magyarországon, utóbbiról német írók iratai hazánkról.

Bizony a németek rosszul fizetik meg azt a nagyszerű pártolást, melyre culturájuk nálunk Magyarországon talált. Piszkolódás, becsmélés, kicsinylő lenézés s legjobb esetben valótlán, helytelen, hamis híreknek terjesztése mindaz, a mit a németeknek köszönünk. Volt egy idő, a midőn a világnak Patagoniáról helyesebb fogalmi voltak, mint Magyarországról, arról a Magyarországról, mely egy időben a cultura magaslatán állva, irányadó volt Európában. Csak újabb időben oszladozik a tájékozatlanság, mely Löher, Berghaus, Klun, Hellwald s mások művei során szinte kiírthatatlannak látszott, bár országunkat külföldön még ma sem ismerik érdeme szerint. Volt alkalmam idegenekkel találkozni, kik midőn szétnéztek nálunk, szégyenkezve latolgatták a fentiszteelt német írók műveikből szedett nézeteiket a tapasztalt állapotokkal összehasonlítva. Hiszen még az 1872-ki Meyerféle „Conversations-Lexicon“ szerkesztője sem látta szükségesnek tekintetbe venni, hogy Magyarország 1867 óta külön kormányzattal külön államot képez. Hellwald ethnographiai művének korábbi kiadásai pedig hemzsegnek a legvadabb adatoktól Magyarországot illetőleg, s így van ez jobbára a többi német munkákkal is. Az a német tudomány és irodalom, mely minden aprólékos dolog körül oly alapossággal és rengeteg apparatussal rendelkezik, egy nagy ország állapotainak ösmertetésében csak felületességet, rossz akaratot s máli-tiát tud felmutatni! Pedig mint már említettett, oly országról van szó, mely a német culturát, — a leggyengédebb elnevezéssel — minden másnak elébe teszi.

A „Magazinban“ egyik hazánkfia nagyban csodálkozik a fölött, mily jogon vethetjük mi szemükre a német íróknak, hogy többet értenek a hold, mint Magyarország állapotaihoz, mikor mi semmit nem teszünk, hogy a külföldnek (érts Né-

metországot) tiszta fogalmai legyenek hazánkról. Eltekintve attól, hogy egyáltalában senki nem kénytelen olyasmiről írni, a mihez nem ért, hivatkozhatom az öreg Csaplovics-ra, ki ilyféle vádaskodásra igen talpraesetten felelt. Beudant jelles francia mineralogus ugyanis 1822-ben megjelent s magyarországi utazását tárgyazó remek munkája bevezetésében ezeket mondotta: „Magyarország, mely sok tekintetben olyannyira érdekes, még mindég Európának azon országai közzé tartozik, melyeket legkevésbé ösmerünk.“ Csaplovics erre 1829-ben megjelent egyik munkájában (Gemälde von Ungarn) ezeket jegyzi meg. „A franciának megbocsáthatjuk, ha mondja, hogy Magyarországot nem igen ösmeri; de megbocsáthatatlan, ha közelebbi szomszédok s még megbocsáthatlanabb, ha gyakran még belföldiek is azt állítgatják, hogy Magyarország terra incognita. Ily állítás csak annak válik szégyenére, a ki leírja vagy kiejti.“ Valóban, ha végig tekintünk ama munkák hosszu során, melyek hazánk állapotairól Schwartznertől kezdve Schwikerig latin s német nyelven irattak, Csaplovics-nak teljesen igazat kell adnunk. Majdnem minden évtizedben jelent meg a múlt század vége óta egy-egy munka, mely habár mai fogalmaink szerint nem is elégít ki többé, de ha a szeretetre méltó német szerzők által felhasználatik, azokat sok botrányos tévedéstől megóvhatta volna. Hunfalvi J. ki „Magyarország természeti viszonyainak leírása“ című művében olyannyira neki ront Csaplovicsnak a fenti állítás miatt, ok nélkül heveskedik, mert azon axiomája az irodalmi foglalkozásnak, hogy senki nem kényszeríthető olyasmiről írni a mihez nem ért, a német írókra is alkalmazandó. Nos hát, mondja valaki, mi az oka, hogy az alapos német írók épen a mi hazánkról oly sok abszurditást irtak össze.

A német írók leereszkedése s a mód, melylyel Magyarország létezéséről tudomást sziveskedtek venni kétségkívül sokat, nagyon sokat ártott nekünk. Azonban ennél is többet ártott azon rossz akarat, mely e munkákból igen sok helyen kirí, mint p. Dr. Retius-nak Hunfalvy ethnographiai munkájában említett anthropologiai szemérmertlenségeiből. Távol legyen tőlem taxative elősorolni akarni mindazon adatokat, melyeket erre vonatkozólag összegyűjtöttem. A jó Isten fizesse meg nekik mind a két kezével azt a sok piszkolódást mit raj-

tunk elkövettek. Végtére még valahogy megvagyunk, a mi lehetetlen volna, ha csak fele is annak fogott volna rajtunk, a mit ők deducáltak és kisütöttek. De hogy tulozni ne látszassam, álljon itt mutatványa a németek felfogásának a magyarokról, egy nem rég lezajlott politikai kérdést illetőleg.

Bizonyos Loserth a „Zertrümmerung des siebenbürger Sachsenlandes“ című munka ismertetésében ezeket írja a Sybel-féle „Historische Zeitschrift“-ben: „In den Sitzungen des ungarischen Landtages am 22. 23. 24. und 27. März 1876 wurden Eide gebrochen, Gesetze und Verträge zerrissen, welche schon seit Jahrhunderten zum Schutze der municipalen Einrichtungen und der Selbstverwaltung des siebenbürgischen Sachsenlandes bestanden Der glühende Hass der Magyaren gegen alles Deutsche, von welchem sich der Fernstehende kaum einen Begriff zu machen vermag, hat sich im vollsten Maasse gegen diese Rechte gewendet; mit der Vernichtung derselben glaubt man der Existenz der Sachsen ein Ende zu machen. Diesen wahren Grund haben die ungarischen Gewalthaber in schlauer Weise zu verbergen gewusst. Die Sachsen haben ihre Rechte mannhaft vertheidigt, sie wurden dafür von den Magyaren und Magyaronen (magyarisirten Deutschen, diese Species ist eine fanatisch-nationale, leider auch zugleich die tonangebende), mit Spott und Hohn und offener Perfidie überschüttet“. Sz ez így megy tovább. Az ember önként kérdi, miről is van itt szó? Raboltunk-e, loptunk-e, olyat cselekedtünk-e, a mire jogunk nincs? Épen nem. Ha érdemes volna ily pletykaságokra túlsok fáradságot pazarolni, Bluntschli, Escher, s más nagy német tudósok műveiből igen szépen be lehetne bizonyítani, hogy a mit a magyar törvényhozás tett, teljes jogában állott tenni, az 1876-ig a királyföldön uralkodott állapot pedig olyan volt, mely alkotmányos szabad államban nem tűrhető meg.

Teljességgel végletekbe átcsapó az, a mit a „Blätter für literarische Unterhaltung“ ugyane tárgyban ír. „Es wurde ohne alle Rücksichtnahme auf Recht und Vertrag das kleine Sachsenvolk durch „parlamentarischen Dynamit“ vergewaltigt und der Magyarisirung Thür und Thor geöffnet, was die

in Ungarn wohnenden Deutschen, die eigentlichen Culturträger (!) des Landes, schon längst zu kosten bekommen hatten.“ Milyen badarság! A végén meg ez az arcátlan fenyegetés olvasható: „Die Magyaren mögen wohl zusehen, was aus dieser Art der Behandlung ihnen einmal für eine Nemesis erwächst, und wie lange die unterdrückte Mehrheit nach der Pfeife einer Minderheit noch zu tanzen Lust haben wird. Die orientalische Krisis könnte ihre Schatten bis nach Ofen-Pesth werfen.“ Legyen szabad arra figyelmeztetnem, hogy e meg nem gondolt képtelenségek nem az események zajlása közben irott hirlapban, hanem az egyik tudományos folyóiratban, a másik pedig irodalmi szakközlönyben jelentek meg; meg-gondolásra, higgadt felfogás képzésére tehát lett volna idő elég.

XIII.

Csak egy kis mutatóvány akart a felhozott idézet lenni arról, mint gondolkodnak a németek helyzetükről Magyarorszában. A magyar ember láthatja ezekből, hogy törekvéseit a magyar állameszme megerősítése körül — ha még oly loyális eszközökkel fog is hozzá — miként méltatja azon ország, mely reánk nézve a „külföld“ fogalmát absorbeálja.

Ily körülmények között lehetetlenség oly kötelék megerősödése, mely a két nemzet: a culturát adó s a culturát fogadó nemzet között mellőzhetlen. Nálunk a nyílt németgyűlölet, amott a lappangó magyar ellenszenv, s hegyébe német cultura és német világ Magyarországon, e fogalmak örökké összeférhetlenek maradnak. Nyílt fellépésre van itt szükség, eldöntésére azon kérdésnek: mi célja lehet, van és lesz a német világ meghonosításának Magyarországon. S a ki e kérdésre szóló válaszban megállapodott, legyen annak bátorsága e megállapodás minden, de minden consequentiájának kivonására. Tartozik evvel kiki önmagának a kornak s a hazának, melyben él. Az idegen culturát nem nélkülözhetjük, s akarjuk mindannyian, de akarjuk azt mint eszközt s nem mint célt, mert a cél csakis egy lehet: magyar földön magyar culturát teremteni.

Magyar földön magyar cultura! A feladat ép oly nagy

mint nehéz s ép oly nehéz mint elodázhatlan. Teljesítéséhez a legfontosabb érdekek fűződnek, s épen azért nagyon fájlalható, hogy a nemzet oly hamis, oly téveteg ösvényen halad e feladat betöltése felé. Magyarország az utolsó évtizedben kétségkívül igen sokat tett, hogy culturális céljaihoz közeledjék; fájdalom ezt igen nagy egyoldalúsággal, okos irány kitűzése, erős akarat nélkül tette. Erősödött a culturális vívmányokban, de nemzeti szelleme rovására. Pedig ezen egyoldalúság csökkenti még a már kivivottnak értékét is. Cultura erős nemzeti szellem nélkül sehol sem verhet gyökeret, Magyarorszában legkevésbé. Enélkül pedig teljes lehetetlenség a létért való küzdés végzetszerű folyamatában ellentállani, s miután Magyarország nemzeti hivatásának teljesítése összeszövődik a létért való küzdéssel, lehetetlenség ezen nemzeti hivatás teljesítése is. De evvel olyasmit anticipálok, minek kifejtésére az utolsó fejezet van szánva. Mielőtt a német cultura érdekét Magyarország szempontjából tekintenők, indokolva van előbb annak általános értékét néhány vonással kiemelni.

III. Fejezet.

Adatok a német cultura jellemzéséhez.

I.

Szivesebben e fejezetet egészen elhagytam volna, mert túlmerész vállalkozás rövid néhány lapon oly sokoldalú, oly nagy keretben mozgó s oly határozatlan jelenségekben nyilvánuló eszmemozgalom felől, minő egy nagy nemzet culturája, képet adni. De miután egyfelől a magyar érdeket s a magyar szempontot mindenek fölé kell helyeznünk, másfelől pedig hazánkban igen sokan vannak, kik azt hiszik, hogy a német mintákban lelik fel azon ideális állapotokat, melyek után nekünk magyaroknak, mint magára tartó, culturképes nemzetnek törekednünk kell, habár csak hiányosan teljesített, de meddő feladat nem lesz, ezt az agyon dicsért német culturát az objectiv felfogás világában kissé megcsillogtatni.

Midőn fentebben előadtam, hogy Magyarországnak világtörténeti szerepe és hivatása felfogásom szerint miben áll, azt is hangsúlyoztam, hogy ez ország e feladat betöltésére csak úgy lesz képes, ha a culturában nemzeti irányban megerősödik s tagadásba vettem, hogy a német cultura áthasonlítása bennünket e célhoz közelebb vezetne anélkül, hogy nemzeti létünket és annak számos actualis érdekét meg ne rontaná.

Az igaz, hogy minden idegen cultura egészben véve áthasonlítva, veszélyekkel s inconvenientiákkal jár. Nem képzelhetni, hogy a vívmányok, melyek egy nagy nemzet emlőin

nőttek nagygyá, s ama nemzet szelleme által egészszé forrasztattak össze, ily egész gyanánt egy más nemzet szellemébe átültetve, hosszú időn keresztül ellentéteket nem fognának létesíteni a két nemzet eszmejárásában. Ha erősebb, szivósabb a honi szellem mint az idegen, s utóbbi nem ellenkezik vele túlrídegen, akkor az ellentétek csakhamar elmosódnak. De ellentétek, s ezek révén anyagi áldozatok, zsörtölődések, agitációk ily viszonyból mindég és pedig szükségképen származnak.

Azon felül egy idegen nemzet culturájának tervszerű átültetése p. hazánkba súlyos terheket ró a tanuló nemzedékre. Két nyelvet, esetleg még többet elsajátítani, két irodalmat, két ország intézményeit ismerni igen nagy feladat. Óriási azon pénzösszeg, mely Magyarországból német könyvekért kimegy, sok szülőnek nincs nyugta, míg többre törekvő fiait német egyetemekre nem küldi, szóval a német cultura Magyarországnak igen sok pénzébe, sok áldozatába kerül.

Jogosan felvethető tehát azon kérdés, olyan-e a német cultura voltaképeni értéke, a mely arányban áll a veszélyekkel és bajokkal, a terhekkal és áldozatokkal, melyeket a germanismus megtűrése vagy épen elősegítése hazánkra nézve előidéz.

Az e kérdésre adandó válaszszal járó nehézségeket az olvasó hihetőleg méltányolni fogja. A viszonyok, melyekről itt szó lesz, a magyar ember látkörétől félreesnek; a bizonyítás a művelődési viszonyok előadása körül a dolog természeténél fogva hosszadalmas, fárasztó s a végén mégis csak subjectiv és határozatlan; végül nagy teher s nehezen elhárítható nehézség a folytonos védekezés az animosítás vádja ellen, mely utóbbi önmagától előáll, midőn az idegen nemzetre kedvezőtlenül hangzó bírálat indokolása céljából bizonyítékot bizonyítékra kell halmozni.

Mindezeknek elkerülése végett magukhoz a német írókhoz folyamodom. Példabeszédes alaposságuk meg fog óvni attól, hogy a nemzeti élet egyes ágazatairól, mi — mint távolállók — hamis itéletet mondjunk; az általam idézendő írók hazafiságát pedig biztosítékul állítom oda, hogy a midőn az itélet kedvezőtlenül hangzik a német nemzetre nézve, ez nem animosítás kifolyása, hanem csak az igazságnak követelménye.

A német cultura jellemzése, ez a jelen fejezetnek tárgya. Végig akarom kísérni az olvasót a nemzeti keretben folyó társadalmi összműködés lehetőleg sok ágazatán, a mint az Németországban nyilatkozik. Német tudósok, politikusok s publicisták ítéletei saját hazájuk állapotai fölött lesznek mentoraink az emberi ész és erő azon nagy birodalmában, melyet a tudomány és művészet, a politikai, társadalmi és nemzeti élet tényezőinek összesége betölt.

II.

A tudomány — az eszmék e határtalan világa — napjainkban kezdete és vége, kerete s tartalma az emberi fölénynek. Minden, a mi nagy s dicső, abban gyökeredzik s minden ismét abba tér vissza. Az emberi cselekmények kezdetlegessége, vagy előkészítése — s végkifejlése, vagy utóhatása a tudományban folyik össze. Nemzeteknél úgy mint egyeseknél a tudás előzi meg s követi szakadatlan láncolatban a cselekedeteket, melyek csak addig öntudatosak, a míg a tudás által fakasztattak. A rendszerbe foglalt, önnön célokkal föllépő tudás, a tudomány.

A tudomány ezek szerint a nemzetéletben a legfontosabb tényezők egyike. A tudományos műveltség egyfelől, a tudomány művelése másfelől fokmérői azon értéknek, melyet valamely nemzet magában rejt.

A mióta Guttenberg a nyomdászatot felfedezte, nem szükséges többé a történelmi fogalmak combinációjából való levonás által azon fáradoznunk, hogy valamely nemzetnek a tudomány irányában elfoglalt viszonyáról magunknak képet alkossunk. Az illető nemzet irodalmában tisztán áll előttünk, megbirálhatóvá válik összesége azon törekvéseknek, melyeket ama nemzet cselekedeteinek, vágyainak, óhajainak öntudatosságra hozására fordított. Az elsárgult, poros foliánsok örökzöld galyakká válnak az ösmeret azon fáján, mely a nemzeti irodalomban testesül meg s még akkor is fennmarad hirdetőül rég elmúlt dicsőségnek, midőn e dicsőség fenntartására rendelt egyéb nagy művek már rég elkorhadtak.

Ezen szempontból vessünk először is rövid pillantást a német irodalomra.

A mi a mennyileges arányokat illeti, egy nemzetnek irodalma sem oly kápráztató, mint a németé. A német könyvpiac évenkénti productiója 12—15000 kötetre rug, még egyszer annyira tehát, mint a Francia- vagy Angolországban megjelenő munka. E rengeteg számba nincsenek még bele foglalva a hirlapok, a nagy számú különböző szaklapok s hasonló, ugyancsak tényezőt képező irodalmi termékek.

Ily nagy tömegű s még mindig nagy arányokban szaporodó irodalmi termelést tekintve, méltán kíváncsiak vagyunk megtudni, vajjon ez a 12—15000-nyi munka tulajdonképen mit tartalmaz. Nem szükséges e végből auctoritásokhoz folyamodnunk, bármely időszaki könyvtári könyvjegyzék elégséges felvilágosítást nyújt e tekintetben. E nagy számban képviselve vannak: regények, történetek, alkalmi kiadványok, röpiratok, monographiák, commentárok, exegesisek, vitairatok, okmánykiadások és általában a legkülönbözőbb tartalmu munkák tudományos színezettel s anélkül. Van köztük becses is, mely korát túl éli s van selejtes is, olyan, hogy a papirost sem érdemli meg; hiszen ez minden irodalomban így van. Csakhogy különbség van az arányokban. Ha a Mühlbrecht-féle bibliografiai folyóiratban a német, francia és angol jog- és államtudományi kiadványokat összehasonlítjuk, csakhamar meggyőződünk, mily kevés az önálló német munka szemben a francia és angol kiadványokkal. Ellenben annál több a mindenféle commentár, törvénykiadás s általában oly gyűlmunkák, melyeknek teljességgel semmi becse nincs. Átlag 100 kiadványra esik 23 önálló mű. A többi pusztá lenyomat.

Ha oly szakban, melyben a tudományos készség s önállóság az irodalmi foglalkozás előfeltétele, az arány ily kedvezőtlen, mennyivel inkább lehet az oly munkáknál, melyeknek sikerülte egészséges fantáziát, szellemet, hivatottságot, szóval nem mindennapi írói tulajdonságokat igényel. A németek maguk is e viszonyok kóros voltának tudatában vannak. Számos író, közöttük ujabban Bamberger hangsúlyozza, hogy a német irodalomban 1870 óta az elposványodás egy neme kezd mutatkozni.

Midőn ezeket constatálom önként előáll azon kérdés, vajjon azon 15000 új könyv, mely Németországban évente meg-

jelenik: szükséges-e egyfelől az írók, másfelől az olvasó közönség igényei szempontjából?

15 ezer könyv! E szám óriási, ha hozzá képzeljük azon szellemi és anyagi munka mérveit, melyek ennyi könyvnek megírására s elolvasására szükségesek. Az angol irodalom, mely oly elterjedt az egész világon beéri 6—7000 új könyvvel évente, miért tüntet fel a német irodalom oly óriási arányokat?

Igen bő fejtegetésekbe kellene bocsátkoznom, ha minden tényezőt, mely e tekintetben közrehat, oknyomozólag előadnom kellene. A német oktatási rendszer egész iránya, a közönség tudásközlési hajlamai, azon légkör, melyet Hillebrand „Halbbildung“-nak nevezve, cáfolni igyekszik s mégis constálni kénytelen, ezek idézik elő, hogy tudományos szakpályára lépő egyén nem érzi s a világ sem tekinti műveltségét befejezettnek, ha legalább egy könyvet nem irt. Azonkívül a német tudósok példabeszédes szerénytelensége, mely minden eszmeszüleményt alig hogy papírra került, már nyomtatva akarja látni, járul hozzá a tömeges könyvproductióhoz.

A könyvvarusi speculatio sehohsem burjánzik annyira, mint éppen Németországban. Schröder egyik elbeszélésében igen mulatságosan adja elő miként készített Wigand könyvkiadó számára török nyelvtant, anélkül, hogy törökül csak egy szót is tudott volna. S ily formán készül igen sok német könyv.

A könyvproductio mellett az irodalomban a napi sajtó is igen jelentékeny tényezőt képez. Tudvalevőleg a németek maguknak vindikálják az első hirlap közrebocsátását, jöllehet tény, hogy az első hirlap a Renandot által 1631-ben közrebocsátott francia „Gazette“ volt. Németországban a tulajdonképeni hirlapirodalom nehézkesen fejlődött. A legujabb korban azonban az általa öltött mérvek óriásiak. Németországban az 1878-ki statistikai kimutatások szerint volt 3800 hirlap. A hirlapoknak jelleget a politikai s társadalmi élet kölcsönöz, melynek azok tükrét képezik; ép azért erről ott lesz szó, hol a német politikai s társadalmi életet tárgyalandjuk. Ez alkalommal csak egy, nézetem szerint igen jellegző körülményt említek meg. Németország, e tulnyomóan protestáns birodalom 3800 hirlapja közt van 266 = 7% klerikális irányu lap, míg Franciaországban, melyre mint katolikus államra a kle-

rikalismus egész odiuma hárul, 2000 hírlapra csak 42 klerikális lap esik, a mely szám 2,1%-nak felel meg.

Nagy rubrikát tesznek végül irodalmi szempontból a folyóiratok. Ezek, mint átgondolt irodalmi munkák találkozó helyei, már régtől fogva nagy beccsel bíró közegeknek tekintetnek. Fájdalom Németországban e tekintetben sajátságos abusus kezd lábra kapni. A folyóiratokat kezdik arra használni, hogy egyes részleteit a tudományoknak, melyek magukban véve csekély értékűek, a szó legszorosabb értelmében agyonfejtegetik. Ismét más folyóiratok, pedig elég tetemes számmal, céljoknak azt ismerik, hogy a mi más folyóiratokban megjelent, újból lenyomassák csak néha-néha, hosszú időközökben hozván egy-egy eredeti dolgozatot.

„A folyóirati irodalomról Németországban“ — ez beválnék címnek oly essay számára, melyben tiszta képet lehetne adni Németország jelenlegi irodalmi viszonyairól s törekvéseiről a nélkül, hogy a folyóiratok által vont kereten csak egy lépéssel is túlmenni kellene. Nagyon tanulságosan lehetne ebben kifejezni, mint vajúdik az egész német publicistika évek óta hasztalan abban, hogy a szétforgácsolt erőket nemzeti és egyetemes irányok körül központosítsa; mint nyomja el a sok hevenyén felcseperedett gaz, az igaz értékű buzakalászt; mint hajszolják s kapkodják el röptében az alkalmakat, hogy sebtében hevenyészett tudományos kotyvasztékokat dobjanak oda az olvasó közönségnek megérlelt tudományos bűvárlat cégére alatt; végül mint üznek léha játékot még ki nem forrt és fejlődött gondolatokkal a mindent eltűrő közönség szemfényvesztő kápráztatása végett. Van sok becses ezen időszakos iratokban, de szemes legyen az olvasó, hogy a lármás környezetben szerényen megvonuló becsesebb értekezéseket megjelje. A folyóiratok mérhetlen tömegével szemben szinte hálátlan munkát vállal magára.

De az irodalmi művelődés terjesztésének mindezen eszközei még mindig nem elégségesek. G i e r k e indít meg egy vállalatot oly munkák közlését célozván, melyek sem önállóan, sem pedig folyóiratokban nem közölhetők, hanem a kétféle közlés igényei közt a középen állanak. Vajjon milyenek lehetnek ezek?

Ime a német irodalom rengeteg apparatusa!

Még a laikus is kiveheti, mily aránytalanság van a lát-szatos külső s a benne lakozó érték között. Nem azt akarom mondani evvel, hogy a német irodalom nem volna becses, egyes ágazataiban épen nélkülözhetetlen, hanem hogy értékét nem szabad termékeinek számarányából magyaráznunk.

Azért hangsúlyozom ezt, mert mi magyarok erősen benne vagyunk azon hitben, hogy csak a német irodalomban lelhetjük fel a szükségleteinknek megfelelőt. S hisszük ezt egyfelől azért, mert a többi nemzetek irodalma összeségében ismeretlen előttünk s azonkívül, mert a hová csak pillantunk, mindenütt német könyvekkel találkozunk. Ez a kifogyni nem tudó áradat, mely hazánkat német könyvekkel elborítja, az kápráztat el minket annyira, hogy más ép oly becses, ha nem becsesebb nemzeti irodalmaktól eltekintünk. Ezen szempontból igen üdvösnek s egyszersmind jellemzőnek is tartom azon körülményt, hogy az akademia s a természettudományi társulat által magyarra átfordított külföldi művek majdnem kivétel nélkül angol s francia művek.

A mi a német irodalom nemzetközi hatását illeti, elég lesz a „Magazin für die Literatur des Auslandes“ egyik cikk-íróját idéznem, ki maga is bevallja, hogy ha volt is egyes német termékeknek hatása a külföldön, ez rendesen muló tartamu volt. Igy Kanté, s Goetheé. Nem hagyhatom említés nélkül az „Atlantic Montic“ egy cikkét, melynek írója „German Influence in English Litteratur“ cím alatt minden lehetőt elkövet, hogy a német irodalom hatását az angolra bebizonyítsa s végül is csak azt constatálhatja, hogy Walter Scott s néhány korabeli költő egy-két műhöz német forrásokból merítették az anyagot.

Sőt még Magyarországbán, hol a német irodalom termékei oly nagy elterjedésnek örvendenek, legalább a szépirodalmi termékekre a német irodalomnak feltűnően kevés befolyása volt. Arany, Madách, Jókai egyik-másik művökben német forrásból merített tárgyakkal foglalkoznak, de igen merész érvelésre lenne szükség, ha valaki ebből — mint különösen ujabban többen teszik — a német befolyást akarná kibizonyítani.

A tudományos irodalomról nem szólok, mert ez nemzetközi iránylatokat követ, a nemzeti szellemet kevésbé tangálja,

s nálunk a nemzetközi iránylat annyit tesz — legalább tudományos tekintetben — mint német iránylat.

Különben egy neme a tolerantiának szükséges ahhoz, hogy az ember a német irodalommal csak félig meddig is jó barátságban éljen. A legapróbb dologról található amaz óriási könyvsorozatok az irodalom okszerű használatát mód felett nehezítik, többet mondok, elkeserítik, kétségbeejtik azt, ki valamely tudományág egész irodalmát hivatásszerűen szemmel tartani köteles. Óriási az idő pazarlás, melyet a szakember igen sokszor egészen meddő könyvek elolvasására kénytelen fordítani, s iges érdekes kérdés volna annak kifejtése, mi fog történni akkor, ha az irodalmi productió a nemzedékek olvasási képességét fölül fogja haladni. Bizonyos vagyok abban, hogy e kérdés felvetésére a német irodalom fogja — tán már a közel jövőben az indokot szolgáltatni, s azt is gondolom, hogy nem nagy dicsőség valamely nemzet irodalmára nézve, ha e kérdés felvetésére indokot szolgáltatott.

Összevonva a mondottakat constatálható, hogy a német irodalom óriási, döntő tekintélye s majdnem kizárólagos uralma hazánkban nincsen annak belső értéke által okadatolva.

Ezen, sokak előtt talán merésznek látszó állítást nagyjából igyekeztem ugyan már indokolni, de a dolog természete hozta magával, hogy jobbára általánosságokat említettem s a részletezésbe nem bocsátkoztam bele. Most sem szándokom ezt tenni, de nehogy téveteg nézetek s tán homályos állításoknak látszassanak a mondottak, különösen is foglalkozni akarok a német irodalom legbecsesebbnek tartott anyagával a tudománynyal.

A cultura a német tudománynak sokat köszön. Két évszázad óta a német tudósok a tudomány tovább vitelének mérhetlen szolgálatokat tettek, mintaszerűen szervezett egyetemeik a tudományos buvárlat egy-egy központját képezték s az egész nemzet magas értelmisége, a tudomány irányábani élénk s éber érdeklődése mindenha becsületére válnak a német nemzetnek. Luther, Keppler, Leibnitz, Kant, Gauss, Savigny, Helmholtz, Müller János és Miksa és sok más tudóst, Goethe, Schiller, Lessing, Herder, Wieland s a költők egész sorozatát csak magas értelmiségi fokon álló nemzet mutathat fel. Németországnak e részben

termékenységét még legnagyobb ellensége is kénytelen beismerni.

De nagy szolgálatot tettek a művelődésnek más nemzetek is; nagy szellemeket, más nemzetek is bőven hoztak elő s ezeknek érdemeit is el kell ismerni.

A németek ezt nem szeretik elismerni.

Kis és nagy emberek, szellemdus törpék és szellemtelen óriások uton-utfélen gunyolták a franciákat nemzeti nagy hiuságuk miatt egész 1870-ig. S a hiu országot szerencsétlensége előre nem látott mértékben kijózanította s Franciaország ma nagyobb, mint valaha volt, nagy a munka, nagy a szellem műveiben egyaránt s az egész polgárisult világ a mint részvételével kísérte szerencsétlenségében, ép úgy meleg rokonszenvét és érdeklődését füzte mai gyors emelkedéséhez. Ellenben a győző, mely babérokkal fődve dicsőséggel s arannyal megrakodva tért vissza a század legnevezetesebb — két civilisált nemzet — háborujából, ma fokról-fokra száll alább ama piedestal-ról, melyre önnön mómora s hiusága emelte s Európa többi nemzetei közönyösen nézik a süllyedést, mert Németország, mint ezt Hillebrand Károly is töredelmesen bevallja, jelenleg: „das bestgehassteste Volk Europas.“

Ez utóbbi eredményhez nem kis részben hozzájárult a német tudomány. Azt teljesen természetesnek fogja találni bárki is, hogy oly nagy horderejü sikerek minőket Németország az 1870-ki hadjáratban kivivott, nem maradhatnak nagy foku visszahatás nélkül a nemzet öntudatára. De hogy ezen — szelid néven nevezett — magáratartás, még a tudományos irodalomba is befészkelje magát, ehhez annak valóban igen nagy mértéke szükséges. Tényeket constatálok. A német folyóiratok reánk külföldiekre nézve a porosz-francia háboru óta majdnem olvashatatlanokká kezdenek válni az áradozó dithyrambusoktól, melyekkel itt az egyik a „deutsche Botanik“-ot, ott a másik a „deutsche Astronomie“-t magasztalja. Poéták s irodalomtörténészek, tudósok s államférfiak töledhözad rajta vannak, hogy a német tudomány glorificálásában egymást fölülmulják. Ismétlem a német tudomány a legnagyobb tiszteletre érdemes, de ennyi kihívó előtérbe tolokodás mellett, minden gondolkodó ember önként reá vezetetik arra, hogy kissé nyomába járjon annak, vajjon a reális érték arány-

ban áll-e avval, melyet a németek mindenféle feltüntetni akarnak.

A mi a német tudományt általános karaktere szerint illeti, leginkább felötlő, hogy az nagy eszmékben feltűnően meddő volt. Nem szükséges e részben tekintélyekre hivatkoznom. Kivéve a reformációt, melyre nézve Hajnal d szellemdusan megjegyzé, ha nem jött volna Luther, jött volna más, ha akkor nem hát később, a reformáció társadalmi szükségesség volt, — a nagy korszakot jelentő eszmék majdnem mind más nemzeteknél fogamzottak meg. Smith Adam, L a m a r k, S t e p h e n s o n, M a r s h, N e w t o n, B e r z e l i u s, R o u s s e a u, V o l t a i r e és sok más Németországtól távol működtek, s hozták létre nagy műveiket.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a németek az e férfiak által felfedezett igazságoktól távol állottak volna. Ellenkezőleg: ők voltak ezen ideák leghűségesebb colporteurjei s kifejlesztették azokat messzire egész odáig, hol azok a phantomokba fultak. Emlékezzen az olvasó nagy hazánkfia K o s s u t h azon levelére, melyben a német speculációt a tudomány terén oly találóan vázolja. Lépésről-lépésre követhetni a németek működését egyes ideák körül a positiv tudástól, az abból vont következtetéseken át a meseszerűségéig. Legyen szabad e részben egy-két kísérletet tennem.

Kétségkívül a Darwinismus egy korunkat mindenek fölött domináló eszme. Az evolutió theoriája, találjon bár sok ellenkezésre, kétségkívül igen mélyen befészkelte magát a kedélyekbe, s lassan bár, de már eddig is átalakulásokat idézett elő vallási s társadalmi felfogásunkban. A darwinismus fejlődése ismeretes. A fajok nem spontan, hanem átalakulás folytán történő keletkezésének első gyanítója D e M a i l l e t volt. A gondolatot tudományosan tovább füzte s indokolta L a m a r c k gyönyörű munkájában „Philosophie zoologique.“ Végül D a r w i n volt az, a ki a L a m a r c k-féle nézeteket a létérti küzdés eszméjével összefüzve, tudományos egész gyanánt mutatta be a világnak. Nem lehet eléggé csodálni a lelkiismeretességet, az óvatosságot s a szerénységet, melylyel Darwin alaptanának következtetéseit levonja. Teljes tudatában lévén a bizonyítékok elégtelenségének, szerényen megáll ott, hol a reális bizonyítékokból kifogy. Nem így a

németek. Alig hogy Darwin első műve megjelent, a német tudósok egész serege: Jäger, Kölliker, Schwarz sat., de mindenek fölött Häckel neki estek az új tannak s ma már Németországban létezik a darwinismusról legalább is akkora irodalom, mint az egész többi nagy világban összevéve. Darwin gyanításai s következtetései, melyeket ő maga is ingatagoknak nevezett, constatált tényeknek vétettek, megkészsült az emberi nem leszármazási táblája a protozoától egész fel a homo sapiensig, sőt megkezdődött a speculatio, létrejött a monismus s ennek alapján új vallási, új bölcsészeti, új politikai s egyéb új rendszerek. Detail-fejtegetések, elkeseredett polemiák vették kezdetüket, a darwinismust összeházasították minden lehető s lehetetlennel s odáig vitték a dolgot, hogy a socialismusért igen sokan a darwinismust s illetve a természettudományt vádolták! Még tovább mentek: a darwinismus tanítását a legalsóbb iskoláktól kezdve alapigazság, vallásként akarták behozni s még élénk emléken lesz azon vita, mely e tárgyban Häckel és Virchow között kifejlődött.

Lehet valaki híve a Darwin-féle eszméknek s biztathatja magát a reménnyel, hogy ezen eszmék helyességének teljes bebizonyítását még megéri. De borzadva meg kell állnia azon tudományos játék előtt, melynek ezen jobb sorsra érdemes eszmék tárgyát képezik. Végtére azt hiszem mindennek meg van a maga határa, így a speculativ bölcselkedésnek is. Ingatag, de tetszetős gyanításoknak valóságok gyanánt való becsempészése, mely a kedélyek nyugalmának, a vallási, erkölcsi s társadalmi fogalmaknak igazolatlan s időelötti megrendülését kell hogy előidézzé, nem tudományos, mert nem lelkiismeretes, s mert nem lelkiismeretes, tehát nem is menthető eljárás.

A darwinismus sorsa Németországban igen jellemző a német tudomány összjellegerére, melynek devisája abban foglalható össze: minél kevesebb positiv tudásra, mennél merészebb speculatiót halmozni, vagyis a mi egyre megy ki, a német tudomány legfőbb igyekezete oda irányul, hogy a tényleges tudás hézagait önkényes speculatioval töltsé be. „Der vorherrschende Zug geht dahin, die Schranken der wirklichen Welt mit den blossen Evolutionen des Geistes zu überspringen“ mondja Bamberger.

Egy másik példa ugyanezen iránylatát az észjárásnak

kissé módosított alakban, de egyébként ép oly praegnansan tünteti elő. Értem a nemzetgazdasági tanokat.

A nemzetgazdaság, Kautz szerint a társadalom philosophiája, mint tudva van Németországra idegen termény. A mercantilisták, a physiokraták, Adam Smith, Ricardo, Say, Baboeuf, Dartés, Saint-Simon, Owen, Fourier, Proudhon mindazon nagy férfiak, kik a nemzetgazdasági tanokat új ösvényekbe terelték, távol Németországtól működtek. Azon időben, midőn Smith műve: „Consideration in to the nature and causes of the whealt of nations“ a világ előtt új perspectivát tárt fel, ezen időben Németországban irta Moser „Patriotische Phantasien“-jait, Schmalz, Justi és mások munkáikat. E munkákról ma már senkisé beszél, ellenben Shmith, Ricardo, Proudhon s a többiek műveihez a buvár még ma is visszatér s azok kölcsönös kiegészítésükben alapját képezik az összes tudományok egyik leghasznosbikának.

A németek a nemzetgazdaságban azonban nem maradtak tétlenek. Publicatiók sora beláthatlan s alig van e tudománynak ága, melyet agyon-meg agyon nem fejtegettek volna. A fejtegetések mértékéről fogalmat ad Roscher munkája: „Geschichte der National-Oeconomie in Deutschland,“ értékéről Stein és Wirth kitűnő német nemzetgazdák abbéli vélekedése, hogy a német nemzetgazdák nem voltak egyebek „encyclopaediai ecclectikusok“-nál, kik Smith tanait rendszerezték, a részleteket illetőleg javították, de újat igen keveset hoztak elő. J. B. Say pedig szemére veti a német nemzetgazdáknak, hogy a politikai oeconomiát közigazgatási tudománynak tekintvén, a legnagyobb túlzásokban lyukadtak ki. De még mint encyclopaedisták sem voltak — legalább a historikus irányban — szerencsések. Így Wellner elmondja, hogy bárha a németek igen sokat irtak a gazdaszat s irodalmának történetéről, e halomnyi munkák egyike sem mérközhetik Villeneuve francia, Bianchini olasz, s tisztelt tanárom, a magyar Kautz Gyula ily című, a világ-irodalomban még most is páratlan munkájával: „Theorie und Geschichte der National-Oeconomie.“

A tetteles eredmények, mint látni való, épen nem fényesek e téren a németekre nézve. De a világerért sem azért,

mintha e tudományyal keveset foglalkoztak volna. Sőt épen ellenkezőleg. Oly gazdag nemzetgazdasági irodalma egy nemzetnek sincs, mint a németnek. Különösen bizonyos másodrendű nagyságok itt nagyon szaporán tenyésznek, s Németország a nemzetgazdaságtan par excellence protectorának nevezhető. A németek maguknak vindicálják a legelső nemzetgazdasági tanszéket, (s itt helyén lesz megemlíteni, hogy midőn Genovesi 1754-ben elfoglalta az első nemzetgazdasági tanszéket Nápolyban, rá 1760-ban Gyurkovits kezdette meg előadásait a studium politico-cameraleből a nagyszombati egyetemen). Roscher és Rau könyveit mindenek között a legjobbaknak tartják, s a mellett írják folyton és szakadatlanul töled-hozzád a sok monographiát, melyeknek hosszú sorozata ma már szintén átpillantathatatlan. Vajjon csak véletlen-e, vagy az idők tanujele, hogy Németországban jelenleg nem találunk elégséges szakembert a nemzetgazdasági tanszékek betöltésére?

A nemzetgazdaságban azonkívül szintén nem múlik a sok folyóiraton, melyek sajátságos egyoldalú elméleti evolúciókban mind inkább elhagyják a gyakorlati élet ösvényeit. Hasonlítsa csak valaki össze a londoni „Economist“ vagy a „Journal des Economistes“ egyetlen füzetét, a német hasoncélú folyóiratok akár egy egész kötetével, s meggyőződik, hogy az előbbiben van értékes, becses, igazi komoly szellem által sugalt habár csak keresetlen mezben jelentkező tudomány, utóbbiban pedig az aprózó rendszereskedés kothurnusára szoruló definitió. S ez a különbség megmagyaráz mindent.

A miket felhoztam, azok részint tények, részint jeles szakférfiak állításai, melyekben kételkednünk valóban nincs okunk. S ezek alapján tisztán állhat előttünk a németek működése ezen oly fontos tudomány körül. Itt is az idegen kéz által lerakott alapon merész építményeket emeltek, melyek — mint a német socialismus tanúsítja — most magukat az építőket betemettetéssel fenyegetik.

Igen sok fejtegetést lehetne még a felvett tárgyhoz fűzni, magam részéről beérem avval, ha sikerült e példával azon közmondás igaz voltát bebizonyítanom, mely szerint nem minden arany, a mi fénylik.

Hogy a mértéktelen philosophálás, de egyszersmind a

látszatra számított tudományos munkálkodás mennyire véreb-
ben van a németeknek, arról tanuságot tesz a földrajz törté-
nete Németországban. A földrajz körül a németeknek igen
nagy érdemeik vannak az által, hogy a constatált adatok ösz-
szegezésében s az ezekből vont következtetésekben igen ügye-
sek és leleményesek voltak. Van ugyan e részben való tudomá-
nyos munkálkodásuknak egy sötét lapja is, értem a politi-
kai s természeti földrajzi határok fogalmával üzőtt igen kétes
jellegű humbugot. De ezt leszámítva, be kell vallani, hogy
a németek bölcselkedő észjárásuk, könyvirási hajszájuk és
cartographiai technikájuk által a földrajzban sok fényes ered-
mény előhozásához járultak. Csakhogy mindezek nem elég-
ségesek a földrajz fejlesztéséhez. Kell ehhez utazások rende-
zése messze földekre, nagylelkű bőkezűség, hajlam s hivatott-
ság új földrajzi felfedezésekre irányuló vállalkozásban. Eb-
ben sem akartak elmaradni a németek s alakítottak földrajzi
társaságokat. Van a világon összesen 50 ilyen társaság. Eb-
ben esik Németországra 13, tehát több mint 25%. Azt vélné
bárki is, hogy ily nagy érdeklődés mellett lehetséges volt
nagy utazásoknak eszközlése. Kettler azonban teljesen
megfoszt ezen illusiótól, midőn mondja: „Utazóink nagy része
külföldiek költségén s külföldiek szolgálatában tette utazásait,
mert hazájuk nem adta meg nekik a szükséges eszközöket.“
Ily eredményhez valóban nem kell 13 földrajzi társaság. —
De azért egész Németország büszke Rohlfs, Schagintweit,
Schweinfurt, Nachtigall, Rüppel s másokra, kiket ha
előszámlálni akarnék, tán el is felejténém, hogy nekünk is
volt Magyar Lászlónk, van Vámbérynk, Bálintunk,
Ujfalvynk, kiket az igaz odakünn nem felejtének el még
Cameron, Baker, Liwingstone, Przevalsky s sok
más világhírű utazó mellett sem.

Ujabb időben — az nem tagadható — e téren is nagyobb
lendületet vett a gyakorlati célok szemmeltartása. Összeség-
ben azonban a földrajz tudományos művelésének álláspontja
Németországban még ma is az, hogy a speculatio s a gyakor-
lati buvárlatok, a látszat és a lényeg közötti arány maig min-
dég mértéken alól áll.

A német tudománynak ezt a sajátságos, váltig okoskodó
s csekély eszközökkel nagy célok után törtető irányzatát ta-

lálóan jellemzi még az újabbkori vegytan története. A vegytan, azon célokat tekintve, melyeket napjainkban magának kitűzött, nagy és nehéz problémák megoldásán fáradozik, midőn a vegyi erők a testek anyagában változásokat előidéző okok tüzetes nyomozását feladatának ismeri. A vezéreszmék, melyek a tudomány ezen törekvéseinél az utmutatók, nem német földön születtek. Berzelius, Gay-Lussac, Lavoisier, Laurent, Dumas, Gerhard, Berthelot az újabbkori vegytan ezen alapvetői, franciák voltak; Kolbe, Kekulé, Erlenmeyer, Heintz, Wislicenus s a többi német tudósok csak a sarat hordták a franciák által taposott ösvényre, s a mi újat alkottak, abban nem volt köszönet. Hogy minden tulzástól távol állok az olvasó könnyen meggyőződhet.

Ugyanis jelen év tavaszán némely németországi szaklapok dultak-fultak mérgökben Lamoureux és Gendrot párisi cég egy körözüvénye miatt, melylyel a nevezett cég a német vegyészeti iparral való versengés céljából az egész Keletet elárasztotta. A dolog érdekelvén, utánjárásom folytán sikerült a nevezett körözüvény egy példányát megszereznem s érdekesnek tartom tartalmát ismertetni. Azt írja a körözüvény; „Emlékezni fognak még azon heves támadásokra, melyeket egyes német tudósok néhány év előtt a francia oktatás ellen intéztek. Ezen ellenünk intézett támadásoknak könnyen sikerülne viszhangját fölkelteni. Mindazonáltal célszerűbbnek véljük olvasóink elé egy cikkel lépni, melyet Kolbe Lipcséből, a legtekintélyesebb német tudósok egyike a „Journal für praktische Chemie“ című lapban közzétett, ugyanazon Kolbe, ki rövid idő előtt a francia tudományt elítélő nyilatkozatai által tünt ki. Jelenleg, midőn haragja már elmúlt, a tudós tanár — mint látszik — méltányosabb felfogásra tett szert. Ime ezeket írja: „Az idők jele“ Kolbe X.-től: Nem történik először, hogy megbeszélés tárgyává teszem és leleplezem hogy a német vegyészeti kísérleti vizsgálódások és mélyre menő tanulmány helyébe üres okoskodásokat állít. Nem tehetek másként, de hazámfiainak vegyészettünkre kevésbé kedvező jövőt vagyok kénytelen jósolni; teszem ezt fájdalommal, de meggyőződésből. Ha nem határozzák el magukat a német vegyészeti visszatartására ama végzetszerű uton, melyen lefelé csuszik

néhány év óta; ha jobb irányokba terelése nem válnék lehetőségessé, akkor a század vége felé az fog történni, a mit észleltünk a század elején. Ha fiatal embereink a vegyészetet komolyan tanulmányozni akarják, kénytelenek lesznek ismét Párisba menni, mint hajdanában Junge, Mitscherlich, Liebig s mások, mivel Németországban többé nem fogják a vegytant tanítani. Az a ki e jóslatot nagyon pessimisticusnak találja, ám lapozza át a német s a francia folyóiratokat. Azt fogja találni, hogy utóbbiak sok értekezést s érdekes vizsgálatot tartalmaznak s hogy az ismert francia vegyészek sorozata nagyon sok új névvel szaporodott. S ez igen komoly tanúsága annak, hogy a tespedés időszaka után náluk a vegyészeti halad és fejlődik. De ennél is többet ér, mert olyasmi, a mi az említést megérdemli, azon tény, hogy a francia vegyészek — öregek úgy mint fiatalok — mindvégig hűek maradtak az exact tudományok egészséges hagyományaihoz. Szellemük függetlensége, szemlélődésük igazságossága, nincsen — mint nálunk — meghamisítva, ők távol tartják magukat a speculatiótól. Bizonyára nem teszem francia sympathiából, sem mintha a német tudománytól szellemben elfordulnék, midőn készítem érzem magamat azt mondani, hogy a mi vegyészeti cikkeink jelenleg ugyanazon signaturát viselik, mint bizonyos ipari cikkeink, azaz olcsók és rosszak. Bizonyára ujkori vegyészeti cikkeiről sem mondhatunk el egyebet annál, hogy olcsók és rosszak.“ Eddig Kolbe. A kérdéses kereskedőház természetesen nem mulaszthatja el, hogy evvel szemben saját készítményeit ne ajánlja. — Azt mondja erre a „Pharm. Ztg.“: „Kolbe tanár igénybe veheti azon érdemet, hogy a német vegyészeti iparnak azon szolgálatot tette, melyet Reuleaux tanár az iparnak tett általában. A német gyárosok pedig együttvéve egyek lesznek azon kivánságban „Teremtő atyánk ments meg minket tanárainktól!“

No hát, van az olvasónak még nyomatékosabb bizonyítékra szüksége, hogy iudiciumot alkothasson magának a német tudomány szelleméről.

Különösen typicus vonása a német tudománynak az apró részletek körül tekerődő, véget nem ismerő polemia. Példa erre többek közt a frank major domusok kérdése. A major

domusokról, — mint a „Revue des deux Mondes“ egy szellem-dus cikkírója mondja — a németek egy egész könyvtárra való irtak össze, de azért a dolog még most is azon stadium-ban van, melyben előtalálták. A tényleges adat ugyanis e kérdés körül nem sok, s a speculationnak tág tere nyílt, úgy hogy a németek itt polemia tekintetében önmagukat fölülmul-ták. Ép oly agyonfejtegetett tárgy a városi szerkezet törté-nete. Hensler, Hüllmann, Maurer, Gierke, Waitz, Eichhorn, Stobbe s mindazok, kik e tárgyban irtak, egy-mástól homlokegyenesen eltérő nézetekkel léptek fel. S ha kérdjük a gyakorlati eredményt, ez bizony igen sovány köny-vecskében is elférne.

A történetírásról lévén szó, még egynéhány érdekes s jellemző adatot akarok közbevetni. Jellemzőnek mondanám azt, hogy oly eminens fontosságu s nemzeti karakterrel bíró tudománynak, minő a történetírás, a németeknél franciák vol-tak az alapvetői. Baluze, Rosière, Pardessus örökbecsű s eddig még fölül nem mult kiadványai által sarkallva kezd-ték a németek történetük kezdetét, nemzeti eredetüket ku-tatni. S hozzá fogtak történeti emlékeik kiadásához s meg-jelent a Pertz-féle „monumenta Germaniae historica“ első kötete. E vállalat történetében felmerült egy érdekes moz-zanat. Midőn egy ily kötet Münchenből a szélrózsa minden irányában szétküldetett, s a könyvtárnokok azt meg sem nézve, illető helyére állították, jön egyszerre egy rimánkodó levél, melyben a monumenták kiadói égreföldre kérték a könyvtá-rakat, hogy a mondott kötetet küldjék mihamarább vissza. A kötet visszaküldetett s nagy volt a meglepetés, midőn ugyan-azon kötet más beosztással s részben tartalommal ismét visz-szakerült. Hogy mi történt, nem tudni, de azon körülmény-ből következtetve, hogy a kiadók siettek az egytől-egyik visszakért példányokat nyomban megsemmisíteni, valami igen furcsának kellett történnie.

Hasonlókép nincs a németeknek szerencsájük a német nyelvtudomány körül. A német nyelvnek mindedig sem szótára, sem nyelvtana, sem egyéb oly nyelvtudományi mun-káik nincsenek, minőket a francia nyelvre nézve a francia akadémia Littrè, Legouvé és mások szolgáltattak. Jellemző e téren a németek felfogására, hogy midőn a francia akadé-

mia által kiadott nagy szótár a mult évben hetedik kiadásban jelent meg, annak egy német kritikusa a „Magazin“-ban megütődik azon, hogy az akadémiának mily szerény azon kijelentése, „fixer une langue c'est impossible“ s elég naiv hozzátenni, hogy ők Németországban valamely akadémia működését a nyelvfixatio körül egészen másként képzelik; képzelik, mert szemlélni azt nincs alkalmunk.

Van még a német tudománynak egy talizmánja, melyről vétek volna megfélekedni, s ez a „Gründlichkeit.“ Csofálatos dolog, hogy ez a sokat emlegetett „Gründlichkeit“ mennyire forrott össze a német tudománnyal s mily igen kevés jogosultsággal.

Bratuschek tanár „Summa in philosophia honores“ című munkájában keservesen panaszkodik azon hanyatlásról, mely a régi jó „Gründlichkeit“ terén egy idő óta jelentkezik. Felhossa többek közt, hogy Angliában senki sem részesül nagyobb lenezésben, mint a „German Doctor.“ A „Gegenwart“ című német lapban pedig hasonlóképpen igen jellemző esetről olvashatni. A socialismus, mint tudva van, sok bajt okoz Németországban. Miután — mint később látni fogjuk ez a socialismus Angliából lett beimportálva s a munkások nyomora ott is elég nagy, feltűnt a németeknek, hogy Angliában mért nincsenek oly nagy mérvű agitatioók, mint az erre kevesebb okot szolgáltató Németországban. S rájöttek arra, hogy ott bizonyos egyesületek léteznek, melyek a bajt szelidítik és ellensúlyozzák. Ezeket elnevezték „Gewerkvereine“-knek. S irtak igen sok és igen vastag könyveket a socialismusról s annak ellenszeréről, a „Gewerkverein“-ról. Végre valakinek eszébe jut elmenni Angliába ezen „Gewerkvereine“ tüzetes tanulmányozása végett. El is megy, kérdezősködik, kutat, keres itt is, ott is, de arról a mit keres, Angliában senki nem tudott semmit. Nagy lehetett az elképedés, midőn a jó tudós kénytelen volt odahaza constataálni, hogy a sokat emlegetett „Gewerkvereine“ egyáltalában nem léteznek.

A „Gründlichkeit“-ben való nagy hanyatlását a németeknek még a vegytan terén is igen bámulatba ejtő példákban szemlélhetjük. Kolbe és Kekulé, a vegytan ezen nagyhirű coripheusai keservesen panaszkodnak azon megbiz-

hatlanság fölött, mely az újabb német vegyészek munkálkodását jellemzi. Hogy ez a megbizhatlanság nem újabb keletű, arról bizonyosságot szolgáltat Justus Liebignek egy a szaklapok által nem rég közlött levele, melyben barátja Wöhler-nek elmondja, hogy egy angol bányatársaság már jó idő óta kéri, ajánlana neki valamely megbízható vegyészt, mely kérelmet ő sehogys tud teljesíteni, nem ismervén egész Németországban oly vegyészt, kit nyugodt lelkiismerettel ajánlhatna. S itt eszembe jut egy eset, mely egyik magyar vegyészünkkel történt s a német „Gründlichkeit“-ot majdnem komikus színben tünteti fel. Dr. Felletár hazai országos vegyész valamely sót, mielőtt használta volna, tisztaságára megvizsgált s abban tetemes mennyiségű mirenyt talált. A só a hamburgi háznak, honnan származott, rendelkezésére bocsátatott. A hamburgi ház rövid idő múlva visszaküldi a sót egy dörgegelmes levél kíséretében, melyben a német tudomány összes tekintélyét latba vetve, értesíti a „barbarok“ vegyészét, hogy a sót saját vegyésze által megvizsgáltatta s az mirenymentesnek találtatott. Dr. Felletár a sót újból megvizsgálta, sőt annak mirenytartalmát mennyiségileg is meghatározta. De a hamburgi ház a sót újból visszaküldte kijelentvén, hogy azt Hamburg város vegyésze Dr. Ulex tanár által vizsgáltatta, ki abban nem volt képes mirenyt felfedezni. Most már a magyar vegyészlet becsülete forgott kérdésben s Dr. Felletár bekövetelte pontos leírását a Dr. Ulex által követett eljárásnak, midőn is kitünt, hogy a jó Dr. Ulex munkálatában egyike a leglényegesebb hibáknak ismételtelen elkövetetett, mit azután Dr. Ulex is kénytelen volt beismerni s tévedéseért bocsánatot kérni.

De ennyi fogyatkozás dacára egy nép sem oly hiu tudományára s egy nemzet sem tárja fel ezen hiúságát oly leplezetlenül, mint épen a német. Igen találóan mondja Cogordan „a mi a tudományt illeti, a németek gögje nem ismer többé semmi határt. A német tudomány magasztalása szájukban közszólamhá lett, s a német erény s német vitézség dicséretével váltakozik.“ Szánalom fogja el a külföldit, olvasván p. Perrot leírását a leydeni egyetem örömnepélyéről, hol a nagy hangú német szónokok, a német tudománynak folytonos magasztalásával a legkinosabb benyomást kelették. Egy né-

metországi szónok annyira ment, hogy büszkeséggel kijelenté, miszerint „német földön érzi magát,“ mire egy hollandi tanár kénytelen volt németországi collégáját figyelmeztetni, hogy tévedni méltóztatik, mert ez a föld ez idő szerint hollandi és nem német föld.

De legyen mindezekből ennyi elég. Az én céloom nem az, hogy a német tudománytól az érdemet, a dicsőséget, mely azt összeségében illeti, eltagadjam. Csupán példákkal s német tudósok állításaival akartam bebizonyítani, hogy a német tudomány, mely hazánkban oly óriási mérvekben s oly kizárólagossággal tért kezd foglalni, nem az a megközelíthetlen tökélyű forrása az ismeretnek, mint ezt általában hinni szeretik.

Épen azért szinte megfoghatatlan azon szívós ragaszkodás, mely nálunk a német tudomány irányában észlelhető. A német tudományban uralkodó szellem épenséggel nem felel meg a mi igényeinknek, a német könyvek nehézkes irálya sem arra való, hogy valaki azokat különösen megkedvelje, a németek agyafurt tudományos speculatióit pedig még oly hazai tudósok is elítélik, kik különben a német tudományra nagyon rátartók, végül mindaz, a mit a német irodalom nyújtani képes, ép oly alapossággal s készütséggel, de aránytalanul több szellemmel s gyakorlati eszmébőséggel tárgyalva, a francia és angol irodalomban fellelhető.

Ha mi mégis a német tudományhoz, mint a tudomány forrásához kizárólagosan ragaszkodunk, ez csak természetes folyománya a német szellem térfoglalásának hazánkban. Az első elemi osztálytól kezdve egész fel az egyetemig kísértetképen üldöz ez a szellem. Tetszetős külalakzatba bújik, édes hazai nyelvünkön szól hozzánk, a tudomány örökszép igéivel hoz össze, hogy azután polypkarjait a fejlődő, tudományosvár fiatal elme köré fűzve, azt többé el ne bocsássa, s idegen népszellem tudomány kincsére nézve közönyössé tegye.

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit anceps!

Hogy a nemzeti hiuság még a művészet cosmopolitkai irányába is mennyire képes befurakodni, arról tanúságot tesz a német magasabb műipar és sculptura a német-francia háboru óta. Ezen időpontig a német szobrászat s annak ágazatai azon irányokban mozogtak, melyeket a művészet rendel-

tetése szerint követni szokott. A háboru óta ez is, s tegyük hozzá a művészet magasztosságához szerfelett nem illő módon megváltozott. A „Sieger“-ek nemzedéke a legapróbb műtárgytól kezdve egész fel a magasabb szobrászati, sőt festészeti művig is a háboruban szerzett sikerektől táplálkozott. Maga Reuleaux a híres berlini tanár beszéli el, mily rossz benyomást tett ezen ezernyi feldolgozásban részesült sujet a philadelphiai világtárlaton. Enyhe az ítélet, mely ezen irányt a degeneratio s nem a corruptio irányának mondja.

A művészet köréből felötlő jelenség még a zene kultiválása a németeknél. Kétségkívül a német nemzet nagy nevet mutathat fel a művészet ezen ágában. S a halhatatlan Beethoven, Mozart, Haydn s mások nagyságához szó sem fér. Csakhogy a németek evvel nem érik be. Így vitatják, hogy az opera Gluck műve, holott tény, hogy az első operát Rinuccini és Perri már 1600-ban, tehát Gluck előtt jóval korábban írták. Kifogyhatatlanok, mint p. Dr. Schladebach, Schott, Keiser, Händel rengeteg számu operáinak magasztalásában; ki gondol manap ezen operákra?*) A mi azután a dolognak signaturát ad, az „a jövő zenéje.“

Nem érzem magamat hivatva arra, hogy a piros atlaszt fogyasztó nagy mester iránya fölött nyilatkozzam. Azon német írókat sem akarom idézni, kik a „jövő zenéjét“ „horrende Marktschreierei“ és „musikalischer Schwindel“ s még más-ként nevezték el. Csupán utalni akarok azon külsőségekre, melyekben a „Zukunft-Musik“ a világ előtt megjelent, a nagy arrogantiára, mely elnevezésében rejlik, az erőszakoskodásra, melyvel számára híreket szerezni s az ellenvéleményeket elnyomni igyekeznek. A valódi művészetnek, az igazi művészi hatásnak ily eszközökre nincsen szüksége, s valóban, ugy látszik igazuk van azoknak, kik Wagner-ben bámulják a geniet, de nem hunynak szemet szálnalmas aberratiói fölött, melyek a német szellem, a német légkör, a német észjárásnak kifolyásai.

A német színházat illetőleg a hanyatlás közismeretű

*) Mellesleg megjegyezve a németek egyik legkittünőbb, általuk páratlannak mondott karmestere Kussler (franciásan Cousser) nevű pozsonyi születésű (1657) hazánkfia volt.

dolog. Lindau szerint már egy decennium óta igazán becses s maradandó értékű színmű nem íratott Németországban. Még a legnagyobb erőfeszítések is, hogy pályadíjak által az írók sarkaltassanak, úgy szólván minden hatás nélkül maradnak. Tény azonban az, hogy a német színpadok úgy a színmű, mint az operában francia darabbal frísítik fel a repertoirt. Ellenben borzalmas mértékben foglal tért a durva „Posse“ s az operette, melyet azonban a német színpadon kellemes, játszi mezéből kivetkeztetnek, s a legnyersebb „Zotte“ alakjában mutatnak be.

Mint látni való, a németek a művészet egyes ágaiban is határozott hanyatlást tüntetnek fel a háború óta. Nem mintha éppen az erőkből állott volna be a fogyatkozás, hanem az irány, melybe az erők működését a Németországban uralkodó szellem terelte, a természetellenes légkör, melyben rendeltetésük ellenére mozogni kénytelenek, ez szülője a meddőségnek s az ellenszenvek, melyet ily szűkkeblű törekvések a művészet terén a nem-németben keltének.

Ezekből megalakítható nagyjából a kép, mely a német tudomány s művészet jelenlegi stadiumát feltünteti; tizedrészt sem használtam fel a rendelkezésemre álló adatoknak, százdarabját sem mondtam el annak, mit e tárgyban elmondani lehetne s más körülmények között kellene is. De a felhozottak úgy hiszem elégségesek annak kimutatására, hogy a német tudomány ma nem az a mi volt, s soha sem volt, a minék azt tekinteni szokás Magyarországon. Ha egyszer hozzá szokunk ahhoz, hogy a német tudományt elfogulatlanul, minden elővélemény nélkül szemléljük, akkor itt is, ott is bőségesen fogunk oly adatokra bukanni, melyek a német tudomány gyarlóságát s meddőségét egyes irányzatokban kétségbevonhatlanul feltüntetik.

S ezek után átmehetünk a németek politikai életéből néhány főbb vonás kiemelésére.

III.

Mint tudva van, valamely nemzet politikai élete alatt azon törekvések összeségét értjük, melyeket ama nemzet az állami működés keretében a múltban kifejtett s a jelenkorban kifejt.

Németország politikai életéről a legvérmesebb pangerman sem fogja állíthatni, hogy az a multa nézve örvendetes, a jövőre nézve biztató jelenségeket tüntetne fel. A német államegység, mely vezércsillagként beragyogni látszik a german faj politikai láthatárát, magában véve sem elég rendkívüli, sem elég fényes eredmény arra nézve, hogy a németek politikai multját elfeledtetné, avagy a takaró alatt lappangó politikai aszkórt észrevehetlenné tegye.

Az a szakadozottság, mely Németország politikai multját jellegzi, a hübériség, a fejedelmi hatalom magánjogi természete — bárhogy fejtegetik, csürik-csavarják, okadoztatják és magyarázzák is ezeket a német és némely nem német tudósok — bizony csak formáját képezik a német faj egyazon tulajdonságának, t. i. teljes politikai önállótlanságának. A feudálismust, az immunitásokat s a mi ezekkel összefügg, szeretik kultur-históriai szükségesség gyanánt feltüntetni. Nézetem szerint helytelenül. A művelődés menete nem csinálja a népek tulajdonságait, hanem megfordítva. Magyarország is állott az európai művelődés színvonalán hosszú időn keresztül, de a feudálismust, melyet némely, a német tudomány emlőinek farkastejével magát színig teleszopott tudósunk erővel a mi történelmünkben is uralkodó factor gyanánt akar föltüntetni, mi csak korlátolt, majdnem alig észrevehető jelenségkörben, mint külföldről importált irányzatot ismertük s voltunk politikailag szabad nemzet mindvégig. A németekből a régi feudális világ szelleme még most sem veszett ki végképen, most, midőn a művelődés minden nem democraticus államállapotot feltétlenül elkárhoztat.

Azon állapotok, melyeket ez alkalommal érintünk, végmegállapodásai egy hosszú fejlődési láncolatnak, melynek tárgyát a németek politikai capacitása képezi.

E láncolat sajátosságos, ép úgy, mint tárgya. Utóbbinak sajátosságát azon viszony határozza meg, mely német földön az állam és a haza között fennáll.

Igen jól ösmerem azon különbségeket, melyeket a doctrina e két fogalom között megvonni szokott. De különbözzenek e fogalmak bármennyire, nemzeti tekintetben azok elválaszthatlanul összefüggenek, emitt erősebben, amott gyengébben, de mindenütt szervesen és mellözhetlenül. Az állam

ugyanis, mint valamely nemzet alkotása, csakis nemzeti mezben jelenhet meg; e nélkül az vagy despotia, vagy pedig létalap nélküli mulandóság. Másfelől a hazafiság sem állhat fönn cosmopolitikai alapon, hanem okvetlenül a nemzeti és ennek közvetítésével az állami mozzanaton kell, hogy sarkalljon. Ezt így kívánja a józan ész, kívánja az egészséges alapon fennálló állam célja és természete.

Nem így a németeknél.

A hűbériség, ezen eminens german szülemény, nélkülöz minden nemzeti elemet ép úgy, mint a középkori német fejedelemség eszméje. A középkori german államban a haza számára nincsen hely. Az emberek jönnek-mennek, föl és letűnnek, vagy mint urak, vagy mint szolgák, de az urak is, a szolgák is bármik inkább, csak hazafiak nem. Egyéni érdekből elment a középkori német akár a világ végére és beállott zsoldosnak bármely hadseregbe, verekedett akár miért, akár ki ellen, s nem egyszer fegyvere saját vérei, tulajdon hazája ellen fordult.

Ily előzmények nem maradhatnak következmények nélkül. Ma meg van a Reich, s nagy a németek nemzeti gögje. De azért a kivándorlók, a magukat expatriálók rajai egyre nagyobbodnak s a honmaradottak a duodecmonarchiák romjain még ma is azon áhítattal csüngnek, melyre csakis oly nemzet képes, mely szelleme szerint libertatis incapax, jugi patiens, oly nemzet, melyről Rostopschin gróf elmondhatta: „midőn a németek Bonaparte zsarnoki hatalma alatt nyögtek, nyugodtan viselték csendes pipa-szó mellett a jármot s segítették őt szomszédjaik és barátaik kifosztásában.“

Hogy ily nemzet hol vegye azután az erőt politikai irányban nagynak s maradandónak alkotására, valóban nehéz lenne megmondani. Ezért voltak a németek forradalmi, illetve szabadsági mozgalmai oly nevetségesek, hogy azok nyomoruságos jellegét még egy Spielhagen fantáziája sem képes szelidíteni: „Die Republik, mit dem durchlauchtigen Grossherzog an der Spitze“ oly politikai ideál, mely másutt, mint Németországban nem igen üthetné fel a fejét.

Ah de a Reich! E tüskön, bokron meghurcolt nagy szó mögött egy millió szurony és egy politikai nagy augur áll, s azt ignorálni nem lehet. Csakhogy a történet menete elsöpri

a szuronyokat s gyenge bábként hajtja félre a varzini augurt is. S ez fog történni Németországban is.

A Reich, melyet a katonai hatalom s a porosz junkerpolitika, ez az u. n. „Trinkgeldpolitik“ alapított, távolról sem az, a mit róla a németek másokkal s önmagukkal is elhitetni akarnak. Tekintélyét s hatalmát kifelé egyetlen ember tartja fenn. Ha ez az ember letűnik, senki sem tudja mivé lesz a dicső Reich. Belviszonyai pedig ziláltak, egészségtelenek, despotikusak s az állami gépezet látszólag demokratikus formái mögött ott lappang a katonai és hivatalnoki hierarchia.

Indokolatlan állításoktól tartózkodni akarván, a mondottakat némileg részletezni is óhajtom, hangsulyozván, hogy e részben is tulnyomóan vagy tények constatalása, vagy pedig német írók nézeteinek idézésére szorítkozandom.

Ha igaz azon állítás, hogy barátjai után ismerhető meg az ember, akkor Németország nemzeti viszonyai s conexiói igen jellemző világot derítenek a Reichban uralkodó észjárásra és érdekekre. Németországnak ez időszert Európában tulajdonképen nincs is barátja, s azon érdektárs, melyhez szegődött, jobb volna tán, ha nem volna, mert ezen érdektárs Muszkaország.

A mióta Haxthausen muszka földön a földközösségben az édeni állapot egy nemét felfedezte, azóta a németek több és több sympathiát ápolnak a muszka iránt. Angolországban is vannak a muszka rokonszenvnek képviselői, mint p. Wallace és Tollemache Sinclair, Galdstone és mások, de ezek rokonszenve inkább török ellenszenv és politikai antagonismusból fakad; Németországban ellenben e vonzalom sokkal általánosabb s a németek politikai magatartásának egyik alapvető tényezője.

Sajátságos ebben az, hogy Németországnak Muszkaországgal közös tisztességes azaz bevallható politikai céljai nincsenek. „Speciell deutsche Interessen“ — mondja a „Gegenwart“ egy névtelen cikkírója „verfolgen wir in der Türkei nicht; dieselben beschränken sich auf die Freiheit der Donau-Dampfschiffahrt und der Dardanellen.“ Önkényt kérdi az ember, mi indoka vagy célja volt annak, hogy: „Bei dem Ausbruche der letzten polnischen Revolution stand neben der Regierung unsere öffentliche Meinung, und deren Organ, die

Presse fast ausnahmslos auf Seite Russlands," ha az nem, hogy Németországban a lengyel forradalom következményeitől csak úgy félték, vagy tán még jobban, mint magában Muszkaországban.

Szabad nép, szabadságát szerető nép Muszkaországnak barátja nem lehet. Politikai cynismus, elvetemültség vagy elfogultság szükséges ahhoz, hogy valaki az emberi jogok hivatásszerű elnyomójának tömjénezen. Elfogultságtól megóvja a németeket műveltségük, de politikai miseriájuk vérükben van. Egyidőben constatalni, még pedig megelegetéssel constatalni azt, hogy „seit dem Beginn der letzten orientalischen Krisis genießt Russland wieder die Unterstüztung der namhaftesten Organe der deutschen Presse“ s nyomban kifejteni, hogy Németországnak a keleti kérdés megoldásában semmi érdeke nincs, azt lehet combinálni, csürni-csavarni mindenfélekép, de mindez nem változtat azon tényen, hogy Németország nem tekinti magát — nemcsak a kancellárja, de a nép is — távolállónak azon alkotmány- és szabadságellenes áramlattal, melynek Muszkaország a főképviselője.

Csak a legujabb időben állott be e tekintetben fordulat, s midőn e sorokat írom, hevesen folyik a vita a németek és a muszkák közt s kovácsoltatnak a hírek, melyek a világgal elhítenni akarják, hogy az érdekközösség a két nemzet közt szétszakadt. Hisz-e az olvasó ezen összetűzés komoly voltában, nem tudom. Napirenden forgó külügyi kérdésekben az okoskodást meddőnek, fölöslegesnek tartom. Csak úgy vélem, hogy hirlapi vagy diplomatai házsártoskodás a történelemben nem számít s hevenyén s felületesen támasztott duzzogás sem az érdekek ellentétességét, sem pedig a százados rokonszenvnek ellenszenvvé való átalakulását nem állapítja meg.

Németországnak második politikai szövetségese az olasz, ezen politikai kucséber, mely akkor is nyer, mikor veszít, ugyancsak nem tesz számot. Borraivalóért szövetségbe állani valakivel nem épen tisztesség, sem a borraivalót adó, sem pedig az azt elfogadóra nézve.

S evvel Németország barátainak sorát ki is merítettük, mert Németország irányában Európának nincsenek sympathiái. „Wenn wir Augen haben um zu sehen, Ohren um zu hören,

so müssen wir eingestehen, dass wir das bestgehasste Volk Europas sind," mondja Hillebrand Károly.

Németország külpolitikai viszonyait kell e sympathia hiány okául tekinteni. Németország szomszédai sokkal inkább félnek, sem hogy a Reichhoz közelednének; „die Welt gehört den Germanen“ a teutoburgi erdőben elhangzott ezen szavak még élénken csengnek a dánok, hollandok és egy kicsit nekünk is a fülünkben. A természetes határokról felállított elméleteket, melyekben vitattatott, hogy Hollandia, Dánia s Austria Lajthán-tuli részei a természet rendeltetése szerint földrajzi egésznek képeznek a német birodalommal; — a hollandok élénk fenyegetését, hogy készebbek gátjaikat átszakítani, mint német uralom alá kerülni; — azt a nagy garral hirdetett német nemzeti eszmét: „die Donau ist ein deutscher Fluss“; a prágai békekötésnek közelébb történt módosítását, mindezeket még nem felejtettük el.

Az a gyöngéd felebaráti intelem, hogy monarchiánk törekedjék sulypontját keleten keresni, hasonlóképen német földön született. Értelme egyszerű, de annál határozottabb s elég arra nézve, hogy tisztában legyünk a Reich külpolitikai céljait illetőleg. Németország kapzsi, világhuraló tendenciákat ápoló ország, mely hódításaiban nem keresi az erkölcsi elemet, s a világtörténelmi missiót, hanem ront-bont, épít és alkot személyes prestigeért, nemzeti gögből.

E hatányok működésével természetszerűen karöltve jár a legnagyobb mérvű politikai tulbecsülés. A nemzeti gög felkeltése nagy tényező volt azok között, melyek Reichot megalkotni segítették s nem lehet csodálni, hogy a nagy politikai cél elérével a németek vágyódása egyre merészebb lett, míg végül, mint mindenben, itt is tulzásokba csapott át. 1870-től kezdve az előbb oly kishitű Siegereknek semmi sem volt nehéz probléma többé. A mellett képzelt nagyságukat tele torokkal világgá kiabálva, elvesztették még azt a kis rokonszenvet is, melylyel az európai közvélemény irányukban viseltetett. „Azelőtt szegények voltunk“ — mondja Bamberger — de szerények is; most még nem vagyunk gazdagok, de rémítő nagyszájuk.“

S ha kérjük mi az, a mire a németek oly büszkék, —

a válasz, melyet egyes német írók e kérdésre adnak, szinte meglepő. Az „Inland“ című lapban Dr. Plowitz így válaszolja Németország állapotait: „A nagy bölcsekedők és hősök hazája látszólag consolidált viszonyai mellett különös látványt nyújt; nép, mely fényes hadjáratok vívmányai mellett elszegényedik; osztálygyűlölet, mely véstetjes mérveket kezd ölteni; állambölcseesség, mely kevésbé lángelműség, mint a már egyszer fennálló személyi prestige kizsákmányolása által tünteti ki magát, — fejedelem, szeretve népe által és a ki méltó e szeretetre, rövid időközben kétszer lón gyalázatos merénylet tárgya, végül a denuntiansok egész serege, kik loyaltásukat nem tudják jobb módon kifejezni, mint az által, hogy minden ártatlan megjegyzésben felségsértést s minden szándék nélküli tréfában honárulást szaglásznak“ stb. Hillebrand pedig a német állapotokat még drasztikusabb szignaturába foglalja a következőkben: „A nép elvadult, munka és kereskedelem lelkiismeretlenné válnak, a sajtó zsidók kezében van, maga a tudomány szellemtelen kézmű vagy idegen célok eszközévé lön. Egy felül szolgálás, militarismus, dressura, másfelől engedelmelenség, tiszteletlenség, bursikosus, mivel sem törődés, félműveltség mindenütt.“ A legnagyobb animosítás által vezetett külföldi tolla sem irhat lesújtóbban, mint e két német író, s első pillantásra valóban úgy látszik, mintha itt a legvastagabb tulzással állanánk szemben. Ha azonban a németországi belállapotokat kissé közelebbről vesszük szemügyre — a német írónak igazat kellend adnunk.

Mindenek előtt feltűnő a homogeneitás teljes hiánya a népségben politikai tekintetekből, illetőleg a porosz elem ama főlénye, melyet a többi államcskák véghetetlenül gyűlölni igen, de ellensúlyozni sehogy sem tudnak. „Németország egyetlen historikussá vált államhatalma a porosz királyság, támaszkodva hadsereg, hivatalnokság és iskolára,“ hirdetik a poroszok — kiknek egy harmada L. Vaisse szerint a II. Frigyes által betelepített franciákból áll — mindenfelé, s hegemoniájuk fitogtatásával mindinkább elidegenítik a többi nem porosz németeket, kiket rokonszenvük épen nem, hanem csakis az adott helyzet kénytelensége köt a birodalomhoz. Az ellentét porosz és nem-porosz elem között mély, igen mély, elannyira, hogy ha az ellentétek csak fél akkora hévvel tör-

nek nyíltan egymásra, mint a mekkorában alattomosan lapanganak, a birodalmat mi sem lesz képes összetartani.

Más országokban is fordulnak elő nemzetiségi, faji vagy politikai ellentétek, de azok kiegyenlítésüket a közös szabadságok élvezete s ennek corollariumában, a parlamentarismusban s a selfgovernmentben lelik. Mit nyújt e részben a német parlamentarismus, arra feleljenek maguk a német publicisták.

Azt mondja Schneegans: „Hét év óta küzd Németország önmagával, hogy birodalmi alkotmányában érvényre juttassa a tulajdonképeni parlamentaris kormány modern gyakorlatát, azon elvet, hogy a nép a nép által kormányoztassék és az még nem sikerült. Azonban a parlament mögött és a nép széles rétegeiben forr az elégedetlenség; napról-napra sulyosabbá alakult az anyagi helyzet, ipar s kereskedelem szenved, az extrem pártok a jobb és bal oldalon, conservatívek és demokraták a mérsékelt szabadelvűek rovására erősülnek és lassanként oly állapotok készülnek elő, melyek a párt- és hatalmi viszonyok gyökeres változását vonhatják maguk után.“ Reuter egy kis röpiratban, mely pár hét alatt négy kiadást ért, így nyilatkozik a német parlament uralkodó pártjáról: „Mindent eltűr Bismarcktól s támogatja őt azon álkormányosság fenntartásában, mely mellett a népképviselőt szavazó-géppé törpül.“ Jellemző, de lesújtó is Bamberger nyilatkozata: „Felül is alul is hamisan itélik meg a jelenlegi német állami s társadalmi állapotokat, külföldi s különösen európai fejlődési alakzatok mintái szerint. Radikálisaink parlamenti taktikája azon egészen üres fictionon alapúl, hogy mi modern parlamentaris kormánynyal állunk szemben, pedig ez ideig sokkal inkább a korona bürokratikus házi hivatalnokaival van dolgunk, kiknek kötelességükhöz tartozik a parlamenti surlódásokkal is szembeszállani.“ Hogy a parlamentarismus mily kevéssé ment át a közérzületbe, arról bizonyosságot nyújt a már fentebben idézett Hillebrand, ki, midőn a hadseregbe, az iskolára s a hivatalnokságra támaszkodó porosz királyságot mint az egyetlen történelmivé vált hatalmat feltünteti, egyszersmind kifejti: „hogy oly exotikus növényzetek (!) mint parlament, önkormányzati hatóságok és

választási közületek a királyságtól mindenütt az életet, vagy legalább a szabad mozgást elvitatják.“

A felhozottak alapján immár utógondolatok gerjesztése nélkül constatálható, hogy Németország parlamentarismusa száralomra méltó, nevetséges. Ha egy nagy birodalomban, mely a cultura szövetnekének birtokában képzeli magát, mely államalkotási nagy művében foglalatát dicsőíti mindannak, mit politikailag tökéletesnek ismer, a népképviselő — századunk ezen domináló principiuma, — kezdettől fogva ily torzalakulattá képződhetik, — akkor méltán úgy vélekedhetünk, hogy ama nép nélkülözi minden nagynak és maradandónak legelső alaptevő factorát: a közszabadság iránti érzéket. Igen, Hilbrandnak igaza van, a parlamentarismus az önkormányzat s ami ezekkel összefügg, exotikus növények, de csak Németországra nézve. Mi többiek ellenben biztosítékát látjuk a képviselői rendszerben egyéni s politikai szabadságaink, emberi jogaink, erkölcsi természetünk és öntudatunk elismerésének s legyünk bár barbarok is a nagy Németországhoz képest, — de az absolutismus uszályhordozói nem vagyunk s van elég politikai tapintatunk, hogy a monarchia elve s a parlamentarismus között minden összeütközést, vagy az egymást kölcsönösen bénító antagonismust a kettő közt kikerüljük. Nem irunk hosszú értekezéseket s vastag könyveket a képviselői rendszerről s az önkormányzatról, hanem azt vé-rünk-ké tesszük, abban s az által élünk és léte-zünk s nyugodtan engedjük át a könyvek s értekezések irását azoknak, kik a mit elméletben a legszebben fejtettek ki, gyakorlatilag a legrosszabban tudják megvalósítani.

A hol a parlamentarismus, s annak érzéke oly gyenge lábon áll, ott természetesen a democratiát hiába keresnők. Németország sem institutióiban, sem népe érzékében az igazi democratiának nem jut hely. Állami intézményeiben igyekezett ugyan a birodalom a jelenkor ezen nagyszerű elvének kifejezést adni, de gyökeret ezen elv soha sem vert. Más factorok, más hatások tudták — mint fentebb láttuk — még a suffrage universellet is ellensúlyozni s egyéb tereken a democratiát még kevésbé tudta magát érvényesíteni. A németek — mint p. a nagy tudományu Strausz Dávid — egyfelől az absolut monarchiát, másfelől a „Demagogen- und Massen-

gewalt"-ot látták s nem ismervén az igazán áldásos s termékeny közéletet, az egészséges alapokon nyugvó democratiát, nem is lehet rossz néven venni tőlük, ha inkább a történelmivé vált s megszokott absolutizmussal s centralisációval igyekeztek megalkudni. Tény, hogy a német democratiáról a világ keveset vagy semmit sem tudhatott meg. Így például Thomas May Erskine jeles munkájában; „Democracy in Europe; a History“ az ó- és újkor minden műveltebb állama: Hellas, Róma, Németalföld, Franciaország, Anglia sat. democratiája tárgyalatik, ellenben Németországról az egész könyvben egy betű sem található. Azt mondja a munka egy német kritikus: „Bizonyára meg van annak a maga jelentősége, hogy Németországról szóló fejezet hiányzik. Mi németek ebből külön következtetést vonunk le.“ — Mi magyarok is.

De hogy is fejlődhetnék ki democratia a duodecmonarchiák a copfos auctoritások ősi hazájában, hol a rendjel, a cím a boldogság netovábbjának, az ambíció legfőbb céljának tekintetik! Vagy nem nevetséges-e előttünk magyarok előtt bizonyos Baum-nak felfogása az auctoritásról, ki leírja, miként szokott Andrassy Bécsben sétálni, s „midőn találkozik valamely diplomatával, képviselővel, a kis Kuranda vagy a nagy Beerrel, akkor oly üdvözlési jelenet áll elő, mely minden demokratikus érzelmű embernek nagy szívörömet okoz, de mely egy vezér államférfi tekintélyével a mi társadalmi törvényeink szerint semmikép nem egyeztethető össze.“ Én nem tudok semmit oly társadalmi törvényekről, melyeknél fogva a minister reputációján csorba ejtetnék, ha valamely népképviselőt szívélyesen üdvözöl; ha Németországban ily törvények vannak, nincs okunk azokat irigyelni, de a németeknek sincs okuk, azokat fitogtatni.

A dolgok logicájából következik, hogy Németországban a democratia azért nem tudott kifejlődni, mivel a vele ellentétes politikai tényezők, az idők szelleme által felkeltett, s minden művelt nemzettel közös demokratiai irányt elnyomták. Ilyen tényezők a militarismus és a hivatalnoki hierarchia. Hogy mindkettő szelleme szerint ellentéte a democratiának, nem szükséges magyaráznom; hogy mindkettő épen Németországban leginkább terrorizál, közismeretű dolog.

A katonaság megteremtője a Reich-nak, hatalmának fönntartója, a dynasztiának támasza és őre. Senki sem tudhatja előre, mikor érkezik el ismét a pillanat, midőn a nagy birodalom sorsa szuronyaitól fog függni; másfelől a soldateska nagyon jól tudja, mennyit nyom a latban s érvényesíti befolyását felfelé s terrorizál lefelé, de fent is, lent is befolyását oly irányzat elfojtására használja, mely a hadfi ideális állását merő professzióvá vagy éppen fölöslegessé tehetné.

A hivatalnokság jól érzi magát hatalmi állásában. A jelenben mit sem vár a néptől, mindent az uralkodótól és környezetéből, a jövőre nézve pedig nincs oka protegálni oly mozgalmat, mely a hivatalnoki hierarchia közvetlen ellentéte, s annak megsemmisítésével azonos.

Igy történik, hogy a németek a democratiáról igen sok szép és dicsérő, a militarismusról s a bürocráciáról igen sok kárhoztatót írnak; de ha az egyiket látni, a másiktól pedig menekülni akarnak, — Angliába vagy Amerikába kell fáradniok.

De azért a németek és kivált a poroszok hivatalnokaikkal mindenha nagyra voltak. A becsületesség példányképeinek tekintettek s kötelességérzetükhöz nem fért szó. Is a a c s o h n megírta történetüket is s L e g o y egyik közelebb közzétett munkájában nem talál elég szót magasztalásukra. Méltán bámult Németország, de az egész világ, midőn L a s k e r a híres vasuti scandalumban a parlamentben felfödde egyszerre a hivatalnokság valódi mivoltát. Lasker nyíltan kimondta, hogy p. Dr. S t r o u s b e r g mindenki fölött rendelkezik s a kereskedelmi ministeriumban keresztülvisz, a mit csak akar s G l a g a u ezeket írta a „Gartenlaube“-ban: „Strousberg minden bureauban ismerős volt, voltak barátjai és védői, kik híreket s tanácsokat közöltek vele, s érdekeit lelkesedéssel védelmezték.“ Talán jogosult azon következtetés, hogy ha a német hivatalnokok csak félig oly lelkiismeretesek s tiszta kezűek volnának, mint a minőknek magasztalják, ilyesmit csak még sem lehetne róluk írni és mondani.

Különben nem tagadható, hogy a hivatalnoki hierarchia nagy szolgálatokat tett a német nemzetnek. Neki s a katona uralomnak köszönhető Posen és Gnesen teljes, Schleswig-Holstein egyre növekvő germanisatiója s ugyane tényezők

játszák most Elsass-Lothringiában a főszerepet. Annak dacára azonban, hogy a német homogeneitás majdnem kizárólag a hivatalnoki s katonai erőszak által éretett el az imént nevezett tartományokban, egész Németország förmed reánk, midőn mi magyarok nemzetiségünk nem erőszakos terjesztése, hanem csupán megvédése érdekében oly állami intézkedéseket teszünk, melyeknek elmulasztása nem volna merő mulasztás, hanem véték önmagunk ellenében.

A németek politikai életének egyik specialitása a *codificatió*. Vannak államférfiak, tudósok és hivatalnokok, kik egész életükben sem tesznek egyebet, mint mindég *codificálnak*. Magánjogi, büntető *codex*e a legujabb időkig minden kis államnak volt s e *codex*ek mindegyike emberöltő munkásságának eredményét képezte s jó volt, ha az ilyen munka valóban törvénynyé is vált; a legtöbbször az javaslat maradt csupán s mint ilyen kísérget jogi tankönyveinkben. E sok mindenféle *elaboratum* kedvéért kellett a jogtudományt az összehasonlító módszer kaptájára ráhuzni, mi által az éretett el, hogy a német jogirodalom igen tudós, igen *minutiósus* színezetet nyert, de egyre fogy azok száma, kik rajta eligazodni tudnak. Érdekes e tekintetben az ellentét a német *codificatió* s a francia *codex*ek között. Ezek szintén egy csapásra ölelték fel az egész *concrét* jogéletet, míg a német *codificatió* évekig, évtizedekig készíti elő a törvényeket s midőn azok javaslat alakjában már készek, akkor veszik észre, hogy a tudomány s a joggyakorlat túlhaladták a kiinduló pontokul felvett jogelveket s a munkát akár újból lehet kezdeni.

Ennek tulajdonítható, hogy a német *codificatió* jobbára „*flickende und übertünchende Gesetzgebung*,” mint azt egy jeles német jogtudós az „*Augsb. Allg. Ztg.*”-ban nevezi, okául e sajátságos jelenségnek azt adván: „mert a német kötelességérzet és alaposság a politikai hullámok által nem engedé magát oly nagyon félre tolatni.”

A mostani Németország politikai láthatárát két vészes csillagzat világítja meg, ijjesztő rémes fényvel. Ezeknek egyike a „*Culturkampf*,” a másika a *socialismus*. Mindkettő lényegében nem is annyira politikai, mind inkább *socialis* természetű. De minthogy Németországban épen az állam in-

tézkedések révén tünt elő e két mozgalom egész nagyságában, itt lesz helye erről is pár szót mondani.

Az állam és egyház közötti századokon keresztül lapangó ellentét az 1874-ki májusi törvények folytán tört ki nyíltan is. Az 1848-ig érvényes u. n. Landrecht a püspököket az állam fennhatósága alá rendelte ugyan, de az 1848-ki alkotmányban a katolikus főpapoknak úgy szólván teljes souvereinitás biztosított; midőn minden átmenet nélkül 1874-ben a már említett májusi törvények a Landrecht álláspontját a lehető legkiméleltlenebb s legridegebb módozatok között újból érvényre emelték, — kitört a conflictus, mely most sem közelg még végéhez.

Ezt a conflictust a „Siegesbewusstsein“ által dagasztott politikai vérmesség idézte fel. Minden más állam, de tán Németország is más előzmények után, e kényes kérdést a legnagyobb óvatossággal igyekezett volna megoldani. Nem sebtében hozott törvényekhez, hanem évtizedeken végig húzó csendes előkészítéshez kötötte volna e célba vett sikert. De Németország 1874-ben még elég erősnek érezte magát, hogy még a vallási fogalmak, s a traditiókban érvényesülő társadalmi törvényeknek is hadat üzenjen. „Nach Canossa gehn wir nicht“ mondá büszkén Bismarck s pár évvel reá szépen elment nem ugyan Canossába, de Babelsbergbe, hogy Aloisi Mazella pápai nuntiuossal egyezkedjék. Szégyenletesebb volt-e a canossai vagy a babelsbergi ut, nem akarom fejtegetni, de szégyenletes volt mind a kettő, az tény.

A Culturkampf Németországban jelenleg is dühöng s az állam életét s fejlődését könnyelműen zsibbasztó és bénító hatásoknak tette ki. Örökös összeütközéseket támasztván, az állami lét bizonyos zavarosságát idézte elő, melyben a socialismus kénye-kedve szerint halászhatott. Képzeltetni, mennyi tért foglalhatott utóbbi, midőn az állam indítatva, sőt kényszerítve érezte magát ellentétben az 1874-ki állásponttal, tekintélyét szégyennel borítva, alkudozásba ereszkedni azon hatalommal, melyet oly könnyelműen zúdított maga ellen. „A nálunk az állam s a róm. kath. egyház közt felmerült „Culturkampf“-nak ezen formában nem szabad többé sokáig tartani, ha nem akarjuk, hogy a katolikus nép-tömegek elvonulása

az állami jólét iránti érdeklődéstől, melynek a kormány általi külső észlelését csak épen eltűrük, egy állam ellenes törekvésű pártnak, — minőnek a socialdemocratia a jelenkori állam szempontjából feltűnik, — váljék hasznára.“ Minden szegyenkezés, vagy tüzetesb indokolás nélkül, egészen úgy, mint valami magától értetődött adja azt elő egy német író; pedig az idézett szavakban sok tanúság, a junkerpolitika erőszakos és gögös — ha lehet, — meghunyászkodó — ha kell, — irányának egész nyomorusága tükröződik vissza.

A „genialis“ Reichskanzler a Culturkampf mellett még egy más hatalmat is keltett fel, mely hovatovább feje fölé nőtt, t. i. a socialismust. Anélkül, hogy ezen szövevényes mozgalmat tüzetesen vázolni akarnám, csupán a kikerekítés végett óhajtom egy pár jellemző vonással a már mondottakat kiegészíteni.

A német socialismus tulajdonképen angol eredetű, mely utóbbi az angol első világtárlattal vette kezdetét, s a Marx és Bakunin közötti nézet eltéréseknek a genfi gyűlésen (1877) való kiegyenlítése után a hatalmas Internationale-ben ötlött egységes testet. Keletkeztétől egész a jelen időkig az angol socialismus keresztül ment mind azon elméleti és gyakorlati zsörtölődéseken, melyeket a német socialisták sokkal nagyobb stylusban, kevesebb genialitással és semmi szerencsével inscenálnak.

1864-ben Bismarck fejébe vette, hogy Németországot porosítja; csakhogy sem a szabad kőmivéseket, sem pedig a tőzsdét nem tudta megnyerni, ezek nélkül pedig akkoron nem lehetett politikát csinálni. Bismarck másutt tapogatózott. Megnyerte Lassalle-t s munkásait azon ígéret fejében, hogy megkapják a suffrage universelle-t, megbuktatta a haladó pártot s kezdte építeni a Reich-ot. De a munkásokra többé szükség nem lévén, szabadulni kívánt tőlük. Az egyik pártvezér Bucher államszolgálatba lépett s ugyanily ajánlat tétetett Marx-nak és Liebknecht-nek is, de ezektől Bismarck kosarat kapott. S innét kezdődik a socialdemocratia erősödése és terjedése. A háború folytán a pártok rideg ellentétbe kerültek ugyan egymással, de a gothai gyűlésen az egyre fenyegetőbb veszély ellenében megegyezés jött köztük

létre és a socialdemocraták ma tömören együtt állanak. — Bismarck ellenben a mozgalom terjedését kezdé veszélyezőnek tartani s szép szerivel boldogulni nem tudván, miután meg kellett érnie, mint bukik négyszeres kisebbséggel Berlin fővárosában Falk minister a socialista Fritsche ellenében, 1878-ban, előzőleg egyszer már meghiusult kísérlet után, kezdeményezte a socialisták üldözését s a bir. tanács szépen rá mondta az ament.

Ez nagyjából a socialista mozgalom története Németországban. Ha valaha az államhatalom letéteményeseinek könnyelműsége megrontotta a társadalmi állapotokat, ugy ez bizonyára ez esetben történt. Nem mintha a socialismusnak egyik-másik tekintetben jogosultsága nem volna, nem mintha az az állapotok következménykép bizonyos szükségképiséggel nem birna, hanem a baj abban áll, hogy itt a veszélyes gyűanyag időelőtt lőn meggyújtva, mielőbb ugyanis a gazdasági természete és fejlettsége a mozgalom kitorására alkalmat és indokot szolgáltatott volna. A vagyon egyenlőtlen megosztása, a munkás nyomor, meg van, sőt tán még nagyobb mértékben Angliában is, s mégis ott a társadalmi rend megváltoztatását célzó törekvéseknek nincs sem azon radikális tendenciája, sem ama sajátságos tulzó színezete, mely a német socialismust jellemzi. A német socialismus oly hangulat, melybe a németek önmagukat belelovalták, bár nem tagadható, hogy a felcsigázott nemzeti hiuság s az azt rohamosan követő gazdasági hanyatlás nagyban hozzájárultak a socialismus kifejlődéséhez. Mindenesetre e könnyelműen felidézett s oly szomorú véggel kecsegtető mozgalom, de kivált annak üldöztetési módja, nagyon szomorú világot vet Németország politikai életére.

S ezekkel e rövid politikai szemlét akár befejezhetném. Nem hiszem, hogy Németország államéletének valamely fontos tényezőjét kifejtettem volna, s ha a felhozottak felől oly sok kedvezőtlen kellett részint tények, részint német írók idézetei által elmondanom, — ebből azt hiszem kétséget kizáró módon kiviláglik, hogy Németország politikai életéből nekünk igénytelen kis népecskének semmi, de semmi irigyelni valónk nincs.

IV.

A politikai élettel szintén elválaszthatlanul függ össze a gazdasági élet, leginkább Németországban s kivált újabb idő óta. Németországnak a gazdasági politika terén szép multja van, nemzeti egyesülése az előzményeket megtermékenyítette, pretenziói pedig kihívják a külföld bírálatát; elég ok tehát arra, hogy röviden ezen tárgyra is kiterjeszkedjünk.

Az 1870—71-ki háborút követő időben Németország a gazdasági, de kivált az ipari téren is, mintha új életre ébredt volna. A munka emberének, az igénytelen gazdának, az együgyű iparosmunkásnak ékes dithyrambusokban fülébe dörögtek minden oldalról a német nagyságot; biztatták, sarkallták, nógatták a hogy csak lehetett, hogy ime itt az ideje annak, hogy Németország a civilisatio elhagyott tete-jére álljon. S mozogtak is az emberek, igyekeztek a nemzeti productionn lehetőleg emelni, a mit különben a fokozódott fogyasztás tett szükségessé. De ezen mozgalom, sem elég általános, sem elég belterjes nem volt arra nézve, hogy megfelelt volna a várakozásnak s a prestige-nek, melyet a németek maguk keltettek fel kézzel-lábbal. Tény, hogy már a bécsi, s még inkább a philadelphiai kiállításon a német ipar megveretett. „Németország hivatása a durvább és selejtesebb áruk szolgáltatása, finomabb és nemesebb készítményekhez nincsen talentuma“ ez volt az általános vélelem s egész Németországot, de tán az egész polgárisult világot járták be a német Reuleux szavai, melyekben összefoglalta ítéletét hazája ipari készítményei fölött: „Billig, aber schlecht.“ S mialatt Németország ily kedvezőtlen helyzetbe jutott a külföldön, azalatt a német piacokon egyre erősödött az angol, különösen a textilipar, s növekedett a válság, a munkahiány, a socialis bajok összesége. Maga az államháztartás is bele vonatott a közös bajokba s a gazdasági s pénzügyi válság kitörésének több és több előjelei mutatkoztak. Bismarck új gazdasági tervei fogják ezen kedvezőtlen állapotot betetőzni. Az van célba véve, hogy a külföldi nagy tőke a belföldi kisebb tőke elől elzárassék. A pamutot s néhány más anyag kivételével az összes termelvények s készítmények fináncvámokkal fognak terheltetni, Németország magát gazdaságilag

elszigetelni fogja, harcot fog üzeni gazdaságilag szomszédainak. A la bonheur! Annak eldöntéséről lesz szó, jobban szorul-e Németország a külföldre, vagy a külföld Németországra.

A gazdaságnak Németországban való hanyatlását találóan s kimerítően feltüntette Reuleaux azon nagyérdekű előadása, melyet a jeles szakember a múlt évben a lipcsei kereskedelmi egyletben tartott. Az előadás tartalma oly behatóan világítja meg Németország gazdasági helyzetét, hogy legcélszerűbben vélek cselekedni, ha ez előadás eszmemene-tét nagyjából reprodukálom.

Mint már előzőleg is említettett, a németek industriális fejlődésében az 1870/1-iki háboru fordulatot képezett. Németország szinte egy csapásra a kifejlett iparu országok sorába akart emelkedni; ismét, mint minden téren, ugy itt is belelovalta magát egy számára új s valóban nem létező világba, s látszatban igyekezett kiki elérni azt, a mi lényegében távol állott tőle. Így történt, hogy az iparnak nemesebb, finomabb, belértékre nézve szolidabb ágazatai mindinkább hanyatlani kezdtek s a selejtes készítmények özöne árasztotta el a piacot. Gyors és olcsó munkával előállított cikkekkel igyekezett a termelő vevőt fogni, s míg így a verseny az árakat egyre lejjebb nyomta, evvel arányban egyre rosszabodott a minőség is. Soha a verseny hatása, mely hiszen általában oly jótékonynak ismertetik, nagyobb rombolást nem idézett elő, mint a fennforgó esetben. De vajjon kinek is jutna eszébe feltenni, hogy valamely országban létezhetnék ipar, melynek mivelői abban versenyeznek egymással, melyiknek készítménye hitványabb. Iparosok, kormány s közvélemény, ha ilyent lehetségessé tesznek, azt jelentik, hogy itt a nemzetgazdaságtan legprimitivebb, másutt köztudat tárgyát képező elvei fejtetőre vannak állitva s ily jelenségekkel szemben azután minden okoskodásnak vége szakad.

Bamberger ugyan e tárgyról szólva az ipari miseriák okát nem ephemernek, hanem a nemzeti jellemben fekvőnek találja s ennyiben eltér Reuleaux-tól, midőn mondja: „Igen sok ipari termék csekélyértékű volta, sok iparos lelketlensége vevőik irányában, a munka iránti kedvetlenségük s ezzel kapcsolatban ügyesség s izlés hiánya, oly hibák, melyek immár nemzedékeken végig vonulnak.“

Merőben csak kiszakított állítások ezek az érvek sokaságából, melyek Németország gazdasági hanyatlásának bizonyítására, német írók által felhozatnak. Nagy, igen nagy e hanyatlás, bár annak minden mozzanatát mi kortársak még nem ösmerhetjük, de fogalmat alkothatunk magunknak annak méreteiről, ha Németország gazdasági helyzetét Franciaországéval összehasonlítjuk.

Ez összehasonlítás révén szinte kétségbe vonnánk a gazdasági tudomány elveinek helyességét. Hogyan! Egyfelől egy ország, melyben a hadjárat minden borzadálya megbecsülhetlen tőkéket semmisítettek meg, s öt milliárdnyi pénzösszeggel együtt vonultak csak ki abból, s ez ország virágzik, gazdagodik, közel a megsemmisüléshez juttatva, alig egy decaenium alatt felküzdí magát a világgazdaságot uraló positióra; s evvel szemben a győző, ki eddig még nem is ismert tökeménnyiséggel gazdagodott, ki nemzeti szellemének felköltése által mozgásba hozta azon motort, mely minden nagynak s maradandónak előhozója: ez kinosan vergődik tehetetlenül önmagában, emészti erejét küzdésben oly bajokkal, melyeket maga előidézett, s hogy a prestige-t megmentse, a megrendült bizalmat fenntartsa, a megbolygatott egyensulyt visszaállítsa: erőszakos politikai intézkedések mögé bujik, izolálni kénytelen magát a gazdaság világáramától, mert annak sodrában csak bajt, nem pedig a gazdasági erők egészséges kifejtését találja. Valóban Franciaország van ma ott, hol Németországnak kellene lenni s e szerepcsere legjobban bizonyítja, mennyire hanyatlott Németország a gazdasági téren. A gazdasági tudomány elvei nem hagynak cserben, de cserben hagy sokszor, mindég, az erők tulbecsülése, a fictív értékek felállítása, a nemzeti pöffeszkedés. A nemzetek cselekedetei fölött két törvényszék ítél; az egyik a világtörténet az utódoké; a másik, a gazdaság a kortársaké. Ez utóbbi Németországot a leghatározottabban elítéli.

Fellebbezést ezen ítélet ellen képeznek Bismarck legújabb gazdasági tervei. Nem lehet céлом ezen terveket, melyek rövid idő alatt fordulatot fognak előidézni a nemzetközi gazdasági viszonyokban, behatóan elemezni. Szenvedélyesen zajognak a viták ezek fölött s máról-holnapra függő azok sorsa. De bármikép dőljön is az el, annyi bizonyos,

hogy a gyökeres orvoslásnak nem ez a módja. Hogy csak egy példát hozzak föl: Németország az osztrák-magyar vámterület irányában sajátos felfogásról tanuskodó állást foglal el. Bismarck megadóztatja nyers terményeinket, őstermelési cikkeinket, melyeknek legjelentékenyebb piacát Svájc és Franciaország mellett Németország képezte; igaz Bismarck erre kénytelen volt, még pedig politikai okokból, mivel enélkül a német földmives osztály védvámpolitikáját nem támogatná. De kérdés most, hol keresi Bismarck a német ipari cikkek számára a külföldi piacot, ha nem az osztrák-magyar vámterületen. Azt pedig csak nem várja tőlünk Bismarck, hogy midőn reánk nézve a német piacot védvámi intézkedésekkel körülbástyázza, mi a mienket nyitva tartjuk számára? S végre is, a mi terményeink még így is könnyebben küzdenek meg (a most folyamatban levő tariffa-cartell segítségével) magán a német piacon a többi versenytársakkal, mint a német áru a mi piacunkon a franciával és az angollal.

Egyébiránt mindezek embryóként még a jövő méhében fekszenek. Kockázott tervek ezek, s ha el vannak hibázva, nagy lesz azok ára. Sikerültüket illetőleg kevésbé biztató a kiinduló pontot képező azon felfogás, hogy az államkiadásokat nem a bevételek, hanem a bevételeket a kiadások szabályozzák. A bevételek szaporítását explicit fináncvámokkal szorgalmazni ma oly eszme, melyet vagy a gazdasági tapasztalatok teljes félreismerése, vagy vaskezű hatalmaskodás valósíthat csak meg. Bismarck-ban egyesül mind a kettő s így hihetőleg már nem sokára alkalmunk lesz Németország gazdasági regenerációját a fináncvámok életbe léptetése révén szemlélnünk.

V.

Néhány szóval a németek társadalmi életéről fejezem be a mai Németország állapotainak ezen rövid ismertetését. Nehéz ugyan röviden a társadalmi életről szólni, mely oly elmosódó, kevésbé praegnans vonásokban nyilvánul, hogy azokból összképet alkotni vagy beható bizonyítást vagy pedig közvetlen személyes benyomásokat s azon alapuló s az olvasó-

ban feltételezett bizodalmat az előadó szavahihetősége iránt igényel. Mindazáltal, szinte a vázolt kép kiegészítése gyanánt sikerülend tán pár vonással a megközelítő fogalmat szolgáltatni a német társadalmi állapotok összjellegéről.

Meglehet, hogy mi magyarok kevésbé vagyunk alkalmazsak a német társadalom megítélésére. Népünk jellege, institutióink s történeti előzményeink mások, mint a németeknél. Nálunk az egyén érvényesülése előtt szabad a tér minden irányban és soha semmiben a társadalmi felfogás elöitéletei gátlólag utját nem állják. Németország ellenben a copfok, a tekintélyek hazája, hol, mint Valbert mondja, „a társadalom a disciplinán, a köteles tiszteleten, az auctoritáson alapszik, hol a rangosztályok szigorú fenntartása alapelv, s hol legfőbb nélkülözhetlen erénynek az tartatik, ha kiki megmarad a maga sphaerájában s abból csak felsőbb parancsra s tempóra: egy, kettő, három, lép ki!“

Ily disciplinált társadalomban, hol az egyén érvényesülése elé annyi nehézség gördül, igen természetesen az irigység, az intriga s ami avval együtt jár végtelen alázatosság felfelé s ép oly durvaság lefelé, bőven tenyészhetnek. „Németország — mondja Dr. Strousberg — olyan ország, melyben az irigykedés tanyáz, s hol a középosztály, mely viszonylag szegény, féltékeny szemmel néz mindenkit, kit a szerencse adományában részesít.“

Mindezekén méltán csodálkoznunk kell, ha meggondoljuk, hogy Németország, de kiválóan annak északi részei, mily rengeteg műveltség hírében állanak. S a nép, de kivált a középosztályok műveltségével talán vele jár rendes körülmények között az indulatok fegyelmezése, a kölcsönös méltánylás, a társadalmi manchesterismus. E föltevással azonban Németországban ismét cserben maradunk. Bentzon idézi egy utazónak következő nyilatkozatát: „Sokat utaztam mindenféle tájakon, keleten ép úgy mint nyugaton, találtam parasztokat, kiknek modora bizonyos fokig kifogástalan, de kijelentem, hogy a legrosszabban nevelt emberek Európában, de tán az egész világon a poroszok!“ No már, ha a nevelésnek nem az a célja, hogy az embert jellemessé, becsületessé, sociábilissá tegye, akkor őszintén bevallom, nem tudom mi a nevelésnek a célja. A mi pedig a fennforgó esetet illeti, csak két lehető-

ség állhat fönn: vagy az, hogy a sokat bámult német műveltség és nevelés még sem olyan, a minőnek magasztalják, vagy pedig az emberek egyáltalában nem alkalmasak arra, hogy a nevelés fogjon rajtuk.

S mivel éppen a nevelésről van szó, helyén lesz talán röviden megemlékezni a nevelés egyik legfőbb tényezőjéről, az oktatási rendszerről. Németország e téren előljárt s a tanítási s tanulási szabadság nagy elvét a legfőbb tanintézeteken évszázadok óta megvalósította. Mily nagy, mily magasztos ez elv, csak az tudja igazán fölfogni, ki a „muszáj-tanulás“-ban lelkesedését, illúsióit, szeretetét a tudomány irányában lassanként elmállani, elenyészni látja, míg azt a tudományt, melyben nagyoknak és maradandóknak létesítésére lett volna tán hivatva, félre tenni kényszerül. De minden elismerés mellett, melylyel Németországnak ezen majdan dominálóvá lenni hivatott elv felállításáért adózunk, másfelől constatálnunk kell, hogy éppen Németországban tartják legkevésbé tiszteletben ezen elvnek folyományait. Elég lesz a még friss emlékezetben levő Düh-ring-féle esetre hivatkoznom. A társadalmi tudományokban jártas tudja, mily helyet foglalnak el Düh-ring neve s munkái azokban. Eltekintve attól, hogy a genialis ősz vak tudós magántanár maradt mindvégig, dacára a mérhetetlen szolgálatoknak, melyeket a tudománynak tett, magántanár maradt még akkor is, midőn érdemes egyének hiányában másod és harmadrendű nagyságok rohamos carriére révén kapaszkodtak fel a kathedra legmagasabb fokára, — ismétlem: eltekintve ettől, a kormány Düh-ringet még magántanári állásától is megfosztotta; és miért? Mert Düh-ring a tanszékről hirdette, a mit pályadíjjal kitüntetett munkáiban letéteményezett, mert tanulói szerették őt genialis eredeti gondolatai miatt, s hidegek maradtak az ordinarius és extraordinariusok paragraphusokba szedett s legfelsőbb helyen jóváhagyott hagyományos bölcsesége iránt. S Düh-ring esete nem az első merénylet a tanszabadságon német földön, s előreláthatólag nem is lesz az utolsó.

A társadalmi életet szabályozó törvényekkel ugy eredete mint eredménye szerint összefüggésben állónak tartom a német u. n. „Burschenschaft“-okat. Minden tisztelet mellett az ősi szokások iránt, azok bátran halomra dönthetők, ha a jelen-

kor felfogásával nem férnek össze. Áll pedig ez a szó leg-szorosabb értelmében a Burschenschaftokról. Külföldi ember igazán nem érti, hogy a Burschok, kik isznak, verekednek, a békés „philistert“ zaklatják s égnek szabadság vágytól, majd hogy forradalmat nem csinálnak, miként válnak egyszerre csendes tudósokká s rettenetesen prózai nyárspolgá-rokká. Az ifjuság igaz, a metamorphosisok kora, de ama metamorphosisokat, melyeken a német ifju a Burschenschaftok révén keresztül megy, csakis a német társadalmi állapotok magyarázzák meg. Sapiienti sat!

Gyűlölet a társadalmi osztályok között, hencegő milita-rismus, feltétlen tisztelete a rangnak, az autoritásnak, plety-kálkodás, kisvidékiség s a formák uralma, ezek jellemzik a német társadalmat. Kevés külföldi van, ki a német társadalmi életet megkedvelte volna, sok németet s jó hazafit tudok, kik midőn hosszabb külföldi tartózkodás után hazájukba vissza-tértek, rövid ottlét után nem ismertek sietősb dolgot, mint hazájukat otthagya, ismét a külföldre, esetleg oly barbár, oly vad, oly miveletlen országba költözni, minő a mi magyar hazánk.

* * *

Ime ily képet nyújt a mai Németország. — A lelkesedésre mindezek kevés alkalmat és okot adnak, a csodálko-zásra annál többet.

Csodálkoznunk kell nemcsak azon, hogy e szép és intel-ligens ország oly téveteg, csuszamlós ösvényre lépett, hanem azon is, hogy hazánkban azok, kiknek ily dolgokban tisztán kellene látniok, vaksággal megütöttek maradnak ezen szána-lomra inkább, mint bámulatra és utánzásra méltó culturális mintaképünkkel szemben.

Tárgyilagos és páratlan, de azért nem kevésbé határozott és őszinte irányban tartott ezen rövid vázlat után nyugodtan bizhatom az olvasóra az itéletet, vajjon van-e ebben a nagy garral magasztalt német culturában olyasmi, a mi e culturába való beleolvadásunkat indokolhatja?

Magam részéről ilyet nem látok. Külső látszatra törek-vés, tendentia az, a mi felfogásom szerint a német culturát leg-inkább jellemzi. S ám állítsa Franzos: „Die deutsche Cultur scheint mir durch ihre Gründlichkeit (!) und Selbstlosigkeit (!!)

zu der grossen Segensmission (für die östlichen Völker) vor Allen berufen und darum kämpfe ich dafür, dass sich der slavisch-rumänisch-jüdische Osten, zu seinen eigenen Heil, dem Einfluss des deutschen Volkes nicht entziehe“ mi Magyarországbán, s kivált az ifjú nemzedék, úgy hiszem, szívet fogunk képezni a német nép „önzetlen“ befolyásának áradatában s küzdeni fogunk most és mindörökké oly befolyások ellen, (jöjjenek azok bárhonnan, s bár mily ürügy alatt), melyek nemzeti jellemünket önállóságától, fajunkat nemzeti jellegétől megfosztani alkalmasak.

IV. Fejezet.

Eredmények.

I.

Magyarország mindenek fölött!

E művecske első kiadásának birálatában úgy a sajtónak, mint egyeseknek ismételten hangoztatott kifogását az képezte, hogy túlzásokat hajszolok az objectiv igazság rovására. Miután való, hogy a túlzás visszataszítóvá teszi s az igazságot bemocskolja annak zománcát s mindenha sokkal többet ártott, mint használt, — a zárfejezetben, habár csak röviden, hadd vonjam meg a határt a kiméletlen igazság hangoztatása s a túlhajtások feszegetése között.

Az, ha valaki Magyarországbán nem tekintve a tényleg fennálló viszonyokat, az általános szavazatjogot, az esküdtszéki intézményt büntető ügyekben, a köztársasági államformát s efféléket hangoztatna, túlzás lenne, mert ez esetben elméletileg tán helyes, de az actualis viszonyok közt ki nem próbált, sőt előreláthatólag káros hatású intézmények kedvéért feláldoztatnék a nyugalmas fejlődés, a lassú de következetes érlelődés biztosítéka: a nyugalom és a béke.

De ha valaki rá utal a nemzet resistiv erejének fokozatos csökkenésére, ha kimutatja, mily nagy mérvben gyengül nemzeti jellege, ha figyelmeztet ennek következményeire, aggodalmat igyekszik felkelteni a mindég bizonytalan jövő iránt, ha sürgeti, hogy a nemzet ne játszék hajigálósdit az opportunitás

lapdájával, mikor tört vetnek neki, hanem fogja két kézre a durungot és csapjon avval rá a bottal köszöntőre, ez nem túlzás, mert ily körülmények között a nyugalom és a béke nem biztosítéka a nyugalmas fejlődésnek és a lassú érlelődésnek, hanem éppen ellenkezőleg: az erjesztő folyadék, melyben a nagy catastrophák bacteriumai szaporodnak és csirát hajtanak.

Mert a nyugalom és béke fenntartása legkevésbé sem egyértelmű az összetűzés szándékos, gyengeségre valló kikerülésével. Vannak körülmények, melyek közt az összetűzés alkalmát kikerülni nem szabad, sőt azt még keresni kell éppen a nyugalom, a béke érdekében.

S végre is e téren nem irtó háborúról, nem fajgyűlölet felkeltéséről, de még csak az ellenszenv szításáról sincsen szó a németiség irányában; szó van mindössze csak arról, hogy a magyar érdek minden érdekek közt elsőnek imertessék el, s hogy ennek minden a dolog természetében fekvő következményei szigoruan, s ennek meg amannak bölcs és mérsékelt tekintetbevétele nélkül megvonassanak.

S ez az, a mit ez idő szerint Magyarországnak túlzásnak hívnak.

Az aranyos középutról, a kialakult álláspontokról, a politikai opportunitásról, Hugo Grotius-tól Benjamin Constant-ig s azontúl is eleget irtak, s eleget okoskodtak. De akár gondoljunk a forró kását kerülgető macskára, akár a mechanicusnak-peripheriában egyre fogyó csavarvonalára, ez tökéletesen egyre megy ki, s mindkét esetben a központban fekvő cél elérésének elodázásával azonos.

Indokolva van-e, szükséges-e e cél elodázása, ez itt a kérdés. A nagy gyengeség, a peripheriában csak végtelenül lassan fogyó csavarvonalnak siralmas az eddigi eredménye, míg az egyenes utnak veszélyei csak a mindenütt rémeket szimatoló képzeletekben sandítanak. Ezekkel a képzeletbeli veszélyekkel csak szembe állítsa valaki a ténylegeseket, s a critica azonnal rámondja, hogy túlzás.

Eszerint tehát a conservatismus is túlzás. Mert egyéb-e a legszigorúbb conservatismusnál azon kívánság, hogy Szent-István birodalmában mint ezer esztendő alatt oly hosszú ideig, legyen nemzeti tekintetben ismét minden ugy, mint régen volt:

világműveltség a főben, hazafiság és nemzeti érzület a szívben.

Ennél a kívánságnál conservativebb csak az lehet, hogy ne legyen semmi sehogy.

II.

Magyarország jelenkori társadalmának egyik legjellemzőbb uralkodó jelensége, hogy a speciálisan magyar álláspont a világ folyásának megítélésében csak ritka esetekben érvényesülhet teljes mértékben. Szinte el is szoktattak ezen álláspont hangoztatásától. Magyarország p. gazdasági tekintetben külön érdekkörrel bíró külön complexust képez; ez közönséges felfogás szerint elég alap lenne külön gazdasági politika kifejlődésére. Nem is kell épen az államhatalom által kitüzendő és követendő ilyen politikára gondolnunk. Az adott helyzet, a fennforgó viszonyok, mondhatnám az anyatej beszívása hozza azt magával. S evvel szemben mit tapasztalunk? Lehet az adott helyzet eredménye még oly bevilágló, a viszonyok intelme még oly nyomatékos, szophatjuk az anyatejet még oly hosszú ideig, azért a magyar álláspont a közgazdasági kérdésekben mégis mindég kudarcot fog vallani. Mi természetesebb ilyen körülmények közt annál, hogy e folytonosan meg-meg ujjuló tapasztalatokkal szemben azt a szegény magyar álláspontot, mellyel úgy sem érünk célt soha, egyre-másra el-elhagyogatjuk, s attól lassanként végleg el is szokunk.

S a mi áll gazdasági tekintetben, az áll sok, ugyszólván minden más tekintetben is. Politizálunk, vitatkozunk, cikkezünk és okoskodunk jobbra-balra mindenről, de külföldi chablonok alapján, idegen eszmemeneteket követve. Versenyt tapasztalunk egy fiatal tudósnak, ki 26 német könyv bevallott compilációja révén a darwinismust akarja Magyarországon népszerűsíteni. A darwinismus német minta szerinti népszerűsítése Magyarországon? Vajjon miféle magyar érdek sugalmazhatja ezt a törekvést!

Ha Bécsben felvetik — megengedem indokoltan — az „approvisionirung“ kérdését, s két hónapon keresztül meghurcolják azt a „Kikeriki“-n s az „Extrablatt“-on, s népszerűvé hajszolják az ideát, — nosza Budapesten is okvetlenül kell „a főváros élelmezési kérdése“-nek lennie. Meglehet van ok

e kérdés felvetésére Budapesten, de a dolog elaludván Bécsben, elaludt nálunk is. Ha Austriában alakul egy „Donau-Verein,” mely alig tudja hogy mit akar, de sehogy sem tudja, hogy a mit akar, hogy akarja sajátképen, — azonnal Budapesten is „Duna-egylet”-et tervelnek s a józan és gondolkodó főeknek nagy megerőltetésébe kerül, hogy az utánzási maníának gátat állítsanak. Sa magyar érdek, a magyar álláspont? — Szegény, évek óta czammog-totyog oly ruhában, melyet a jó Isten tudja, hogy eredetileg kire szabtak.

A magyar álláspontnak rideg és szigorú fenntartása megmentene bennünket sok elkésett s még több időelőtti majmolástól, mely utóbbinak mindkét fajtájában Magyarország évek óta remekel.

Önállóságot a conceptióban, szabadságot a cselekvésben erre van szükége Magyarországnak. Nem oly önállóságra, mely elveti a régit, nem azért, mert nem jó, hanem mert régi s nem oly szabadságra, mely tulcsap a békés fejlődés által előszabott korlátokon.

Oly önállóság kell nekünk, melyet a magyar érdek sugall, s oly szabadság, mely karöltve jár az erős akarattal. Sem több, de nem is kevesebb.

III.

Ily értelemben vett önállóságnak hiánya különösen a második fejezetben vázolt állapotok körül szembetűnő. Túlmenne e munka szük keretén, ha ez alkalommal az előzőleg mondottakat az imént felvetett állásponttal összemérni akar-nám. Az olvasó — ha a tárgy fölött a mindenütt jelentkező mindennapi jelenségek által indíttatva, elmélkedett, — könnyen megtalálja ennek nyitját. Ellenben a tárgyilagosság szempontjából javalva van, ha röviden azon óvrendszabályokat is érdemük szerint méltatjuk, melyek a magyar szellem és a magyar nemzetiség terjesztése érdekében eddig foganatosítattak. Oly szempontot említek itt meg, mely sokak által nem tekintetik azonosnak a német világ terjesztésének akadályozásával. Alább lesz alkalmam kimutatni, hogy e két szempont meglehetősen azonos.

A magyar orvosok és természetvizsgálók budapesti nagy-

gyűlésének társadalmi szakosztályában felvettétvén azon indítvány: mondja ki a szakosztály, hogy a magyar nyelvet terjesztő egyesületnek megalakítása célszerű és indokolt lenne, a szakosztály az indítványt elvetette, mert elégségesnek tartván az államhatalom ez iránybani intézkedéseit, — a cél elérése körül a társadalmi tevékenységet fölségesnek monddotta ki.

Bárki is méltán kíváncsi lehet, hogy az állam ugyan mi fölséges intézkedéseket tett e nehezen megközelíthető cél érdekében.

Első helyen áll az iskola.

Az iskola e tekintetbeni szerepével terjedelmesebben szólván, az olvasónak volt alkalma meggyőződni arról, hogy ez irányban mily nevelés helyzet uralkodott, de uralkodik részben még most is Magyarországon, midőn a német nyelv kötelező tantárgy Magyarország minden középtanodájában, míg a magyar nyelvet még az állam által fenntartott intézetekben is sok helyütt úgy pertractálták, a hogy épen a decórum magáva) hozta. Voltak, de vannak még most is középtanodák, a melyektől a német fiu ugyan német maradhat élte végeig is, de nincsenek olyanok, melyekben a magyar fiukba legalább egy kis németséget bele ne gyümöszöltek volna. A mi pedig az alsóbb tanodákat illeti, érszben az ujabban meghozott törvényt, mely a magyar nyelv kötelező oktatását helyezi kilátásba, nem szabad túlbecsülnünk. Nem pedig azért, mert e törvényben az általánosan kötelező oktatás a magyar nyelvben csak épen kilátásba van helyezve s ez is oly módzatok között, melyeknek hatékonysága ellen még nagyon óvatos és körültekintő tanférfiaknak is töméntelen a kifogásuk. Lesz-e ezen törvénynek az attól várt sikere, ez a jövő kérdése; a mi a multat illeti bizonyos, hogy az alsó ép úgy, mint a középtanodai oktatás, eddigi rendszerében nagyon kevésse járult a magyarosodás terjedéséhez.

Nagyobb szerepkör jutott a magyar hatóságoknak, különösen a jogszolgáltatásiaknak. Ellenben a közigazgatási és egyéb állami hatóságok ellen annál több lehet a kifogás. Előzőleg is említettem már, hogy általában a német beadvány még a fővárosban is csak úgy járja, mint a magyar, a tárgyalások gyakran kivétel nélkül német nyelven tartatnak, s

csak épen az hiányzik, hogy a német beadványokra német végzés is járjon. Egyszóval az állami s a közigazgatási hatóságok senki ember fiának németiségét komolyan nem veszélyeztetik.

S ezzel az állami intézkedéseknek végére is jártunk volna.

Ha — a mi nem tagadható — a magyarosodás mégis terjed és izmosodik, ennek a fentebben említett tényezők bizony csak kis mértékben előmozdítói, a főrészt az elért sikeren a magyar név prestige-jének, a politikai önállóság nimbuszának jut. Fájdalom e két hatvány nem elég erős arra, hogy a németesedés megtúrt terjedése közepette a siker kétséges és halvány ne legyen. Roppant vastag optimismus szükséges ahhoz, hogy valaki ily körülmények közt a társadalmi működést fölöslegesnek tartsa.

De egyenesen gondtalanságról, hanyagságról tanuskodónak kell e felfogást neveznünk, ha hozzávesszük a német világ jelenségeit az időszaki Magyarorszáiban, a mint azokat nagyjából előadtam. Pusztán összevetése az elmondottaknak és semmi egyéb nem szükséges ahhoz, hogy bárki is beláthassa: miszerint a magyarosodásnak az eddigi eszközökkel, az eddigi mértékben való terjedése mi arányban sem áll a németesedés hatalmas posztíója s folytonos erősödése ellenében.

A ki ezt a felfogást túlzásnak mondja, hihetőleg megtevédt a kifejezésben; túlzásnak veszi a ríktó meztelenséget; s ez esetben a túlzás vádja mellettem bizonyít.

IV.

A német culturának oly széles keretben való meghonosítása Magyarorszáiban, mint azt e kis műben vázoltam, a magyar szellem előnyére nem lehet. Társadalmi tanulmányban politikai velleítások fejtegetésének nincsen és nem lehet helye, s azért e kérdésbe jobban belebocsátkozni nem lenne igazolható. Azonban tüzetesb bizonyítás nélkül is kétségtelen, hogy a midőn e földön magyar és német nyelv között birokra kerül a dolog, a magyar gyenge eszközökkel áll szemben egy erős, edzett és kipróbált vetélytárssal.

Mert vetélytárs Magyarorszáiban a német cultura ki-

zárólagos terjedése a magyar szellemre nézve mindenképen. A politikai hatalmasságot hódításaiban a viszonyok s az ellenfél hadiereje visszavonulásra, hódító vágyainak mérséklésére szorítja. A nyelv, midőn hódítani kezd, hódít tovább és tovább, és se politikai constellációk, sem hadseregek e hódításnak utjába nem állhatnak. De a nyelv nem állapodik meg a vendégjog határánál, hanem szorítja a házi gazdát összéb és összéb, maga után hozza hazájának szokásait, szellemét, s egy szép napon az, a ki isteni rendeltetésnél fogva úr volt az öröklött jószágban, a jövevény hatalmaskodása miatt földön-futóvá, földhöz ragadt koldussá leszen.

Ez azon veszély, mely a német cultura terjedését Magyarországnak félelmetessé teszi.

Már is látjuk, mint terjednek a német nyerseség, az izléstelen, faragatlan élvágy, az arcátlan német hirlapirodalom, a büntől áradozó sängerei-ok Magyarországnak. Ezek a pionnierek s később jön a többi. S ha a könnyelmű engedékenységnek, a vétkes gondatlanságnak vége nem szakad hovahamarább, akkor az előörsöket követni fogja a német szokások és a német bűnök zöme s akkor búcsút vehetünk az első évezred hagyományaitól, a magyar nemzeti szellemtől s a világtörténeti magyar missiótól.

Dicsérjem ezekkel szemben az angol vagy a francia culturát, magyarázzam mennyire szellemesebbek, eredetiebbek, vonzóbbak, nemzeti szellemünkkel, intézményeinkkel taditioínkkal s keleti hivatásunkkal mennyivel jobban egyezők ezek? Ezt az olvasó e munka címe után ne várja. Céлом az volt, hogy a jelenről adjak képet, s nem hogy tervekkel közelítgessem meg azt, a mi tervekre nézve meg nem közelíthető, s a mi magától jön meg, ha a nemzet öntudata befogadására megérett.

S ennek ideje is be fog következni, mert habár ma még nehézkesen tudjuk magunkat beletatálni helyzetünkbe a reánk váró nagy és nehéz feladatok közepett; habár a cultureszmék téveteg regetegében tájékozatlanul kapkodunk még ide megoda, s gyengék vagyunk az akaratban s akaratosak a gyengeségben, a haladó ösmeret az erősbödő öntudat majd tán csak kiségit ezen helyzetből is. S ha azután a magyar s csakis a magyar felfogás lesz minden egyes magyar emberre nézve

mindenben mérvadó, akkor nemzeti feladatainkra, azon culturára, melyre az auctuális viszonyok közt szükségünk van, önként s játszva fogunk ráakadni.

Addig jó szem előtt tartani, hogy szép ugyan a cosmopolitismus, ha őszinte lelkesedésből, önmegtagadó magas röptű emberbaráti szeretetből egy nagy lélek nagy eszmevilágából fakad.

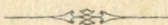
Szebb a szigorú kötelességérzet által sugallt körültekintő bölcsesség, mely a haza iránti kötelességeket összeegyeztetni igyekszik az egész embercsalád s a korszellem iránti kötelességekkel.

De legszebb a szívből fakadó, az elme által fegyelmezett s a meggyőződésben gyökerező haza szeretetnek e rövid s ékesszózó jelszava:

Magyarország mindenek fölött!

* * *

Nem habozom nyíltan megvallani, s vádoltassam bár elfogultsággal, hogy e művecske megírásánál ezen jelmondat volt egyetlen vezérszavom.

DE BALLYAGI CEZA

2012

